

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice SÖNMEZ

LİBERAL DEMOKRASİNİN KRİZİNE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK RADİKAL
DEMOKRASİ PROJESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice SÖNMEZ

LİBERAL DEMOKRASİNİN KRİZİNE BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ OLARAK RADİKAL
DEMOKRASİ PROJESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Danışman

Prof. Dr. Faruk ATAAY

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice SÖNMEZ'in bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Nermin AYDEMİR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Faruk ATAAY (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN (İmza)

Tez Başlığı: "Liberal Demokrasinin Krizine Bir Çözüm Önerisi Olarak Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir İnceleme"

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 19/06/2019

Mezuniyet Tarihi : 25/07/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Liberal Demokrasinin Krizine Bir Çözüm Önerisi Olarak Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir İnceleme” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

...../...../ 2019

İmza

Hatice SÖNMEZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Hatice SÖNMEZ
Öğrenci Numarası	20175218015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Faruk ATAAY
Tez Başlığı	“Liberal Demokrasinin Krizine Bir Çözüm Önerisi Olarak Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir İnceleme”
Turnitin Ödev Numarası	1150999262

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 100 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 11/07/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 15

alıntılar dahil % 18'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeleri sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

11/07/2019

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Faruk ATAAY

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

1.1. Geçmişten Günümüze Demokrasi	6
1.1.1. Antik Yunan Döneminde Demokrasi	7
1.1.2. Antik Yunan Dönemi Sonrası Demokrasi.....	14
1.2. Demokrasi Kuramları	20
1.2.1. Liberal Demokrasi Kuramı	26
1.2.1.1. Klasik Liberalizm ve Gelişimi	28
1.2.1.2. Sosyal Liberalizme Doğru.....	33
1.2.1.3. Liberalizm- Demokrasi Birlikteliği ve Gerginliği.....	33
1.2.2. Sosyal Demokrasi Kuramı	36
1.2.2.1. Liberal Demokrasiye Marksist Eleştirisi.....	36
1.2.2.2. Sosyal Demokrasi.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

RADİKAL DEMOKRASİ

2.1. Radikal Demokrasi	46
2.2. Liberal Demokrasinin Krizi	47
2.3. Radikal Demokrasi Kuramları	51
2.3.1. Müzakereci Demokrasi	52
2.3.1.1. Müzakereci Demokrasi Eleştirileri.....	60
2.3.2. Agonistik Demokrasi	65
2.3.2.1. Siyasal- Siyaset Ayrımı	68
2.3.2.2. Biz/Onlar - Dost/Düşman İlişkisi ve Antagonizma/Agonizma Ayrımı	70
2.3.2.3. Özne.....	72
2.3.2.4. Yurttaşlık.....	73
2.3.2.5. Eşdeğerlik Zinciri	74
2.3.2.6. Hegemonya.....	74
2.3.2.7. Agonistik Demokrasi Eleştirisi	76

SONUÇ	79
KAYNAKÇA	86
ÖZGEÇMİŞ	90

ÖZET

İlk uygulamaları Antik Yunan Dönemi'ne dayanan demokrasi kavramının, tanımı üzerinde uzlaşamadığı gibi birçok modeli de bulunmaktadır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda demokrasinin ilk uygulama örneği, Antik Yunan polislerinden biri olan Atina'da doğrudan demokrasi şeklinde görülmektedir. Burada yaklaşık iki yüzyıl uygulanan demokrasi, Makedon hakimiyeti sonrası uzunca bir süre tarih sahnesinden silinmiştir. Demokrasi, iki bin yıllık yok oluşunun ardından 17. yüzyılda düşünsel olarak, 19. yüzyılda da temsili demokrasi olarak uygulamada yerini almıştır. Yeniden ortaya çıkan demokrasinin eksikliklerinin giderilmesi için ortaya farklı model önerileri atılmıştır. Modern dönemde kapitalizmin de gelişmesine paralel olarak karar alma süreçlerinde temsile dayanan liberal demokrasi modeli genel kabul görmüştür. Ancak liberal demokrasi, 20. yüzyılın sonlarından itibaren temsil, meşruiyet ve yönetilemezlik gibi konularda eleştiriye maruz kalmıştır. Öncelikle sosyal demokrasi; liberal demokrasinin eksikliklerine karşı alternatif bir model geliştirmiş, ancak uygulamaya geçirilememiştir. Liberal demokrasinin krizde olduğu konusunda hemfikir olan bir başka model de Radikal Demokrasi kuramcılarıdır. Radikal Demokrasi savunucularına göre, postmodern olarak adlandırılan günümüz dünyasında, hem devlet hem de devlet-sivil toplum ilişkileri değişim ve dönüşüm içerisinde. Ancak mevcut demokrasi modeli, bu değişim ve dönüşümlere uyum sağlayamadığı için alternatif demokrasi modeline ihtiyaç vardır. Bu kuramcılar, liberal demokrasiye karşı öne sürdükleri çözüm önerileri bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu çalışma kapsamında radikal demokrasi başlığı altında, Jürgen Habermas yorumuyla müzakereci demokrasi modeli önerileri ve Chantal Mouffe'un öncülüğündeki agonistik demokrasi modeli ve ilgili tartışmalar ele alınacaktır. Habermas'ın geliştirdiği müzakereci demokrasi kuramı ile liberal demokrasi krizinin aktif yurttaş katılımı, sivil toplum, kamusal tartışma aracılığıyla aşılabileceğini savunmaktadır. Uzlaşım temelli olan müzakereci demokrasi, uzlaşımın gerçek demokrasiyi ortadan kaldırdığını düşünen Mouffe tarafından eleştirilir. Chantal Mouffe'un agonistik demokrasi modeli, farklılıkların siyasallaşması düşüncesini esas alır. Tezin yöntemi liberal demokrasi, müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modelleri ve onların eleştirilerinin betimleyici bir analiz yöntemi kullanılarak tartışılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Liberal demokrasi, radikal demokrasi, agonistik demokrasi, müzakereci demokrasi

SUMMARY

A STUDY ON THE RADICAL DEMOCRACY PROJECT AS A SOLUTION TO THE CRISIS OF LIBERAL DEMOCRACY

The concept of democracy, which originated in the Ancient Greek period, has many controversial definitions and types. Its original type was a direct democracy and this original form was first used in classical Athens. Democracy, which was practiced there for almost two centuries, vanished from the stage of history at large after the Macedonian invasion. Almost two thousand years after its extinction, democracy arose once more at both intellectual/political philosophical level in the 17th century and at the practical level in the 19th century — but this time in a different form, what is called representative democracy. A great deal of divergent types of democracy have been developed and proposed as alternatives to and remedies for overcoming the deficiencies of democracy's representative form. In other words, liberal democracy, whose decision making process is mainly based on a representative model, has been regarded as the most suitable form of democracy to attain some essential goals and values in modern times with the development and growing predominance of capitalism. Liberal democracy, however, has also been subjected to severe criticisms in terms of its problematic aspects regarding, i.e. representation, legitimacy and manageability since the end of the 20th century. Social democracy has first been developed as an alternative model to overcome the deficiencies of liberal democracy, but those proposals have not been comprehensively implemented. Another cluster of theorists who agree on the view that liberal democracy is in a crisis is the proponents of radical democracy. According to the supporters radical democracy, in today's postmodern world, both the concept of state itself and state-civil society relations have been experiencing change and transformation in many respects. The existing dominant and prevalent model(s) of democracy, however, lags behind these changes and transformations, so an alternative type of democracy is needed. Proponents of radical democracy have divergent theoretically, normatively or institutionally related ideas and proposals for addressing the crisis of liberal/representative democracy. In this thesis, essential theoretical and normative tenets of radical democracy are examined by focusing on Jürgen Habermas' deliberative democracy and Chantal Mouffe's agonistic democracy. It is argued that while Habermas's deliberative democracy is based on the idea that the crisis of liberal democracy can be overcome by initiating an idea of active citizenship, civil society and public debate; Mouffe criticises deliberative democracy on the grounds that the idea of consensus supported by radical democrats is against the essential ideas and values of democracy.

Mouffe's agonistic democracy, on the other contrary, is based on the idea of politicization of differences. Methodologically, this thesis aims to examine deliberative democracy and agonistic democracy as alternative models provided to address the crisis of liberal/representative democracy in a theoretical and descriptive manner.

Keywords: Liberal democracy, radical democracy, agonistic democracy, deliberative democracy

GİRİŞ

Demokrasi, Antik Yunan Dönemi'nden günümüze kalan önemli bir mirastır. Ancak günümüze gelene kadar zamanın koşul ve ihtiyaçlarına göre farklı demokrasi modelleri geliştirilmiştir. Her model, bir öncekinin eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır. Bu şekilde ideal demokrasiye ulaşma yolunda birçok model ortaya konmuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde dahi dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak ideal demokrasi modeli tartışmaları halen devam etmektedir. Devlet ve devlet-sivil toplum ilişkilerinin değişim ve dönüşümü sebebiyle demokrasi talepleri farklılaşmaktadır. Her türlü farklılığın bir arada olduğu ve birbirlerini engellemeden kendilerini temsil edebilecekleri demokratik bir ortam gereklilik olarak görülmektedir.

İlk örneklerinin Antik Yunan polislerinde görülen demokrasi, halkın doğrudan katılımıyla gerçekleşmekteydi. Ancak modern dönemin penceresinden değerlendirildiğinde halkın büyük bir kısmının yönetime dahil edilmemesi paradoksunu içinde barındırıyordu. Ayrıca köleliğin olduğu bir ortamda demokrasinin varlığından bahsediyor olmak, başka bir çelişkiyi ortaya çıkarıyordu. Antik Yunan döneminde demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi anlamına gelmekteydi. Bu durum, polislerin Makedonya işgali sonrasında son bulmuştur. Demokrasi, çok uzun bir süre tarih sahnesinden silinmiştir.

Uzun bir dönemin ardından Avrupa'da yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda, demokrasi düşüncesi 17. yüzyılda tekrar ortaya çıkmıştır. Düşünsel temelleri atılan demokrasi, ancak 19. yüzyılda uygulanmıştır. "Kim yönetmeli?" sorusu üzerine gelişen tartışmalar sonucunda hakim demokrasi türü olan liberal demokrasi kuramının zaferiyle sonuçlanmıştır. Ancak değişmekte olan dünyada, demokrasi tartışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Birey özgürlüğü odaklı bir ideoloji olan liberalizm, demokrasinin eklenmesiyle yeni bir hal almıştır. Liberalizm ve demokrasi kavramlarının bir arada kullanılması çelişkili olsa da kapitalizmin gelişmesi ve genel oy hakkının yaygınlaşmasıyla birlikte liberal demokrasi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Liberalizm özgürlüğü ön plana çıkarırken, demokrasi eşitlik temeli üzerine inşa edilmiştir. İçinde gerginlikler barındıran liberalizm ve demokrasi kavramları, liberal demokrasi adı altında birlikte kullanılmaya devam etmektedir.

Liberal demokrasinin, özgürlük adına eşitlikten vazgeçtiğini savunan sosyal demokrasi, demokrasinin hem özgürlük hem de eşitliği temel alması gerektiğini vurgular. Bu doğrultuda değerlerin, siyasal alanda eşit bir şekilde yer alması gerektiğini savunur.

Liberal demokrasinin sorgulanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan başka bir model de radikal demokrasidir. Radikal demokrasi kuramcılarını liberal demokrasiyi reddetmek yerine, onu radikal ve çoğulcu demokrasi doğrultusunda geliştirmek üzerine tartışmalar yürütmektedirler. Çünkü radikal demokrasinin önemli teorisyenlerinden Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau gibi düşünürler liberal demokrasinin eksiklerinin sosyalist açılımlarla giderilmeyeceğini düşünmektedirler. Bu bağlamda radikal demokrasi, aynılaştıran siyaseti eleştirmekte ve toplumdaki farklı kimliklerin dikkate alınıp demokratik alanın genişletilmesini vurgulamaktadır.

Liberal demokrasinin bir krizde olduğunu kabul eden Mouffe, Jürgen Habermas ve John Rawls gibi düşünürler radikal demokrasi çatısı altında birleşmektedirler. Bu düşünürlere göre liberal demokraside siyaset, kişisel çıkarların korunup sürdürülmesi için bir araç olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda liberal demokrasinin tarafsızlık ilkesi ve katı bir özel/kamusal alan ayrımının olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu düşünürler kendilerine özgü farklı modeller ortaya koymaktadırlar. Radikal demokrasi şemsiyesi altında geliştirilen kuram Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasisidir. Habermas, toplumu oluşturan tüm gruplar ve kimliklerin katılımını sağlayarak inşa edilecek bir konsensüs ile liberal demokrasiyi yeniden kurgulamaktadır. Müzakereci demokrasi modeli, farklılıkların uzlaştığı bir toplum modeli üzerine odaklanırken; agonistik demokrasi modeli, toplumdaki farklılıkların çatışmasına odaklanmaktadır. Habermas'ın müzakereci demokrasi modelinde, özel çıkarlar yerine kamu tartışmaları sonucu konsensüs ile kararların meşruiyeti sağlanmaktadır. Ancak Mouffe, iktidarın karar aşamasında müdahaleci bir rol oynayacağını iddia ederek Habermas'ın uzlaşma temelli demokratik yaklaşımını reddetmektedir.

Mouffe, agonistik demokrasi ile liberal ve müzakereci demokrasi modelinin daha radikal ve gerçekçi bir modele ulaştığını iddia etmektedir. Mouffe, modern toplumun çoğulcu yapısına dikkat çekmektedir. Mouffe'a göre modern demokrasinin en belirgin özelliği, çoğulcu bir yapıya sahip olmasıdır. Mouffe farklılıkların tanımlanması, antagonizma, agonistik çoğulculuk, siyasal ve siyaset, söylem, agonistik demokrasi, radikal demokratik vatandaşlık gibi kavramlar üzerinden bahsettiği çoğulculuğa dikkat çekmekte ve teorisini açıklamaya çalışmaktadır.

Liberal demokrasi krizine yönelik ortaya konan alternatif yaklaşımların bu kısa özeti bağlamında, bu çalışmada, yukarıda bahsedilen teoriler doğrultusunda radikal demokrasi modellerinin, liberal demokrasinin krizine çözüm üretme çabaları değerlendirilecektir. Radikal demokrasi, toplumdaki farklı kimliklerin varlığına dikkat çekmekte ve demokrasi içerisindeki çok sesliliği savunmaktadır. Araştırma soruları doğrultusunda peki siyaset

alanında farklılıklara vurgu yapıldığında toplum içerisinde yaşayan farklı kimliklerin bir arada yaşaması nasıl sağlanacaktır? Bu soruna Mouffe, antagonizma ve agonizma kavramlarının tanımını yapmakta ve bu kavramları siyasetin temeli olarak gördüğü dost/düşman ilişkisi üzerinden analiz etmektedir. Siyasal alandaki düşman ilişkisinin siyaset aracılığıyla dost ilişkisine çevrilebileceğini savunarak toplum içerisinde yaşayan farklı kimliklerin bir arada yaşamasının mümkün olacağını düşünmektedir. Ancak siyasal alanda taraflar arasında düşman ilişkisi olduğu durumda, çoğulculuk nasıl mümkün olacaktır? Çoğulcu demokrasinin temelinde çatışma olduğunu savunan Mouffe, çoğulculuk konusunda konsensus (uzlaş) yoluyla aynışmayı reddetmektedir. Mouffe'un agonistik demokrasi modelinde savunduğu, "farklılıklar arasındaki çatışmanın nasıl giderileceği" cevaplanmayı bekleyen önemli bir sorudur.

Tezin amacı, liberal demokrasinin krizine çözüm olarak geliştirilen uzlaş temelli bir model olan Habermas'ın müzakereci demokrasi modeli ve farklılıklar üzerinde duran Mouffe'un agonistik demokrasi modelinin betimsel bir literatür taraması şeklinde tartışılmasıdır. Liberal ve müzakereci demokrasi modellerine getirdiği çözümler incelenecek, bu doğrultuda radikal demokrasinin liberal demokrasinin krizine bir çözüm sunup sunmadığı tartışılacaktır. Radikal demokrasi, liberal demokrasi krizi için yeterli bir çözüm müdür, yoksa başka bir modele ihtiyaç var mıdır? Başka bir ifadeyle radikal demokrasi günümüz koşul ve ihtiyaçlarına gerekli cevabı vermekte midir? Tüm bu sorular, liberal demokrasinin krizine bir çözüm önerisi olarak geliştirilen radikal demokrasi modeli çerçevesinde cevaplanmaya çalışılacaktır.

Liberal demokrasinin krizine çözüm olarak geliştirilen müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modellerinin betimsel bir literatür taraması şeklinde tartışılması amacıyla gerçekleştirilen bu tez kapsamında öncelikli olarak demokrasi kavramı üzerinde durulacaktır. Tarihsel süreç içerisinde teori ve pratikte ortaya çıkmış farklı demokrasi modelleri ele alınacaktır. Bu kapsamda liberal demokrasi ve oradan da radikal demokrasi teorilerinin gelişimine giden süreç incelenecektir. Liberal demokrasinin özelliklerine ve teorisyenlerinin düşüncelerine yer verilecektir. Aynı şekilde liberal demokrasiyi reddetmek yerine onun geliştirilmesi üzerinde duran radikal demokrasinin özellikleri ve teorisyenlerinin düşüncelerine yer verilecektir. Liberal demokrasi krizi konusunda hemfikir olan radikal demokrasi teorisyenleri, krize sundukları çözümlerle farklılık göstermektedir. Bu farklılık, Habermas'ın öncülük ettiği müzakereci demokrasi ile Mouffe'un öncülüğünde agonistik demokrasi temelinde ele alınacaktır.

Radikal demokrasi kuramlarının ortaya çıkış düşüncesinde liberal demokrasinin krizi yer almaktadır. Bu nedenle radikal demokrasinin incelenebilmesi için öncelikle liberal demokrasi ve eleştirisinin ele alınması gerekmektedir. Liberal demokrasi modelinin ilk uygulama olmadığını, demokrasinin ilk uygulamasının doğrudan bir yöntemle Antik Yunan polislerinde uygulandığını ifade etmek için demokrasi, Antik Yunan dönemine dayandırılacaktır. Antik Yunan sonrası dönem ise liberal demokrasi modelinin düşünsel temellerinin atıldığı bir dönem olduğu için tez kapsamında incelenmeye gerekli görülmektedir. Liberal demokrasiyi yalnızca radikal demokrasi kuramlarının eleştirmediğini belirtmek adına tezde sosyal demokrasi kuramına da yer verilmiştir. Sosyal demokrasi kısmında liberal demokrasiye Marksist eleştiri getirilerek agonistik demokrasiye temel oluşturulmaya çalışılacaktır. Çünkü Laclau ve Mouffe radikal demokrasi modelini postmarksist düşünce üzerine inşa etmektedirler.

Araştırmada kullanılan demokrasi, liberal demokrasi, radikal demokrasi, agonistik demokrasi, müzakereci demokrasi gibi kavramlar üzerine literatür taraması yapılacak, birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılacaktır. Kavramlar tarihsel süreç içerisinde ele alınacağı için tarihsel bir analiz yapılacaktır. Tezin yöntemi liberal demokrasi, müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modelleri ve onların eleştirilerinin betimleyici bir analiz yöntemi kullanılarak tartışılmasıdır. Literatüre katkısı ise liberal demokrasinin krizine çözüm olarak geliştirilen müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modellerinin betimsel bir literatür taraması olarak gerçekleştirilmesidir.

Çok uzun bir geçmişi olmayan radikal demokrasinin ortaya koyduğu teorik varsayımlar, henüz uygulamaya geçirilmemiştir. Kuramsal açıdan ele alındığında 21. yüzyılda farklılıkların bir arada yaşamasına imkan sağladığı için yeterli görülmektedir. Bu nedenle radikal demokrasi uygulama bakımından değil, kuramsal olarak ele alınacaktır.

Tez, iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demokrasi, kavramsal açıdan ele alınacak ve ortaya çıktığı dönemden itibaren temel nitelikleri incelenecektir. Bu dönemdeki demokrasi eleştirilerine yer verilecektir. Daha sonra modern dönem demokrasi düşüncesinin temelleri incelenecektir. Liberal demokrasinin temel nitelikleri ve savlarına yer verilecek olan bu kısımda, aynı zamanda liberal demokrasiye yöneltilen eleştirilere de yer verilecektir. Bir sonraki kısımda sosyal demokrasi modeli incelenecektir. Öncelikli olarak liberal demokrasinin, Marksist teori açısından eleştirisi ele alınacaktır. Sonrasında sosyal demokrasinin ilkeleri ve özellikleri incelenecektir.

Tezin ikinci bölümünü radikal demokrasi kuramının incelenmesi oluşturacaktır. Bu bölümde öncelikle radikal demokrasi tanımlanacak, sonrasında radikal demokrasi

kuramcılarının liberal demokrasi üzerine eleştirilerine yer verilecektir. Radikal demokrasi kuramları adı altında öncelikle müzakereci demokrasi ele alınacaktır. Bu kısımda Habermas'ın düşüncesi esas alınacaktır. Müzakereci demokrasi modeli incelendikten sonra, bu modele yönelik eleştirilere yer verilecektir. Bir diğer radikal demokrasi kuramı olan agonistik demokrasinin temel ilkeleri incelenecek ve agonistik demokrasiye yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

1.1. Geçmişten Günümüze Demokrasi

Yunan kökenli bir kavram olan demokrasi, demos (halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık) ile kratos (egemen olmak veya iktidarı kullanmak) kelimelerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan demokrasi, kısa ve öz olarak halkın (doğrudan veya dolaylı) egemenliği veya iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliği olarak tanımlanabilmektedir. Demokrasi, daha özel anlamda, ilk kez yaklaşık olarak M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Antik dönemde Yunan şehir devletlerinde uygulandığı gibi, bir halk meclisinin egemenliği veya iktidar kullanımı anlamına da gelmektedir (Schmidt, 2002: 13).

Var olduğu zamandan bu yana tartışmalı bir kavram olan demokrasi, bu özelliği yaygınlaştıkça daha çok tartışılacağı ön görülmektedir. Giovanni Sartori bu konuda tartışmanın yaygınlaşmasının iyi bir durum olduğunu, ancak bunun sonucunda doğru tartışmanın azalacağını iddia etmektedir. Tartışma ne kadar çok olursa, nasıl tartışılacağını tartışmanın o kadar gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda kendisinin de demokrasi üzerindeki tartışmayı tartıştığını ifade eder. Teorinin de tam olarak bu olduğunu yani, sağlam tartışma olmadan teori olmayacağını söyler ve “sağlam tartışmalar ise mantıkça doğru olan tartışma yöntemlerinden doğar” diye ekler (1996: XV).

Robert A. Dahl ise demokrasinin varlığı üzerinde çalışmış ve demokrasinin uygun koşulların var olduğu her zaman, birbirinden bağımsız olarak yeniden icat edilebileceğini düşünmektedir. Düşünürüne göre tarımın gelişiminin teşvik edilmesi gibi belirli olumlu koşullar da bir demokratik hükümetin gelişimine doğru olan eğilimi desteklemiştir. Elverişli koşullar sayesinde, yazılı tarihten çok önce bile bazı kabile yönetimlerinde bir demokrasi şeklinin var olmuş olabileceğini öngörmektedir. Bu kabilelerde demokratik katılımı oluşturan itici gücün eşitliğin mantığından ortaya çıktığını savunmaktadır. İnsanlar, uzun süre küçük gruplar halinde yaşamıştır ve avlanarak veya doğanın sunduğu diğer yiyecekleri toplayarak hayatta kalmışlardır. Bu süre boyunca eşitliğin mantığıyla seçilmiş üyeler grup olarak alınması gereken kararları beraber almıştır. Böylece binlerce yıldır bir çeşit ilkel demokrasi, en doğal politik sistem olarak var olmuş olabilir (2010: 17-18).

Demokrasi, Yunanca anlamının sözcüğü sözcüğüne çevirisinde halk iktidarı, iktidarın halka ait olması anlamına gelmektedir. Sartori'ye göre sözcüğün ne anlama geldiğine değil, nasıl bir şey olduğuyla ilgilenildiğinde demokrasi kavramı bir şeyi temsil etmektedir. Demokrasinin sözcük anlamının açık olmasına rağmen, gerçek demokrasinin ne olduğunu

anlamak için yeterli değildir. Demokrasi için hem olanı hem de olması gerekeni içeren bir tanıma ihtiyaç vardır. Demokrasi ideali, demokrasi gerçeğini, olgusunu tanımlamadığı gibi gerçek demokrasi ile ideal demokrasi aynı şey değildir. Demokrasi, onun idealleri ile gerçeği arasındaki karşılıklı etkileşimden, olanla olması gerekenin çekişmesiyle ortaya çıkar ve bunlar tarafından şekillendirilir (1996: 8-9).

Demokrasi sözcüğünü ilk kez Yunanlılar kullanmışlardır. Uzunca bir dönem kabile düzeni içinde, savaşçı bir yönetim altında yaşayan Antik Yunanlılar, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına doğru, yeni siyasal sistemi tanımlamak için demos (halk) ve kratos (yönetim) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan “demokratia”yı kullanmışlardır. Denebilir ki, ilkel demokrasi daha gelişmiş bir halde, yeniden icat edilmiştir. Ancak bir Yunan demokrasısından söz etmek mümkün değildir. Söz konusu olan, içlerinde en gelişmiş demokrasiye sahip olan Atina başta olmak üzere, Megara, Samos, Miletus, Sirakuza ya da diğer polislerin demokrasisiydi (Dahl, 2010: 19-20;Uygun, 2017: 10-13).

Demokrasi teorisinin nasıl ortaya çıktığıyla ilgili Dahl, en önemli dört kaynak olduğunu savunmuştur. Bu kaynakların Antik Yunan; Antik Yunan’ın kent devletlerinden çok Roma ve Orta Çağ ile Rönesans döneminin İtalyan kent-devletlerinden türemiş olan bir cumhuriyetçi gelenek; temsili hükümet fikri ve kurumları; siyasal eşitlik mantığı olduğunu ifade etmiştir (1996: 15-16). Dahl’ın da savunduğu üzere demokrasi kavramı, dayandığı kaynaklar doğrultusunda Antik Yunan dönemine dayandırılarak ele alınacaktır.

Atina demokrasisi, eski Yunan polislerinin değerlerini genel olarak yansıttığı için değil, insanlık tarihinde ortaya çıkan en yetkin doğrudan demokrasi uygulamasını çok uzun bir süre boyunca devam ettiren istisnai bir örnek olduğu için önemlidir (Uygun, 2017: 54). Ulaşılan kaynaklara göre, Yunan polisleri içinde en gelişmiş demokrasi modeli Atina polisi kabul edildiği için demokrasinin ilk örneği olarak Atina modeli ele alınacaktır.

1.1.1. Antik Yunan Döneminde Demokrasi

Demokratia terimini ilk kez kullanan Yunanlılar, büyük ihtimalle Atinalılar olmuştur. Demos sözcüğü, Atina’da genellikle tüm Atinalılar veya halk anlamında kullanılsa da zaman zaman sadece fakir insanlar anlamında da kullanılmıştır. Olumsuz anlamdaki bu tanım, sıradan halkı küçük gören aristokratlar tarafından demokrasiyi eleştirmek için kullanılmıştır (Dahl, 2010: 19-20).

Atina’da demokratik rejimin, Kleisthenes Reformları ile M.Ö. 508’de kurulduğu kabul edilmektedir. Bu demokratik rejim bazı küçük kesintilerle iki yüz yıl sürmüştür. Atinalıların Makedonlara yenilerek bağımsızlıklarını kaybetmeleri sonucunda demokrasi M.Ö. 322’de

tarih sahnesinden ayrılmıştır. Atina'nın temel siyasi düzeni, iki yüz yıla yakın zaman diliminde hem Atinalılar hem de diğer polislerin halkları tarafından demokrasi olarak adlandırılmıştır (Uygun, 2017: 14).

M.Ö. 7. yüzyılda soylu bir aileden olan Drakon tarafından Atina örf ve adetleri yazıya geçirilmesi sonucunda sert bir yasalar düzeni oluşturmuştur. Baskıcı aristokratik yönetim, soylular dışında kalan grupları birlikte hareket etmeye yöneltmiş ve hükümet darbesi sonucunda yönetim, bu grupların eline geçmiştir. Bu hükümet darbesi sonucunda tiranlar çağı denebilen bir dönem başlamıştır. Demokrasi tarihinde tiranlık yönetimi, aristokrasiden demokrasiye giden süreçte bir geçiş rejimi olarak ortaya çıkmıştır. Tiranların en yoksul halk tabakasını gözeten politikaları sonucu olarak soylular ve orta sınıfın ittifakıyla tiranlık yıkılmıştır. Zenginler ve fakirler arasındaki dengeyi sağlaması için Solon göreve gelmiştir. Solon Yasaları olarak bilinen düzenlemeler ile soylular dışında kalan sınıfın da siyasal yaşama katılımı sağlanmıştır. Kölelik gibi kalabalık bir toplumsal sınıfa sahip Antik Yunan için belki de en önemli yenilik borç köleliğinin kaldırılması olmuştur. Bu düzenlemeden sonra yurttaşların siyasal hayata katılımı soy bağına göre değil, ekonomik durumlarına göre ayrılan dört kategoriyle belirlenmiştir (Uygun, 2017: 15-17). Atina'nın demokratikleşmesi tam olarak bu düzenlemeden sonra gerçekleşmiştir.

Solon Yasaları üzerine inşa edilen Kleisthenes Reformları (M.Ö. 508) Atina'nın demokrasinin ilk örneği olarak kabul edilmesini kuvvetlendirmiştir. Kleisthenes ilk olarak Atina'yı 10 kabile ve 139 özerk yerel siyasal birim (deme) olarak örgütlemiştir. Bu özerk siyasal birimlerde yaşayan kişileri bağlı oldukları yerel birimlerin ismiyle anılmasını sağlayarak, zenginler ve yoksulların aynı soyada sahip olmasını sağlamıştır. Yeni düzenlemeyle özerk yerel siyasal birimler, polisin yürütme ve yargı organları ile bürokrasisinde eşit bir şekilde temsil edilmiştir. Atina bu reformdan sonra, doğrudan demokrasinin ilk örneği olarak yetişkin erkeklerin eşit siyasal yetkilere sahip olduğu bir model olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Ancak doğrudan demokrasinin ilk örneğinde yabancılara, kadınlara ve kölelere siyasal sistemde yer verilmemiştir (Uygun, 2017: 17-18).

Antik Yunan döneminin sosyal yapısı ele alınacak olursa, yurttaş diye adlandırılan kesim, polisin yerli halkını oluşturan, eli silah tutan, vergi ödeyen ve belli haklara sahip özgür erkeklerdir (Schmidt, 2002: 17). İlk dönemlerde toprak sahipliğine bağlı olan yurttaşlık, daha sonra silah kullanma hakkına sahip ergin erkekler için kullanılmıştır. Yine de yurttaşlar Atina'da toplam nüfus içinde azınlık olarak kalmıştır. Yabancılar (metoikos) ise zamanla polise yerleşmiş olup genellikle zanaat ve ticaretle uğraşanlardır. Özgür olmalarına rağmen hiçbir yurttaşlık hakkına sahip değillerdir. Yurttaşlık, kişiye maddi çıkar sağladığından,

yabancılar çeşitli yollarla yurttaş kütüklerine girmeyi başarmıştır. Yurttaş sayısındaki artış devlet harcamalarını da artırdığı için düzenlemeye gidilmiş ve Perikles döneminde yurttaşlığın koşulu Atinalı anne ve babadan doğmuş olma olarak değiştirilerek yurttaşlık kalıtımsal bir ayrıcalık haline getirilmiştir. Antik Yunan'da polis en alt tabakasını köleler oluşturuyordu. Üretim aracı olarak görülen kölelerin hiçbir hakkı ve özgürlüğü yoktu. Sayıca toplumun büyük bir kısmını oluşturan köleler, polis maddi gereksinimini sağlayarak yurttaşların çeşitli kültürel etkinliklerde bulunmaları ve siyasetle uğraşmaları için gerekli boş zamanı sağladılar. Böylece Antik Yunan döneminde köleler, doğrudan demokrasinin gelişmesine uygun ortam sağlamış oldular (Uygun, 2017: 19; Ağaoğulları, 2009: 19-21).

Atina'nın en başarılı siyasi lideri, M.Ö. 5. yüzyılda yaşayan Perikles'tir. Perikles, Atina'yı kesintisiz olarak yaklaşık otuz yıl demokratik bir şekilde yönetmeyi başarmıştır. O dönemde demokrasi olumsuz anlamda, halk yönetimin muhalifleri tarafından kullanılmıştır. Ancak Perikles, demokrasi kelimesini çoğunluk ilkesine vurgu yaparak kullanmıştır (Canfora, 2010:9). Bu doğrultuda Atina'da, doğrudan demokrasi kurum ve kurallarıyla en yetkin biçimine Perikles'in liderliği döneminde kavuşmuştur (Uygun, 2017: 20).

Atina demokrasisi, yasama organı işlevi gören bir Halk Meclisi'ne (Eklelesia)sahiptir. Bu meclis tüm yurttaşların katıldığı, yasama yetkisine ve devlet görevlilerini seçme hakkına sahip bir organdı. Yalnızca bir gün süren meclis oturumları, katılanların el kaldırarak oy vermesiyle gerçekleşirdi. Meclisin gündemini yürütme organı olan Beşyüzler Konseyi'nin belirlemesine rağmen, Halk Meclisi sadece onay makamı görevi görmez aynı zamanda gerçek tartışma ortamı sağlardı (Uygun, 2017: 22; Ağaoğulları, 2009: 33).

Solon reformlarıyla Dörtüzler Konseyi, sonrasında gerçekleştirilen Kleisthenes reformlarıyla Beşyüzler Konseyi olarak düzenlenen yürütme organının üyeleri, Atina'yı oluşturan 10 kabilenin (mahalle örgütü) temsilcilerinden meydana gelmekteydi. Her kabileden kura ile belirlenen 50 kişi, 1 yıl süreyle Konsey üyesi olarak seçilirdi. Beşyüzler Konseyi içinden kurayla belirlenen 1 kişi, 1 gün süreyle devlet başkanlığı görevini yürütürdü. Bir kimse hayatı boyunca bir kez dahi olsa polis en üst makamında bulunma imkanına sahipti. Bu durum, Atina demokrasisini eşsiz kılan özelliklerinden biridir (Uygun, 2017: 27).

Modern devlet sistemlerinden farklı olarak Atina'nın idari yapısı hiyerarşik değildir. Yöneticilerin tümü kura ya da seçimle belirlenirdi. Atinalılar, kura yöntemini seçime oranla daha demokratik bulurlardı. Çünkü seçim usulünün, yetkilerin seçilen kişilerin elinde toplanması tehlikesini daha önceki rejimlerinde yaşamışlardı. Kötü tecrübelerinin bir sonucu olarak kura yöntemini benimseyen Atinalılar, dönemin oligarşik yönetimlerinin aksine, zengin ya da fakir herkesin yönetimde yer alabildiği bir sistemi geliştirmişlerdir. Yöneticilerin

büyük çoğunluğunun kurayla belirlenmesi, görev sürelerinin kısa olması ve bir kişinin aynı göreve üst üste iki kez gelememesi uzmanlaşmayı engellemiştir. Bu nedenle Atina'da kamusal görevler amatörce yürütülmüştür (Uygun, 2017: 29).

Atina'da yönetim alanında olduğu gibi yargı faaliyetleri de yargıç, savcı, avukat gibi profesyoneller tarafından değil, bizzat yurttaşlar tarafından yürütülüyordu. Halk Mahkemeleri (dikasterion) adıyla yürütülen yargılama faaliyeti, yüzlerce kişi arasından kurayla belirlenen halk jürilerinden meydana geliyordu. Ayrıca jüri üyesi olabilmek için de 30 yaşını doldurmuş bir yurttaş olmak yeterliydi. Jüriler kura ile belirlenerek hem polisin önemli faaliyetine katılmak bakımından her yurttaş eşit şans veriyordu hem de yargılama faaliyetinde rüşveti büyük ölçüde önlüyordu. Atina'da Halk Mahkemesi'nin asıl işlevi Meclis'in, Beşyüzler Konseyi'nin ve yöneticilerin denetimi idi. Kişiler arası özel hukuk uyuşmazlıkları hakeme gidilerek çözülür, ancak hakemin kararına karşı Halk Mahkemesi'ne itirazda bulunulabilirdi. Ceza konularının büyük bir kısmı da yöneticiler tarafından karara bağlanır, temyiz mercii olarak mahkemeye başvurulurdu (Uygun, 2017: 30-31).

Polis içerisinde mahkeme şeklinde toplanan Atina halkına baskı yapacak, onu etkileyecek herhangi bir iktidar yoktu. Polisi yöneten, bazen mahkeme bazen meclis şeklinde toplanan ya da bazı yöneticiliklerde görev alan Atina halkıydı. Atina halkının üzerinde bir iktidar ya da devlet kavramı söz konusu değildir. Kurumlar arasında bir iktidar yarışından ya da üstünlükten söz edilecekse, Atina Halk Mahkemesi'nden daha üst bir otorite yoktu (Uygun, 2017: 36). Ancak Atinalılar Halk Mahkemesi ve Halk Meclisi'ni, polisi yöneten halk olarak gördüğü için, günümüzdeki anlamıyla yasama ve yürütme arasında net bir ayırım yaptıkları söylenemez (Uygun, 2017: 43).

Atinalılara göre demokrasi ataların düzeniydi. Bu nedenle demokratik rejimin varlığı bir reform değil, çok eskilerde kalan altın çağa dönüş olarak görülüyordu (Uygun, 2017: 41). Başarılı lider Perikles, demokrasilerinden övgüyle bahsederken şu cümleleri kurmuştur (Ağaoğulları, 2009: 111; Lipson, 1984: 20):

“Bizim, komşularımızın yasalarına benzemeye çalışmayan bir siyasal sistemimiz vardır. Başkalarını taklit etmektense, onlara örnek oluşturuyoruz. Sistemimize azınlık değil, çoğunluk tarafından yürütüldüğü için, demokrasi deniyor. Özel anlaşmazlıklarımız olduğunda, yasalar herkes için haklarda eşitliği sağlar. Fakat kamu alanında, bir bireye verdiğimiz değer, statüsünden değil, becerisinden kaynaklanır. Yoksul bir kimse de devlete verebileceği bir hizmet varsa, itibarı yoktur diye hizmetten alıkonmaz. Ortak konularımızı özgür insanlara yakışan bir biçimde yönetiriz... Özel işlemlerimizde de birbirimizi incitmeden bir araya geliriz. Kamu yaşamımızda yasalara uymamazlık etmeyiz, çünkü biz yöneticilerimize, hem de yasalara karşı saygılıyızdır –özellikle bizi haksızlıklardan koruyan ve yazılı olmadığı halde uyulmaması ayıp olarak kabul edilen yasalara... Güzelliği sevmemiz bizi savurgan

kılmaz; bilgeliği sevmemiz bizi gevşetmez. Zenginliği övünmek için değil, daha iyi işler gerçekleştirmek için kullanırız. Yoksulluğa gelince, yoksul olduğunu itiraf etmek, ayıp değildir; daha ayıp olanı yoksulluktan kurtulmak için çalışmaktan kaçınmaktır. İnsanlarımız hem özel hem de kamu işlerini birlikte yürütmeyi becerebilmektedir ve çalışan diğer kişiler de, hükümetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olabilirler.”

Atina demokrasisinin gerçekleştiği koşullar incelendiğinde coğrafi büyüklük bakımından günümüz devletlerine oranla küçük bir yüzölçümüne sahip olması önemli bir özellik olarak ifade edilebilir. Geniş bir coğrafyaya yayılmamış olması sistemin işleyişini kolaylaştıran bir etkidir. Bu küçük ölçekli topraklarda yurttaşlık belli şartlarla sınırlı olduğu için yurttaş sayısı, toplam nüfusun yaklaşık onda birine karşılık gelmektedir. Nüfusunun da yoğun olmamasıyla birlikte karar alma süreçlerine en az 6.000 kişinin katıldığı Atina için yüz yüze bir toplum denilmektedir. Çünkü Atina’da hemen hemen herkes birbirini tanımaktaydı. Atina’da yurttaşlar arasında köken, dil, din ve kültür birliği vardı. Böyle bir toplumsal yapıya sahip olmanın en büyük avantajı, ideolojik ve sınıfsal çatışmaların günümüz devletlerine oranla daha az yaşanmasıdır. Türdeş sosyal yapının demokrasinin işleyişindeki önemini Platon, ünlü komutan Perikles’ten şöyle aktarıyor (Uygun, 2017: 47-51):

“Bizim yönetim biçimimizin temeli, bütün yurttaşların eşit koşullar altında doğmuş olmasına dayanır. Başka devletlerin halkı, türlü yerlerden gelmiş çeşitli soylardandır; bu çeşitlilik yönetimlerinde de görülür, bunlar ya tiranlıktır ya da oligarklıktır. Orada, birkaç kişi bütün yurttaşlarını köle gibi kullanılır, çokluk da bu birkaç kişiyi kendisine efendi bilir. Fakat bizler ve yurttaşlarımız hep kardeşiz, çünkü ortak bir anadan çıktık, kendimizi ne birbirimizin kölesi ne de efendisi sayıyoruz. Doğanın sağlamış olduğu o doğum birliği, bizi yasaya göre hak eşitliği aramaya, erdem ve bilgelikten başka hiçbir üstünlük tanımamaya sürüklüyor.”

Homojen bir toplumsal yapıya sahip Atina polisinde özgürlük, insan olmakla elde edilen bir hak değil, bir polise ait olmanın sonucuydu. Aynı zamanda Antik dönemde özgürlüğün, siyasal yaşama katılma anlamına geldiği de ifade edilebilir (Uygun, 2017: 52-53). Bu bağlamda Atinalılar demokrasinin temel ilkesi olarak isonomia ve isegoria olarak adlandırdıkları eşitlik ile özgürlük ilkesini benimserler (Ağaoğulları, 2009: 111). Aristoteles, Herodot gibi önemli Antik Yunan düşünürlerine göre de demokrasinin temeli özgürlüktür. Demokrasi herkesin dilediği gibi yaşayabilmesini amaçladığından dolayı, mümkün olduğunca hiç kimse tarafından yönetilmemek ya da sırayla yönetmek ya da yönetilmek esasına dayanan bir düzen gerektirir (Uygun, 2017: 92; Ağaoğulları, 2009: 110). İfade özgürlüğü konusunda modern devletlere göre daha hoşgörülü olan Atina demokrasisi, farklı görüşlere açık bir rejimdi. Öyle ki rejimin eleştirisi, tiyatro aracılığıyla demokrasi içinde kurumsallaşmıştı

(Uygun, 2017: 62). Perikles, Atinalıların hem devlet işlerinde hem de özel işlerinde özgür bir düşünüş ile davrandıklarını belirtir. Bu bağlamda demokrasi yurttaşların suskunluğu üzerine değil, çoksesliliği üzerine kuruludur ve siyasal kararlar farklı görüşlerin ortaya atılıp tartışılmasıyla alınmaktadır. Perikles'e göre tartışma, bir zaman kaybı değil, bilgece davranmanın bir ön hazırlığıdır (Uygun, 2017: 97; Ağaoğulları, 2009: 112-113).

Antik dönemde demokrasinin ilk örneği olan Atina'nın siyasal yaşamında yasayı yapan, uygulayan ve çıkan uyuşmazlıkları çözen yurttaşlardı. Öyle ki Perikles siyasal katılım konusundaki zorunluluğu "Biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara, kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz" diyerek ifade etmiştir. Siyasal temsil kavramına yabancı olan Atinalılar, iktidarı bizzat kullanmanın, onu başkasına devretmekten daha iyi olduğuna inanırdı. Atinalılar için devlet işlerinde yer almak, yurttaşlık haklarını kullanmak gibi ifadeler kısaca yaşamak anlamına geliyordu. Atina'da yasama, yürütme ve yargılama faaliyetlerinin yurttaşlar tarafından yapılmasıyla devletsiz bir toplum yapısı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Atinalılar açısından demokrasiyi belirleyen özellik devletsiz olmasıydı. Demokrasinin, polis dışındaki diğer olası yönetim biçimlerinden çok daha fazla devletsiz olarak düşünüldüğü söylenebilir (Uygun, 2017: 76-79).

Atinalılar için demokrasi, herhangi bir yönetim biçimi değil, yaşam biçimlerine uygun olan ve sosyal yapılarının gerekli kıldığı bir siyasal sistemdir. Atina'da coğrafi, sosyal ve kültürel koşullar göz önüne alındığında, eşit olmayan ve baskıcı bir otokrasi değil; yurttaşların eşitliği ve özgürlüğü esasına dayanan demokratik bir rejim için elverişliydi (Uygun, 2017: 82-84). Ayrıca Atina'yı demokratik bir nitelik kazandıran durum ise anayasalarına göre yönetimlerinin azlığa değil çokluğa bağlı olmasıydı (Dahl, 1996: 21).

Tüm bunların aksine Antik Yunan demokrasisine yönelik kendi döneminde dahi olumsuz eleştiriler olmuştur. Dönemin önemli bir düşünürü olan Sokrates'e göre, her sanat ve zanaat gibi siyaset de bilgiyi, uzmanlığı gerektirmektedir. Kura ile belirlenen bilgisiz kişilerin devlet yönetimine seçilmeleri polis için çok kötü sonuçlar doğurur ve Atina'da doğurduğu da görülmektedir. Ayrıca Sokrates demokrasinin özünü ilgilendirmekte, iktidarda azınlığın mı yoksa çoğunluğun mu olduğuna bakmamaktadır. Çünkü ona göre ahlaksal doğrular sayısal olarak saptanamaz. Önemli olan bilginin, erdemin, adaletin, doğruluğun hüküm sürmesidir. Ayrıca Sokrates, yurttaşların özellikle politik yeteneklere sahip yurttaşların polis iyiliği için siyasal yaşamda aktif bir rol oynamaları gerektiği düşüncesindedir (Ağaoğulları, 2009: 153-155). Sokrates, demokrasiye yönelik eleştirilerini canı pahasına da olsa savunmuştur.

Platon, demokratik bir düzende idama mahkum edilen Sokrates gibi bir bilgenin ölümünün ardından demokrasiye yaklaşımı olumsuz olmuştur. Platon'a göre demokrasi,

toplum için iyi bir düzen değildir ve iyi devlet normundan uzaklaşmaktır. Bu düzenin düzensizliği çok büyüktür, çökme yeteneği çok fazladır ve daha kötü devlet şekillerine de kapı açmaktadır (Schmidt, 2002: 29).Platon'a göre demokrasi, oligarşinin yol açtığı bir durumdur ve zaman zaman yabancı polislerin de karıştığı iç savaşta, yoksulların zenginleri yenmesiyle kurulur. Demokrasinin özgürlükleri başıboş bırakmasından dolayı, herkes istediğini seçip ona göre davranır. Bu bakımdan demokrasi bir düzen değil, kargaşa ortamıdır. Platon'a göre demokrasinin tehlikesi, kura sisteminin bir sonucu olarak yeteneksiz ve bilgisiz yurttaşların, tüm polisin ve yurttaşların hepsinin yaşamını tehlikeye atmasıdır. Cahil halkın seçtiği yeteneksiz politikacılarla yönetilen demokraside hiçbir erdeme, doğruluğa yer yoktur. Tüm bunların sonucu olarak sınıf çatışmalarının yoğunlaşması, acımasız bir niteliğe bürünmesi, toplumu bir iç savaşa sürükler ve demokrasi tiranlığı doğurur (Ağaoğulları, 2009: 226-230).

Bir başka olumsuz eleştiri yapan ve komediya türünde oyunlar yazan Aristophanes, Atina'nın başına gelen kötülüklerin asıl sorumlusunun demokrasi olduğunu, yani demagogları yönetimde tutan demos olduğunu savunur (Ağaoğulları, 2009: 121). Yaşlı Oligark'a göre ise demokrasi, siyasi açıdan yasaları hiçe sayan bir halk despotluğudur. Bunun sonucu olarak, kura sistemiyle yeteneksizlerin işbaşına geldiği bir düzensizlik hüküm sürmektedir. Demokrasi aynı zamanda da yoksul çoğunluğun kendi çıkarı için kurduğu bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Uygun, 2017: 95; Ağaoğulları, 2009: 125).

Öz itibarıyla demokrasi, özgürlüğün, matematiksel eşitliğin ve yasama, yürütme ve yargıda halkın egemenliğinin esas alınmasıdır. Halkın en azından potansiyel olarak sınırsız hükümranlığı, M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Atina demokrasisinin belirgin özelliği ve aynı zamanda Aristoteles'in demokrasi öğretisinin de konusudur (Schmidt, 2002: 27). Aynı zamanda Aristoteles'in aşırı demokrasiyi değerlendirmesi açıkça olumsuzdur. Aynı şekilde Aristoteles'in anlayışında, anayasadan tam anlamıyla sapma anlamında en kötü düzen tiranlıktır, sonrasında oligarşi ve ardından demokrasi gelir (Schmidt, 2002: 29).

Peleponnes Savaşı süresince demokrasi üzerine demagojik eğilimler olumsuz olarak artmış ve bir bütün olarak demokrasi öyle zayıflamış görünüyordu ki Atinalılar M.Ö. 411 yılında demokratik düzeni isteyerek terk etmeye ikna edilmişlerdi. Atina'nın M.Ö. 4. yüzyılın son çeyreğinde Makedonların egemenliğine girmesiyle demokrasi uzun süreliğine tarih sahnesinden ayrılmıştır (Schmidt, 2002: 38).

1.1.2. Antik Yunan Dönemi Sonrası Demokrasi

İ.Ö. 4. yüzyılın sonlarında Yunanistan'ın Makedonya egemenliği altına girmesiyle site düzeni ve doğrudan demokrasiye dayanan rejimleri yıkılmıştır. Böylece bir yönetim biçimi olarak demokrasi, uzunca bir süre tarih sahnesinden silinmiştir. Demokrasinin silindiği bu dönemden Yeni Çağ'daki canlanması arasında iki bin yıllık bir zaman dilimi vardır. Bu uzun dönemin ardından demokrasi, 17. yüzyılda düşünce olarak, 19. yüzyılda uygulamada yer bulmuş, bu yeniden canlanışın ilk örnekleri Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşmiştir (Uygun, 2017: 113).

Batı siyasal düşüncesinde 18. yüzyıla kadar demokratik rejimlerin sadece kent devletlerinde uygulanabileceği inancı vardı. Demokrasi, yurttaşların yasama yetkisini bizzat kullandığı doğrudan demokrasi olarak tanımlanıyordu. Ancak Avrupa'da yaklaşık 500 yıl süren feodalitenin ardından 16. yüzyıldan itibaren ulus devlet modeline geçildiği açıktı. Kent devletini aşır ulus devlet ölçeğinde demokrasinin olabilme düşüncesi tartışılıyordu. Bu durumu mümkün kılan gelişme, feodaliteye özgü olan bir kurumun modern demokrasinin asli ögesi olarak kabul edilmesinde yatıyordu. Kısaca ifade edilirse monarşik ya da aristokratik kökenli temsil kurumunun kabul edilmesiyle demokrasinin ulus devlet modelinde uygulanabileceği savunulmaya başlanmıştır (Uygun, 2017: 116).

Ulus devlet ölçeğinde 17. yüzyılda yeniden ortaya çıkan demokrasi, üç büyük demokratikleşme dalgası yaratmıştır. Öncelikle 1820'lerde ABD'de erkek nüfusun büyük bölümüne oy hakkı tanınmasıyla başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar süren uzun zaman diliminde 30'a yakın devletin demokratik rejimi benimsediği süreçtir. Daha sonra iki dünya savaşı arasındaki dönemde yükselen otoriter ve totaliter rejimler ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinin üstün gelmesiyle bu rejimler gerilemiş ve sonucunda 1960'larda yeni bir demokratikleşme dalgasını ortaya çıkmıştır. 1970'lerde Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ın demokrasiye geçmesi ve 1980'lerde askeri-bürokratik rejimlerin yıkılmasıyla beraber 1990'ların başında otoriter sosyalist rejimlerin yıkılışı üçüncü dalganın sonuçlarıdır. Aynı zamanda üçüncü dalga Batı Hristiyanlığı ile demokrasi arasındaki ilişki doğrultusunda Katoliklikten kaynaklanan bir dalgalanma olduğu söylenebilir (Uygun, 2017: 117-118; Huntington, 1995: 31-32).

Üçüncü demokratikleşme dalgasının sonucu olan sosyalist blokun yıkılışım daha derin ve köklü bir gelişme olmuştur. 1990'larda çok uluslu devlet olan SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi ülkelerin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist ülkelerde rejim değişikliğine gidilmiştir. Sosyalist blokun yıkılmasının ardından devletçi ekonomiden

serbest piyasa düzenine geçilmiş ve bu ülkelerin tümünde demokrasiye doğru bir yöneliş yaşandığı görülmüştür (Uygun, 2017: 118).

18. yüzyılın başlarında Avrupa’da ortaya çıkan politik fikirler ve uygulamalar, daha sonraki demokratik inançların ve kurumların önemli unsuru oldu. Eşitlik mantığı, Avrupa’nın birçok bölgesindeki yerel koşullar ve imkanlar sayesinde, özgür insanların yönetime katılabilecekleri yerel meclisler ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öncelikle vergilerin artırılması üzerine ortaya çıkan, yöneticilerin yönetilenlerin rızasını alması gerektiği fikri zamanla genel olarak kanunlarla ilgili bir isteğe dönüştü. Özgür insanların, meclisleri için fazlasıyla geniş ve kalabalık olan şehir, bölge ve ülke gibi alanlarda, rızanın alınabilmesi için vergileri arttıran ya da kanunları yapan kurumlarda temsil edilmesi gerekiyordu. Atina’daki uygulamanın aksine, temsilciler kurayla ya da tesadüflerle değil, seçimle belirleniyordu. Bir ülkede, ulusta ya da ulus devlette, özgür vatandaşların rızasını garanti altına almak için birçok düzeyde seçilmiş temsilci yasama kurullarının ya da parlamentoların bulunması fikri kabul gördü (Dahl, 2010: 30-31).

Avrupa’daki bu politik fikirler ve uygulamalar demokratikleşmenin üzerinde ilerleyebileceği bir temel oluşturmanın yanı sıra demokrasiye engel olan çok büyük eşitsizliklerle devam ediyordu. Öncelikle hala kadınlar birey olarak görülüyor, kanunen evli bir adamın eşi onun malı sayılıyordu. İkinci olarak parlamento ve meclisler aristokratlara ve yüksek ruhban sınıfına ayrılmış olan yerlerde bir ayrıcalık sağlıyordu. Üçüncüsü, halkın temsilcileri halkın bütünü temsil etmiyordu. Özgür insanlar sadece erkeklerdi. Dördüncü olarak, 18. yüzyıl ve sonrasına kadar demokratik düşünceler çok yaygın olarak paylaşılmıyordu. Hatta tam olarak anlaşılıyordu da. Bütün ülkelerde eşitlik mantığı ayrıcalıklı gruplar arasında geçerliydi (Dahl, 2010: 31-32).

18. yüzyılın sonunda yeniden tarih sahnesinde yerini alan demokrasi, 1780-1800 yıllarında kullanımının değiştiği görülmektedir. Öncelikle demokrasi artık bilginlerin kullandığı bir sözcük olmaktan çıkarak genel olarak kullanılan siyasal bir kavram oldu. Aynı zamanda belli parti yönelimlerinin kendilerini ifade etmelerine ve bazı devlet belgelerinde ortaya çıkmaya başladı. Bir diğer değişim ise demokrasi artık yönetim siyasetinin yanı sıra sosyal ve tarih felsefesi ile ilgili bir içerik kazandı. Böylece Hristiyan demokrat, Sosyal demokrat gibi kavramlar ortaya çıktı. Yine aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri’nde demokratik yasalara dayanan büyük bir devletin ortaya çıkmasıyla demokrasiye yeni bir bakış açısı kazandırılmış oldu (Schmidt, 2002: 77-78).

19. Yüzyılın ilk çeyreğinde demokrasinin ölçeği genişletilmiş, polisten ulusa geçiş sağlanmıştır. Demokrasi ile ulus birbirine bağlamanın aracı da temsilcilik olmuştur. Temsil

aracılığıyla büyük nüfusların ve geniş alanların yönetimi sorununu halkın kendi adına önemli kararları almak için az sayıda insanı seçmesiyle demokrasi gerçekleştirilebilmekteydi. 19. Yüzyılın ilerleyen yıllarında siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimler hız kazanmış, demokrasi bu koşullar altında çeşitli kullanımlarda yer almıştır. Siyaset üzerindeki ilk etkileri Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmekteydi. Bu konuda işlerlik halindeki bir demokrasi üzerine çalışan Alexis de Tocqueville'dir. Tocqueville'nin amacı demokrasinin başarıya ulaşıp ulaşmadığını incelemek değil, demokrasi başarıya ulaştığında iyi eğilimlerin mi, yoksa kötü eğilimlerin mi üstün geleceğini incelemek üzere gözlemde bulunmak olmuştur. Amerika örneğinden yola çıkan Tocqueville için demokrasinin ön koşulu eşitlik ilkesidir. Bir demokrasinin yerleşebilmesi için toplumda eşitlik sağlanmalıdır. Demokrasinin diğer tüm ölçütleri eşitlik ilkesi ile bağlantılıdır. Bu bağlamda eşitlik sayesinde yönetim çoğunlukta kalmaktadır (Lipson, 1984: 48-52).

Modern dönemin demokrasi düşüncesinin temellerini oluşturan düşünürlerin fikirleri ele alındığında öncelikle Thomas Hobbes, demokrasiden çok az bahsetmekle birlikte, ileri sürdüğü kuram pek de demokrasiyle ilgili değildir. Hobbes, gücün tek bir noktada toplanması gerektiğini önerdiği için egemenin tek ve bölünmez olduğunu, tek bir yöneticinin mutlak üstünlüğünü savunmaktadır. Hobbes'u demokrasi için önemli kılan düşüncesi de egemenliğin üçlü ayırımına vurgu yaparak bunun herkesi bir araya getirecek mecliste toplanması gerektiğini savunmasıdır (Lipson,1984: 33-34).

Mevcut liberal düşüncesinin siyasal anlamda önemli isimlerinde John Locke, hükümet biçimleri üzerine incelemede bulunmakta ve burada söz konusu biçimin ne olacağının iktidarın nerede olduğuna bağlı olduğunu ve bu iktidarın yasama yetkisinden oluştuğunu savunmaktadır. Yasa koyucunun sayısına göre hükümet biçimleri çeşitlenmektedir. Locke yasa koyucunun birçok kişiden oluştuğu demokrasi durumundan şu ifadelerle bahsetmektedir (Lipson, 1984: 34):

“Görüldüğü gibi, insanların bir araya gelip bir toplum oluşturması üzerine bu topluluğun tüm iktidarını elinde bulunduran çoğunluk bu iktidarın tümünü topluluk için zaman zaman yasa koymak ve bu yasaları kendi atadıkları görevlilerce yürütmek için kullanabilirler ve bu durumda da hükümetin biçimi kusursuz bir demokrasidir.”

Modern demokrasi kuramlarına geçiş aşamasında demokrasiyle ilgilenen diğer isim Montesquieu'dür. Yunanlıların sınıflandırma yöntemini kullanan Montesquieu demokrasiyi, iktidarı halkın büyük çoğunluğunun paylaştığı durum olarak tanımlamıştır. Ayrıca demokrasiyi ele aldığı tarihsel örneklerini Yunanistan'dan Roma'ya kadar olan dönemden

almaktadır (Lipson, 1984: 35).Düşünür demokrasinin daha çok küçük devletlerde başarılı olduğunu savunmaktadır. Bu teoriyle Montesquieu, teori ve pratik olarak halk meclisi egemenliğinin bir şehir devletinde veya ona benzer küçük topluluklarda olabileceğini savunan geleneksel demokrasi anlayışına uymaktadır (Schmidt, 2002: 54). Montesquieu'nün, halk olarak nitelendirdiği kısım ise, çağdaşları gibi halkın tümünü değil, sadece servet sahibi burjuvazidir. Ona göre sıradan halk siyasal olarak önemli bir güç olmadığı gibi halk sadece erkeklerden oluşmaktadır (Schmidt, 2002: 52).

John Stuart Mill ise sayısal çoğunluğu merkeze almış ve demokrasiden sayısal çoğunluğun yönetimi olarak bahsetmiştir. Demokrasinin amacının da yönetim yetkilerinin her durumda sayısal çoğunluğa verilmesi olduğunu savunmuştur. Ancak meclisin denetiminin eğitimsiz bir işçi sınıfına teslim edileceğinden de endişe duymaktadır. Mill'e göre demokrasi, halkın tümünün, eşit olarak temsil edilen tüm halk tarafından yönetilmesidir. Eşitlik ve çoğunluk, cehaletin bilgiye üstünlüğü anlamına gelmemelidir(Lipson, 1984: 54-55).

Jean Jacques Rousseau demokrasiyi, ilk anlamında, halkın tüm bireylerinin doğrudan doğruya hükmetmesi anlamında kullanmıştır (Lipson, 1984: 36). Radikal halk egemenliği öğretisini geliştiren Rousseau'ya göre, egemenlik halka aittir ve halkta kalmalıdır. Ona göre egemenlik bölünemez ve devredilemez. Bu bağlamda Rousseau, sadece iktidarın egemene devredilmesine karşı çıkmıyor, aynı zamanda halk egemenliğinin temsilcilere devredilesine de itiraz ediyordu. Rousseau'ya göre eğer bir halk temsil edilirse, o halk artık yoktur ve özgür değildir. Dolayısıyla halkın bizzat karar vermediği yasa geçersizdir (Schmidt, 2002: 64-65). Kısaca temsile dayalı bir sistemin demokratik olmadığını savunmaktadır. Bu konuda siyasal özgürlüğü yalnızca meclis seçimleri sırasında yaşadıkları için İngilizlere karşı alaycı tavır takınmaktadır (Lipson, 1984: 36).

Montesquieu gibi Rousseau da demokrasinin bir kasaba ya da şehir gibi küçük bir yerde var olabileceğini ve bu yüzden de gerçek demokrasinin geleceği hakkında çok karamsardır (Dahl, 2010: 108).Çünkü Rousseau'ya göre çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Demokrasiyi radikal olarak tanımlayan Rousseau, böyle mükemmel bir yönetimin insanlara uygun olmadığını savunmaktadır. Ona göre eğer bir halk tanrılardan oluşursa, o zaman demokratik olarak yönetilebilir (Lipson, 1984: 37;Schmidt, 2002: 68).

Rousseau'nun ideal kenti öyle bir birlik ki ona dahil olan her üyesini savunup koruyacak ve birey diğer bireylerle kendisini birleştirirken sadece kendisine boyun eğecek ve daha önce olduğu gibi özgür kalacak(Sartori, 1996: 487). Ve yine Rousseau'ya göre eşitlik

özgürlüğün sonucudur. Bu nedenle Rousseau'ya göre birey eşitliği aramalıdır. Çünkü eşitlik olmadan özgürlük var olamaz (Sartori, 1996: 488).

Alexis de Tocqueville 1835'te yayımlanan *Democracy in America* (Amerika'da Demokrasi) adlı kitabında Fransız bakış açısıyla Amerika Birleşik Devletlerini incelemiştir. O dönemde Fransa'da demokrasi sadece kütüphanelerde adı geçen entelektüel bir hipotezdi. Bu doğrultuda Tocqueville, demokrasiyi eşitlikle bir tutmakta ve demokrasinin liberal olmayan taraflarını vurgulamaktadır. Tocqueville kitabının ikinci cildinde Amerika'da ortaya çıkacağını öngördüğü demokratik despotizmin çok daha tehlikeli bir görüntü olacağı sonuca ulaşarak demokrasi görüşünde farklı bir bakış açısına sahip olmuştur. Demokrasi ve liberalizm Tocqueville'nin tez ve antiteziyken 1848'den itibaren demokrasi ve sosyalizm tez ve antitez ilişkisi içerisine girmiştir. Artık Tocqueville demokrasisi liberal demokrasiydi. 1848 Devrimiyle beraber siyasal saflaşmalar hızlı bir biçimde değişti. Demokrasiyi ikiye ayıran Tocqueville, sosyalizme demokrasinin liberal olmayan kısmını yani demokratik despotizmi verirken despotik olmayan kısmı ise liberalizme vermektedir. Birbirleriyle mücadele halinde bulunan özgürlük ve eşitlik, özgürlüğe zarar verebilecek eşitlik sosyalizmde yer alırken, özgürlük ile uyum içinde bulunan eşitlik ise liberalizmi kabul eden demokraside bulunmaktaydı (Sartori, 1996: 403).

Tocqueville, Amerika Birleşik Devleti gibi demokratik yasalara dayanan büyük bir devleti incelediği için modern kitlesel demokrasinin ilk kuramcısı denebilir. Demokratik bulduğu Amerika'daki siyasal rejimle 1789 sonrası Fransız siyasal istikrarsızlığını karşılaştırmıştır. Tocqueville'e göre demokrasi esas itibariyle iyi bir siyasal düzen değildir. Ancak demokrasinin kabul edilebilecek bir alternatifi olmadığı için kabulünü zorunlu görmüştür. Demokrasinin asıl yararını büyük sayıda insanın refahına hizmet etmesinde görmektedir. Tocqueville, en önemli değer olan özgürlükle demokrasiyi uyumlulaştırmaya dikkat etmektedir. Aksi durumda eşitliğin kazanacağını ve eşitlikle birlikte demokrasi ve özgürlüğün ortadan kalkacağını düşünmektedir. Ancak özgürlüğün ilerlemesi de eşitliği tehlikeye düşürür ve demokrasinin despotizme dönüşme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Tocqueville'ye göre demokrasinin sorunu, halk adına sayısal çoğunluğun yönetmesidir. Tocqueville çoğunluğun iktidarının mutlak olduğunu savunmaktadır (Schmidt, 2002: 79-86).

19. Yüzyılın başlarında demokrasi, Antik Yunan'daki tartışmaların etkisinde hakaret içeriği taşımaktaydı. Sadece İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'de demokratik bir eğilim taşıyan kurumlaşmalar görülmekteyse de bunlar olması gerekenin gerisindeydi. Ancak 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde demokratik inanç başarılı görülmüş, demokratik

idealler dünyanın büyük devletlerinde ve daha küçük devletlerde görülmeye başlanmıştır (Lipson, 1984: 48).

Modern devlette, Antik Yunan'daki küçük demosun ve toprak parçasının yerini alan ülke, devasa bir yurttaşlar topluluğunu kapsamaktadır. Bunun bir sonucu olarak daha heterojen bir topluluk mevcut olmaktadır. Yurttaşlar birçok ülkede din, eğitim, kültür, etnik grup, ırk, dil ve ekonomik durum bakımından farklılık göstermektedir. Dolayısıyla Antik Yunan idealindeki uyum olağan bir şekilde bozulmuştur. Modern demokratik devletin Antik Yunan'dan ayırıcı özelliği uyum içerisinde olması değil, siyasal çatışmalar içermesidir. Modern devlette toplanabilmeyi olanaksız kılacak kadar kalabalık olan yurttaşlar, yönetim makamlarını da tam zamanlı profesyonellerin eline bırakmışlardır (Dahl, 1996: 23-24).

Devletin ölçeğinin büyümesiyle birlikte doğrudan demokrasi olanaksız hale gelmeye başlamıştır. Dahl için demokrasi, orta büyüklükteki bir toplumda olmalıdır. Bu özelliği sadece bütün yurttaşların mecliste bir araya gelebilmeleri ve böylece kentin yöneticileri olarak davranabilmeleri için istememektedir. Aynı zamanda tüm yurttaşların birbirlerini tanımaları gerektiğini de düşünmektedir. Çünkü herkesin iyisini arayabilmek için, yurttaşlar her birinin iyisini bilmeli ve böylece her birinin diğeriyle paylaştığı ortak iyiyi anlayabilmelidir. Ancak zamanla Atina bu özelliğini kaybetmiş ve fazla büyümüştür. Bu kalabalık ortamda katılımın tam olarak gerçekleşmeyeceğini ve katılım sağlansa bile hem mekan hem de konuşma süresi sorunu olacağını ifade etmektedir. Kısaca Dahl, demosun büyüklüğünün demokrasi bakımından hastalıklı olduğunu savunmaktadır (1996: 19-20). Bu bağlamda temsili kurumlar zorunlu kılınmış, yurttaşın demokrasideki rolü değişmiştir. Modern Çağ'da devlet-birey karşıtlığı ortaya çıkmış ve etnik, dinsel, kültürel pek çok alanda yeni uyuşmazlık konuları meydana gelmiştir. Modern Çağ'da katılımcı veya doğrudan demokrasiyi savunan pek çok düşünür olmasına rağmen Atina demokrasisinin ilke ve kurumlarının uygulamaya geçirilmesi mümkün olmamıştır (Uygun, 2017: 114).

Robert Dahl demokrasinin nasıl ortaya çıktığı açıklarken Antik Yunan'dan sonra cumhuriyetçi geleneği kaynak olarak ele almıştır. Cumhuriyetçi gelenek, halkı yönetime katılmaktan mahrum bırakan hiçbir siyasal sistemin meşru olmadığını savunur. Bu nedenle tekin, azınlığın ve çoğunluğun çıkarlarını herkesin iyiliğinde birleşmesini sağlayacak karma bir yönetim oluşturmayı amaçlamıştır. Böylece tekin, azınlığın ve çoğunluğun çıkarını dengelemek için monarşik, aristokratik ve demokratik öğelerden oluşan bir anayasal yapıyı cumhuriyet olarak nitelendirmektedir. Cumhuriyetçi teorinin ölçek sorununa bulduğu çözüm, demokratik veya cumhuriyetçi teoride çok az yer etmiş olan ve uygulamada ise hiç görülmemiş temsili yönetim kurumlarıdır (1996: 30-33; Uygun, 2017: 119).

Cumhuriyetçi gelenek, içinde monarşik ve aristokratik öğeler barındırmaktaydı. Ancak Amerika'da İngiltere'den farklı olarak kral ya da aristokratik bir yapılanma yoktu. Bu nedenle Amerikalı cumhuriyetçiler, Montesquieu tarafından savunulan ve cumhuriyetçi geleneğin mirasından etkilenen kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsediler. Böylece sınırlar içeren bir yapı kurarak yetkisini aşmak isteyen bir organın, diğer organlar tarafından durdurabileceği bir sistemi uyguladılar (Uygun, 2017: 121-122).

Dahl'a göre demokrasinin diğer iki kaynağı da temsili yönetim ve siyasi eşitliğin mantığıdır. Temsili yönetim, demokratlar tarafından değil monarşik ve aristokratik bir ortaçağ yönetim kurumu olarak gelişmiştir. Temsil, demokratik devletin ölçüğü üzerindeki modern dönemin büyük ulus-devletlerine uygulanabilir bir öğretiye dönüşmüştür. Böylece antik çağa özgü sınırları kaldırmış, demokrasiyi sadece küçük ve hızla ortadan kaybolan kent-devletlerine uygun bir öğreti olmaktan çıkarmıştır. Temsili yönetim demokratlar ve cumhuriyetçiler tarafından kabul görmüştür. Demokrasinin temsili olmasının kaçınılmazlığı 19. Yüzyılda açıldı ve tartışılmazdı. Bu bağlamda Fransız yazar Destutt de Tracy hem Rousseau'nun hem de Montesquieu'nün düşüncelerinin eskimiş olduğunu vurgulayarak "Temsil veya temsili yönetim, Montesquieu'nün zamanında bilinmediği için yeni bir icat gibi görülebilir... Temsili demokrasi, ... uzun bir zaman boyunca ve geniş bir toprak parçası üzerinde uygulanabilir hale getirilmiş demokrasidir" demiştir(1996: 35).

Demokrasi artık siyasi düzenlerin pek çoğu için bir üst kavram olmuştur. Bu düzenlerin çok azı Antik Yunan dönemindeki halk meclisi egemenliğini kullanmıştır. Modern dönemde birçok siyasi düzen, temsili demokrasiyle yetişkin nüfusa katılım haklarının çok büyük bir kısmını vererek ve halk meclisinin veya parlamentoların egemenliği üzerinde yasa egemenliğini vurgulayarak Antik Yunan döneminden ayrılmaktadır. Bununla birlikte eski ve modern bütün demokrasiler, devletin egemenliğini tüm yurttaşların siyasi eşitliği normuna dayandırmak, bunu halkın veya en azından oy kullanan yurttaşların iradesiyle temellendirmek ve egemenlerin egemenlik altındakilere hesap verme sorumluluğuyla ilişkilendirmeleri bakımından birbirine benzemektedirler (Schmidt, 2002: 14).

1.2. Demokrasi Kuramları

İnsanlık tarihinde uzun dönemler boyunca demokrasi uygulamada ortadan kalkmış, sadece bir fikir olarak varlığını sürdürmüştür. Sadece iki yüzyıl öncesine kadar bile gerçek demokrasi örnekleri çok azdı. Demokrasi sadece filozofların üzerinde konuşacağı bir konuydu, insanların kabul edip uygulamaya geçirecekleri gerçek bir politik sistem olmaktan uzaktı. Bir demokrasinin ya da cumhuriyetin var olduğu ender durumda ise çoğu yetişkinin

politik sisteme katılması mümkün değildi. Eğer demokrasinin bir gerekliliği olarak yetişkinlerin oy kullanması kabul edilirse, demokratik sistemin çok eski olduğu söylenemez. Modern anlamdaki demokrasi tam olarak genç değildir, ancak antik olduğunu da söylemek zordur (Dahl, 2010: 9-10).

Modern toplumsal gelişmeler, sosyologlar tarafından sanayi toplumuna geçiş olarak nitelendirirken, Marx bu toplumu kapitalist toplum olarak nitelendirmektedir. Tocqueville ise modern topluma geçişi, eşitleşmeye ve demokratikleşmeye geçiş olarak savunuyordu. Sonuç olarak zorunlu ve tek bir doğrultuda olmasa da tarih, demokratik toplumlara doğru gelişme göstermektedir (Yılmaz, 2001: 9).

Sadece bir demokrasi değil, çok çeşitli demokrasiler olduğu gibi, sadece bir demokrasi kuramı değil, aksine çok çeşitli demokrasi kuramları vardır (Schmidt, 2002: 21). Demokrasi kuramı Atina demokrasisinin çökmesinin ardından iki bin yıl sonra ilk kez kayda değer biçimde ortaya çıkmıştır. Özellikle doğuştan kazanılmış ayrıcalıklar düzenini ve mutlakiyetçiliği eleştiren Aydınlanma Felsefesi, demokrasinin kuram ve uygulamasına ilişkin yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Ayrıca, Antik dönemden miras kalan meclis demokrasisi anlayışı yerine temsili demokratik anayasa geliştirilmiştir. Bunun dışında, halk egemenliği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Artık demokrasi düşüncesi, olumlu değerlendirmelerden de yavaş yavaş payını almaya başlamıştır (Schmidt, 2002: 45).

16. Yüzyıla kadar toplumun bireylerden oluştuğu görüşü hakimdi. Onlara göre birim toplumdur ve unsurları bireyler değil yurttaşlardır. Daha sonra İskender'in imparatorluğunun yıkılışından Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadarki kargaşa döneminde bireye daha fazla önem verilmiştir. Bu düşünce Roma İmparatorluğu'nun kurulması, Hristiyan kilisesinin zaferi ve feodalizmin yayılmasıyla son bulmuştur. Bu dönemde kilise ve imparatorluk ittifakı çıkar sahibi olmuş ve kölelik ya da serflik gibi eşitsizliklere göz yummuştur. İnsanlar inançların etkisiyle ussal olarak sorgulayamadıkları ve rahiplerin yorumlarına boyun eğmiştir. Feodal sistem ise toprağın ekonomik üstünlüğüne odaklanmış, bireyi sınıflara ayırmıştır (Lipson, 1984: 40-41).

Geleneksel düşüncenin zihinsel kalıpları Rönesans, Aydınlanma Çağı ve Romantizm olarak adlandırılan akımların sonucu olarak olumlu anlamda kırılmıştır. Bunun sonucunda birey kendini bulmuş, din adamları ve prenslerin etkin olduğu alanlarda artık bireyin yetkesine başvuruluyordu. Bu konuda Hobbes, devletin en önemli yükümlülüğünün bireyi korumak olduğunu ifade etmektedir. Birey de kendini koruyan devlete boyun eğmelidir. Bu bağlamda bireyi koruma yükümlülüğünü yerine getirmeyen devlet, meşruiyetini kaybeder (Lipson, 1984: 41).

Ancak kim yönetmeli sorusu sürekli gündeme gelen tartışma konusu olmuştur.18. Yüzyıla kadar demokratik yönetim, halkın yönetmesi demektir. Eğer halk yönetecekse, halk bir yerde toplanıp kanunlar ya da politikalar için oy kullanmalıydı. Demokrasi, şehir toplantısı demokrasisiydi. Temsili demokrasi, terimler açısından çelişkiydi. Bu klasik görüş ulus devletlerin güçlenmesiyle etkisiz hale geldi. Büyük devletlerde ülkenin yönetimi için temsil zorunluluğu oldu. Klasik görüşün etkisini yitirmesinden kısa bir süre sonra Amerika’da demokrasi ortaya çıktı. 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde klasik görüş önemini yitirdi. 1861’de John Stuart Mill (Dahl, 2010: 108-109):

“Sosyal devletin bütün önemli gerekliliklerini yerine getirebilen tek yönetim bütün halkın katıldığı yönetimdir; en küçük kamu görevinde bir olsa her katkının işe yaradığı, her yerdeki katılımın toplumun genel gelişme derecesinin izin verdiği kadar büyük olması gerektiği ve herkesin devletin hakim gücünün bir payına sahip olmasından daha istenir bir şeyin olmadığı çok açıktır. Fakat küçük bir şehirden daha büyük olan bir toplumda herkesin kişisel olarak çok küçük kamu görevlerinden fazlasına katılması mümkün olmadığı için kusursuz bir yönetimin temsili olması gerektiği ortaya çıkar.”

20. Yüzyılda neredeyse evrensel kabul görmüş cevabı ise halk yönetmelidir (Heywood, 2016: 271). Demokrasinin aldığı kendine özgü biçim, hem bir ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına, hem de yerleşik devlet yapısı ve siyasi uygulamalarıyla ilişkilidir. Başka bir ifadeyle “Modern siyasi demokrasi, yönetenlerin, yaptıklarından dolayı, seçilmiş temsilcilerinin rekabeti ve işbirliği yoluyla dolaylı olarak hareket eden vatandaşlar tarafından, kamusal alanda sorumlu tutuldukları bir yönetim biçimidir” (Schmitter ve Karl, 1999: 4).

Demokrasinin en popüler tanımı, onu tarafsız bir şekilde yürüten ve oyların dürüstçe sayıldığı düzenli seçimlerden oluşuyor olmasıdır. Demokrasilerde esas olan seçimlerin belli zamanlarda yapılması ve vatandaşların sadece siyasal partiler tarafından üst düzeyde bir araya getirilerek sunulmuş alternatifler arasından seçim yapmasına izin verilmesidir. Vatandaşlar seçimler arasındaki dönemlerde kamusal siyaseti etkileme imkanını elde edebilmektedir (Schmitter ve Karl, 1999: 5-6).

Demokrasinin yaygın olarak kabul görmüş diğer özelliği çoğunluğun yönetimi olmasıdır. Mevcut ve geçerli oyların yarısından fazlasını bir araya getirerek karar alan her yönetsel birimin demokratik olduğu söylenebilir. Ancak demokrasinin, bireylerin eşit tercihlerinin bir araya getirilmesi anlamını içermesi gerektiği inkar edilemez (Schmitter ve Karl, 1999: 6).

En iyi yönetim şekli sorunu düşüncesinden hareketle John Stuart Mill, ılımlı demokrasi geleneğine dayanır. Bu gelenek J. Locke tarafından ortaya atılmış, özellikle

Montesquieu tarafından geliştirilmişti. Burada temel problem sayısal çoğunluğun tiranlığıyla bireyin özgürlüğünün tehdididir. Mill'e göre en iyi yönetim, yönetenin karakterinin ve kaderinin iyileşmesini sağlayan ve geliştiren yönetimdir. Bu durumu ancak en iyi kamusal işler konusunda ilgili vatandaşların mümkün olduğunca çok geniş katılımını sağlayan bir yönetim sistemi sağlayabilir. Siyasal katılma ve liyakat, Mill'in ideal devletinin anahtar kavramlarıdır. Sayıca büyük olan her toplulukta vatandaşların tamamı veya büyük bir kısmı kamusal işlerle ilgili sınırlı sayıda karara kişisel olarak katılabildikleri için iyi bir yönetim şekli olarak temsil düzeni sonucu çıkar. Mill halk egemenliğinden, Rousseau'dan farklı olarak, temsile dayanan egemenliği anlıyor. Ona göre temsil vazgeçilmezdir ve yönetim, çoğunluğun çıkarlarına uyan ve çoğunluk tarafından kontrol edilen azınlık tarafından yerine getirildiği için temsil vazgeçilmezdir (Schmidt, 2002: 92-93).

Demokrasi, yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılan toplumda, yönetenler dışında kalanların yönetimde söz sahibi olmasıyla ilgilidir. Yönetenlerin belirlenmesinde ve yönetimde uygulanacak kuralların belirlenmesinde halkın söz sahibi olması demokrasinin temelidir. Ancak halk doğrudan değil, temsilcileri aracılığıyla yönetimde söz sahibi olabilmektedir. Böylece demokrasi, yönetimin halkın rızası ve barışçı bir şekilde sağlanması yöntemi olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2001: 14).

Demokrasi kuramı ve uygulamasının çoğunlukla olumlu anlamda değerlendirilmesi ilk defa 20. yüzyılda, özellikle Batılı sanayileşmiş ülkelere özgüdür. Daha önce demokrasiye karşı eleştirel bir anlayış egemendi. Filozofların, devlet bilimcilerin, siyasetçilerin büyük çoğunluğu demokrasiyi avam egemenliği olarak, olsa olsa küçük bir cemaat çerçevesinde gerçekleştirilebilecek bir düzen olarak gördüler (Schmidt, 2002: 18).

Dahl, demokratik siyasi kurumların gelişmesi ya da varlığını sürdürmesi için bazı temel koşullar öne sürmüştür. Öncelikle demokratik kurumların, dış müdahaleye maruz kalan bir ülkede gelişmesini mümkün görmemektedir. Demokratik siyasi kurumların gelişmesi ya da varlığını sürdürmesi için askerler ve polis güçlerinin, demokratik yollarla seçilmiş resmi görevlilerin tam denetimi altında olması gerekmektedir. Demokratik siyasi kurumların, kültürel bakımdan yeterli derecede homojen olan bir ülkede gelişmesi ve varlığını sürdürmesi büyük bir ihtimaldir. Demokratik siyasi sistemde, krizlerin yaratacağı zorluklarla ve karmaşayla başa çıkabilecek demokratik inanç ve kültüre sahip olunmalıdır. Son koşul olarak da kapitalist bir piyasa ekonomisinin oluşturduğu toplumun ve ortaya çıkardığı ekonomik büyümenin, demokratik siyasi kurumları geliştirmek ve sürdürmek için çok elverişli ortamı sağlıyor olmasıdır. Dahl'a göre bu koşulların hepsinin var olduğu bir ülkede demokratik kurumların oluşturulması ve korunması kesindir. Bir başka deyişle bu koşulların hepsinden

mahrum olan bir ülkede demokratik kurumların oluşturulması, oluşturulsa bile korunması mümkün değildir (2010: 162-174).

Demokrasilerde en ayırt edici özellik vatandaşlıktır. Hemen hemen çoğu rejimde yönetenler ve kamusal alan vardır. Ancak yalnızca demokrasilerde vatandaş kavramı rejimin demokratik olup olmadığını belirler. Tarihsel olarak demokrasilerin çoğunda yaş, cinsiyet, sınıf, ırk, okur-yazarlık, mülkiyet, vergi ödeme gibi kriterlere dayanılarak vatandaşlık hakkı önemli ölçüde sınırlandırılmış, toplam nüfusun sadece küçük bir kısmı seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur. Sadece sınırlı sosyal sınıfların siyasal örgütler biçimlendirmesine ve bunlara katılmasına veya destek vermesine izin verilmiştir. Uzun ve kanlı mücadelelerin sonucunda bu sınırlamaların çoğu kaldırılmıştır (Schmitter ve Karl, 1999: 5).

Demokrasinin ne olduğu üzerinde duran Dahl, ideal demokrasinin beş standarda sahip olduğunu savunmaktadır. Bir politikanın belirlenmesinde tüm üyeler eşit ve etkin katılım hakkına sahip olmalı; politika belirleme aşamasında kullanılan oylar eşit olmalı; üyeler alternatif politikalar ve muhtelif sonuçları hakkında bilgi edinebilme hakkına sahip olmalı, politikaların önceliği konusunda gündemin kontrolü üyelerde olmalı; son olarak bir ülkede sürekli ikamet eden tüm yetişkinlerin siyasal sisteme dahil olması Dahl'ın ideal demokrasi için belirlediği standartlardır. Bu gerekliliklerden birinin yerine getirilememesi durumunda üyelerin siyasal eşitliğini kaybedeceği ön görülmektedir (Dahl, 2010: 47-49).

Demokrasi için insanların bugüne kadar yarattığı siyasal sistemlerin en soylusu olduğunu söyleyen Lipson, yozlaştığında kusurları, diğer sistemlerin sorunlarından daha az zarar verici ve daha az zahmetle giderilebilir olduğunu savunmaktadır. Çünkü Lipson'a göre demokrasi, Eflatun'dan Hitler'e, Aristofanes'ten Stalin'e kadar düşmanlarıyla karşılaşmış ve onları utandırmış, çok şey başarmıştır (1984: 5).

Robert Dahl, modern ve geniş ölçekli demokrasilerin seçimle belirlenmiş memurlar, özgür, adil ve 4-5 yıllık düzenli aralıklarla yapılan seçimler, ifade özgürlüğü, alternatif bilgilenme kaynakları, kurumsal özerklik ve vatandaşların tüm siyasi süreçlere dahil edilmesi gibi politik kurumlara ihtiyaç duyduğunu savunur. Bunlar demokratik bir ülke için gerçekleşmesi gereken minimum şartlardır ve bu büyük ölçekli demokratik ülkeler temsilidir (2010: 99). Bu politik kurumlar farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Özellikle genel oy kullanma hakkı, 20. Yüzyıla kadar demokratik ve cumhuriyetçi yönetimler tarafından reddedilmişti. Genel oy kullanma hakkı, modern demokrasiyi ilk demokrasilerden ayıran temel özelliktir (Dahl, 2010: 101).

Demokrasi var olduğundan beri, bütün demokrasi ve cumhuriyetlerde siyasi yaşama katılma hakkı yetişkinlerin arasında bir azınlıkla sınırlandırılmıştı. Demokratik yönetim, tüm

erkekleri içermese de erkekler tarafından yönetilmek anlamına geliyordu. Demokrasi, siyasi yaşama katılma hakkının, istisnalar olmasına rağmen, bir ülkede yaşayan yetişkin nüfusun tamamını içine alacak şekilde genişletilmesini, ancak 20. yüzyılda gerektirmeye başladı (Dahl, 2010: 104).1830'larda Amerika'yı ziyaret eden Alexis de Tocqueville, Amerika'da demokrasi neredeyse olabilecek en tam haldeydi. Ancak Tocqueville'nin Amerika ziyaretinden sonraki yüzyılda, vatandaşların yönetime dahil edilmesi gerçekleşmemişti. Hala kadınlar, siyahiler, okur-yazar olmayan ve yeteri kadar mal sahibi olmayan pek çok erkek de oy kullanma hakkından mahrumdu. Kadınlar, ulusal seçimlerde oy kullanma hakkını Yeni Zelanda'da (1893) ve Avustralya'da (1903) elde etse de, demokratik olarak nitelendirilen Belçika, Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde kadınlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar oy kullanamıyorlardı (Dahl, 2010: 103).

Dahl, modern ve büyük ölçekli demokrasiler için belirlediği siyasal kurumların bir bütün olarak bulunduğu yönetimler; poliarşik demokrasi olarak adlandırmaktadır. Poliarşi, Yunanca çok ve yönetmek anlamına gelen kelimelerden oluşturulmuş ve çok kişinin yönetmesi anlamına gelmektedir. Poliarşik demokrasi kavramını, genel oy hakkı olan modern temsilci demokrasilerden bahsederken kullanmaktadır (2010: 104).

Modern demokrasi yaklaşımına liberal bir bakış getiren Dahl, demokratik kurumlar için en elverişli koşulların piyasa ekonomisiyle gerçekleşeceğini savunmaktadır. Ekonomik teşebbüslere çoğunlukla kamu sektörünün değil, özel sektörün sahip olduğu yani sosyalist ya da devletçi ekonomidense kapitalist olan durumdur. Ancak Dahl'a göre demokrasi ve piyasa kapitalizmi arasında paradoks vardır. Kapitalist piyasa ekonomisi vatandaşların ulaşabildiği siyasi kaynaklarda eşitsizlik yaratır. Ekonomik bakımdan eşit olmayan vatandaşların siyasi açıdan eşit olmaları mümkün değildir (2010: 173).

Piyasa kapitalizminin temel kurumları, hükümet müdahalesi ve kontrolü gerektirir. Hiçbir demokratik ülkede, hükümet kontrolü ve müdahalesi olmadan kapitalist piyasa ekonomisi de var olamaz (Dahl, 2010: 190). Piyasa kapitalizmi ve demokrasi arasındaki ilişki, düşmanca bir ortak yaşam sürdürme çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Dahl'a göre, poliarşik demokrasi sadece kapitalist piyasa ekonomisine sahip ülkelerde varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda piyasa ekonomisi olmayan bir ekonominin bazı temel özellikleri onu demokrasi için zararlı kılmaktadır. Eğitim, özerklik, bireysel özgürlük, mülkiyet hakkı, hukukun üstünlüğü ve hükümete katılım isteyen mal sahiplerinden meydana gelen geniş bir orta sınıf, Aristo'nun da ifade ettiği gibi, demokratik düşüncenin ve kurumların doğal müttefikleridir. Demokratik beklentilere en çok zarar veren şey merkezde planlanan ekonominin sosyal ve siyasi sonuçlarıdır. Merkezi olarak planlanan bir ekonomi, bütün

kaynaklarını hükümet liderlerinin kullanmasına olanak sağlar. “Güç yozlaşma eğilimindedir; mutlak güç ise mutlak biçimde yozlaşır” vecizesi bağlamında merkezi ekonomi, hükümet liderlerine güçlerini sağlamlaştırmak ve sürdürmek için bütün ekonomik kaynakları kullanabilecekleri sınırsız güç sağlamaktadır (2010: 181-184).

1.2.1. Liberal Demokrasi Kuramı

17. Yüzyıl sosyal sözleşme kuramcıları demokrasiyi bireylerin devlet gücünü kontrol edebileceği bir araç olarak tanımladılar. 19. Yüzyıla kadar demokrasi bireyin çok güçlü olan devlet karşısında korunma aracı olarak değerlendirildi (Heywood, 2016: 282). 19. Yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında dönemin egemen burjuva görüşüne göre kapitalizmle demokrasinin birbiriyle bağdaştırılması mümkün değildir. Modern dönemde demokrasi kavramı kullanıldığında doğrudan demokrasi değil, temsili demokrasiden söz edilmektedir (Bağce, 1999: 3). Therborn’un ifade ettiği demokrasi ise seçimle işbaşına gelen temsili hükümetin olması, bu hükümetin yetişkinlerin tamamı tarafından seçilmiş olması, bu seçmenlerin oylarının eşit olması ve bu seçmenlerin eşit oy hakkını baskının olmadığı özgür bir ortamda gerçekleştiriyor olduğu bir siyasal durumdur (1979: 33). Siyasette temsil, bir birey ve grubun daha büyük insan topluluklarını temsil etmesidir. Siyasi temsil yöneten ve yönetilen arasında bir ilişki olup bu ilişki sayesinde insanların görüşleri ifade edilir ve çıkarları güvence altına alınır (Heywood, 2016: 287).

Liberal demokrasi, siyasi otoritenin tek meşruiyet kaynağının genel seçimler olduğu seçimli demokrasi biçimidir. Siyasi eşitlik ilkesine dayanan seçimler, genel ve eşit oy verme hakkına dayanır. Bu bağlamda cinsiyet, ırk, din, ekonomik statü ve her ne sebeple olursa olsun oy verme hakkını sınırlayan her türlü sistem demokratik kabul edilmemektedir. Tam demokrasi için seçim düzenli, açık ve rekabet ortamında gerçekleşmelidir. Demokratik sürecin esası halkın siyasetçilere hesap sorabilme gücüdür. Siyasi akım, hareket ve partiler arasındaki açık rekabetin bir sonucu olan siyasi çoğulculuk demokrasinin özüdür. Sınırlı yönetim ilkesine dayanan liberal devlet anlayışına göre devlet, gücü kontrol edilmediği sürece bireylere karşı her zaman zulüm uygulama eğiliminde olabilmektedir. Bu nedenle devleti kontrol altına alacak anayasa, Haklar Bildirgesi, bağımsız yargı ve devletin kurumları arasında kontrol ve denge sağlayacak ilişkiler düzenlenmelidir (Heywood, 2016: 279).

Liberal devlette karar alacak tek bir merkezin olmayışı seçimle oluşacak, tartışarak karar verecek, temsili nitelikteki bir siyasal organı zorunlu kılıyordu. Liberal devlette siyasal haklar yalnızca üst sınıflara tanınıyor, böylece siyasal hakların sınıfa göre kısıtlandığı bir toplumsal düzen ortaya çıkıyordu. Demokrasiden de hala Antik Yunan düşüncesi

çerçevesinde alt sınıfların yönetimi anlaşılıyordu. Aynı zamanda liberal demokrasi, burjuvazinin toplumun tamamı üzerinde hegemonyasını kurabilmesinin en önemli göstergesidir. Bu bağlamda liberal demokrasinin burjuvazinin hegemonyasının sağlanması koşuluyla yaşayabileceği ifade edilmiştir. Liberal demokrasinin kuruluşu hegemonik bir yönetim biçimi olarak, demokratikleşme süreci de hegemonyanın genişlemesi süreci olarak görülebilmektedir (Ataay, 2008: 18-19).

Temsili demokrasinin, liberal demokrasi olarak adlandırılmasında tarihi sebepler söz konusudur. Batı'da birçok devlet demokratik olmadan liberal olmuş, bu devletler genel oy hakkını tanımadan veya siyasi partileri geliştirmeden liberal bir anayasal düzen kurmuşlardır. Bu düzende seçilmiş parlamento tarafından yapılmış kanunlarla yürütmenin ve hükümetin boyun eğmesi; yasal yollarla güvence altına alınmış kişi hakları, ifade, toplantı ve gösteri özgürlüğü; hukukun ve kişi haklarının güvencesi olma işlevini yerine getiren, yürütme ve yasamaya karşı yeterince bağımsız yargı görülmektedir. Sonuç olarak bu liberal anayasal nitelikler gelişmeden oy hakkının genelleştirildiği ve çok sayıda siyasi partinin geliştiği demokrasilerin sağlam olmadığını tarihi tecrübeler göstermiştir (Beetham ve Boyle, 1998: 14-15).

Serbest piyasa düzeninin en önemli savunucularından Hayek, liberalizmle demokrasiyi birbirinden ayrı tutar ve liberalizmin devletin amacı ve kapsamı, siyasal iktidarın sınırlarıyla ilgili bir teori; demokrasinin siyasal iktidarın kimin elinde olması gerektiğiyle ilgili olduğunu ifade eder. Başka bir ifadeyle liberalizmi yasaların ne olması gerektiğine ilişkin bir doktrin olarak, demokrasiyi de yasanın ne olacağının belirlenme şekline ilişkin bir doktrin olarak tanımlar (Erdoğan, 1998: 17-18). Bu dönemin bir özelliği de baskısı, sefaleti ve zalimliğiyle Sanayi Devrimi'nin yaşanıyor olmasıdır. Ve bu devrim ekonomik özgürlük adına gerçekleşmiştir. Kavram olarak liberalizm, siyasal liberalizmin değil ekonomik liberalizmin olduğu bir dönemde isim kazanmıştır. Bunun sonuç olarak liberalizm siyasal bir çağrışım yapmaktan çok ekonomik bir çağrışım yapar (Sartori, 1996: 404-405).

Siyasal hakların tüm yurttaşlara yayılması uzun mücadeleler sonucunda 19. Yüzyılı kaplayan süreçte gerçekleşmiştir. 20. Yüzyıla gelindiğinde demokrasi, artık sadece mülk sahiplerinin oy vermesi ile sınırlandırılmamaktadır (Heywood, 2016: 282). Genel olarak ifade edilirse gelişmiş ülkelerde genel ve eşit oy hakkının yaygınlaşarak liberal demokrasinin yerleşmesi ve böylece egemen sınıfların hegemonik yönetim biçimlerine sahip olması 19. yüzyılın sonlarında başlayıp II. Dünya Savaşı sonrasında tamamlanan bir süreçte gerçekleşmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere liberal demokrasi kapitalizmin tarihinin oldukça kısa bir bölümünde yer almıştır (Ataay, 2008: 19).

1.2.1.1. Klasik Liberalizm ve Gelişimi

Liberalizm Batı'nın dört yüzyıllık doktrini olmasına rağmen kavram olarak daha yenidir. Siyasal anlamda liberal kavramı, 1810-1820 yıllarında İspanya'da gelenekçi krallara karşı çıkan dönemin isyancıları için kullanılmıştır. 1820'lerde Avrupa'da kötü anlamda kullanılmıştır. Buradan Avrupa'ya yayılan liberalizm kavramı, Fransa'da seküler anayasayı ve özgür basını savunanlar için kullanılmıştır. 19. Yüzyılın yarısına doğru bu kavram İngiltere'de kabul görmüş ve olumlu anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram ortaya çıktıktan yaklaşık üç yüzyıl sonra "Liberalizm" olarak adlandırılabilmiştir (Yılmaz, 2001: 31; Sartori, 1996: 401).

Modern demokrasiyi biçimlendiren önemli etkenlerden biri de liberalizm düşüncesidir. Liberalizm devlet iktidarını sınırlayan bir kuram olarak, sistemli bir şekilde 17. ve 18. yüzyıllarda hem siyasal bir teori olarak hem de bilim olarak iktisadın katkılarıyla gelişmiştir. Siyasal boyutu doğal hukuk ve insan hakları teorisiyle, toplum sözleşmesi ve anayasacılık teorilerine dayanmaktadır. İktisadi boyut ise piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü biçimde gerçekleşmektedir. Aynı zamanda aydınlanma felsefesi ve rasyonalizm akımı da klasik liberalizmi beslemektedir. Liberal anlayış, devlet ve toplum karşısında bireylerin hak ve özgürlüklerini üstün tutan doğal haklar görüşünü esas alır. Modern demokrasiler, liberalizmin siyasal iktidarı sınırlamak için ortaya koyduğu anayasanın üstünlüğü ilkesi, kuvvetler ayrılığı ilkesi, hukuk devleti ilkesi, dokunulmaz haklar anlayışı, yargının bağımsızlığı, idarenin yasallığı gibi temel esasları benimsemiştir (Uygun, 2017: 127; Erdoğan, 1998: 4).

Klasik liberalizm dört temel ilkeye dayanmaktadır: bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet ve piyasa ekonomisi. Liberal düşüncenin temelinde birey anlayışı bulunmaktadır. Birey her türlü kurum, yapı ve topluluğun üzerindedir. Dolayısıyla bireyin hakları toplumdan önce gelir. İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan zihinsel kapasiteye sahip olmasıdır (Yılmaz, 2001: 35).

Liberalizm iktidarın kimde olduğunu değil, sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak Antik demokrasi iktidarın sınırlı olup olmadığına değil, iktidarın nerede bulunduğunu dikkate alır (Uygun, 2017: 128). Bu noktada Touraine demokrasilerin ortak özelliğini iktidarın sınırlanması, siyasal yöneticilerin halkın temsilcisi olması ve yurttaşlık olarak ifade etmektedir (Yılmaz, 2001: 18).

Modern demokrasi, liberal düşünürlerce savunulan, insanların devletin dokunamayacağı doğal haklara sahip olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu doğrultuda devlet iktidarını sınırlayan bu haklar, kişileri devlete karşı korumaktadır. Modern demokraside insan hakları, demokratik süreçlerin işlemlerini sağlamaya yönelik araçsal bir öneme sahip olmakla birlikte insanın değerini koruyan ve insanın insan olma niteliğini güvence altına alan özelliğe

sahiptir. Bu özellikler siyasal rejimlerin meşruluğunun temelini oluşturmaktadır (Uygun, 2017: 132).

Hareket noktaları akıl ve insan doğası olan doğal hukuk düşüncesine göre insana sırf insan olmasından dolayı değer verilmelidir. Doğal hukuk doktrini çağımızın insan hakları anlayışının temelini oluşturmaktadır. Doğal ve vazgeçilmez sayılan bu haklar bireye devlet karşısında özerk bir alan tanınmaktadır. Hobbes, Locke ve Rousseau gibi geleneksel sözleşme teorisyenleri ise siyasal itaatin yükümlülüğünün temelini ve modern devletin anayasa öncesi durumunu açıklamak için toplumsal sözleşme varsayımı geliştirmişlerdir. Böyle bir varsayıma başvurularak siyasal iktidarın kaynağının bireylerin özgürlüğünde olduğunu göstermek istemişlerdir. Bu teoriler, insanların siyasal toplumu kurmadan önce yaşadıkları doğal halden hareket ederler (Erdoğan, 1998: 5-6).

John Locke'un toplum sözleşmesi özetlenecek olursa Locke'a göre insanlar tabiat halinde yaşarken eşit ve özgürlerdi. Herkes kendi istek ve amaçlarını özgürce yerine getirebiliyor, mülk edinebiliyordu. Kısaca Locke'a göre tabiat halinde bir düzen ve güven vardı. Ancak bazıları akla aykırı davranarak tabiat kanunlarını ihlal ediyordu. Kişilerin özgürlüğünü tehdit eden bu durum güven ve huzur ortamı bozuyordu. Bundan dolayı tabiat halindeki insanlar daha güvenli, hakları güvenceye alınmış olarak yaşamak için bir sözleşme yapmışlardır. Bu sözleşme insanların doğal haklarını (hayat, özgürlük ve mülkiyet) koruyarak siyasal yönetimi kurmuştur. Siyasal yönetimin varoluş amacı bu hakların korunması ve kamu güvenliğinin sağlanması olduğu için bir devlet bu amacı aşan bir güç kullandığı takdirde meşruluğunu kaybetmektedir(Erdoğan, 1998: 7).

Toplumsal sözleşmelerin gerçekliğinden çok bireyleri toplum öncesi bir durumda, toplumdan bağımsız olarak var olduğunun kabul edilmesi önemlidir. Böylece bireylerin toplum veya onun temsilcisi sayılan devlet tarafından haklarından yoksun bırakılmayacakları kabul edilmektedir ki bu da liberal yaklaşımın özüdür. Toplum sözleşmesi aynı zamanda devletin sınırlanmasını da güçlendirerek anayasal devlet/sınırlı devlet yönündeki siyasal çabaları destekler niteliktedir. Ancak Hobbes toplum sözleşmesi varsayımında bundan farklıdır. Çünkü o mutlakiyetçi bir devleti haklı gösterir ve vatandaşların sözleşme ile haklarından vazgeçerek devletin mutlak otoritesini kabul ettiklerini savunmaktadır (Erdoğan, 1998: 8).

John Locke, liberalizmin en önemli düşünürüdür. Locke devleti, bireye ve sözleşmeye dayandırmakta ve devletin sınırlılığını vurgulamaktadır. Kuvvetler ayrılığına gidilerek özgürlüklerin korunmasına çalışmıştır. Daha sonra Montesquieu kuvvetler ayrılığı ilkesini sistemleştirerek liberal demokrasinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler bağlamında

bugün liberal demokrasinin en temel araçlarından olan ve özgürlüğü devleti sınırlayarak koruyan Anayasacılık anlayışı ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2001: 32; Uygun, 2017: 122).

Tarih boyunca devleti ya da bireyi üstün tutan iki ana akımın çatışması görülmektedir. Günümüzdeki anlamda bireyin öne çıkışı ise Rönesans düşüncesi ve gelişmesiyle ilişkilidir. Eskiden kolektivite içinde kaybolan insan artık bir özne olarak ortaya çıkmıştır. Entelektüel canlılık ve sanattaki gelişmelerin yanı sıra Rönesans'ın en önemli keşfi insanın keşfiydi. Rönesans, insanı ruhu ve zihniyle birlikte bir bütün olarak bedeniyle de ele almıştır. Böylece evrenin merkezi olarak Tanrı'nın yerine insanı yerleştirmiştir (Yılmaz, 2001: 25-26). Aslında Aydınlanma Felsefesi Ortaçağ Hristiyan skolastik düşüncesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 1998: 10).

Birey anlayışındaki değişime paralel olarak düşünce, ifade, dernek kurma özgürlüğü, mülk güvenliği gibi özgürlükler de ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde toplumsal değişimdeki her türlü düşünceden daha etkili olan yeni ticari ve sınai sınıfın ortaya çıkmasıdır. Bu yeni sınıf liberal özgürlük ve gelişmelerin öncüsü olmakla birlikte dini ve fikri hareketler de toplumsal değişimde etkili olmuştur. Dinsel özgürlüklerini ve siyasi haklarını güvence altına almak ve geliştirmek için çalışan mezhepler, liberal gelişmeye de önemli katkıda bulunmuşlardır. Birey anlayışına Hristiyan yardımseverliği ve insan severliği katan din ve mezhep, liberalizmin insanileşmesini ve toplumca kabulüne katkı sağlamıştır. Dolayısıyla özgürlük yolundaki gelişme, düşünsel çabaların olduğu kadar sosyal, siyasi ve dini gelişmelerin de bir sonucudur. Liberalizmin gelişimine etki eden en önemli bir diğer güç de yeni bir liberal entelektüel grubun oluşmasıdır. Sınırlı sayıda taraftarı olan entelektüel bir hareket olarak var olan ilk liberaller, güçlü siyasi partiler olamamışlardır. Ancak etkileri sayısal ağırlıklarından fazla olmuş ve düşünceleri kendilerinden daha etkili olmuştur (Yılmaz, 2001: 26-27).

Liberalizmin diğer ve en önemli özelliği bireyin özgürlüğüdür ve özgürlük liberalizmin temelidir. Bu özgürlük genelde negatif özgürlük anlayışıdır. Çünkü liberalizme göre birey özerk ve bağımsızdır. Aynı zamanda toplumun temel birimi bireydir. Toplum bireylerin bir araya gelmesiyle oluşur (Yılmaz, 2001: 36).

Genel olarak ifade edilirse toplumsal ve dini alanda gerçekleşen gelişmelerle birlikte fikri, dini, siyasi ve iktisadi alanda yeni anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bireyin öne çıkmasıyla birlikte dini alanda özgürlük ve hoşgörüyeye giden yol açılırken, iktisadi alanda laissez-faire (serbest piyasa), siyasette anti otoriterlik öne çıkmaktadır. Böylece devlet yönetiminin bireyin rızasına dayanması yönündeki gelişmelerin de önü açılmıştır (Yılmaz, 2001: 28).

Bu süreçte siyasi hak ve hürriyetlerin yöneticilere kabul ettirilmesi ve bunların ihlalinin görev suistimali sayılması ve bunlara uyulmaması halinde fiilen yönetime mukavemet ve isyanın meşru sayılması yönünde talepler meydana gelmiştir. Aynı zamanda iktidarın kötüye kullanımına engellerin oluşturulması, anayasa ile sınırlarının belirlenmesi ve yönetenlerin halkın çıkarını temsil ettiği varsayılan bir meclisin muvafakatını alması düşünceleri oluşmuştur. Bu dönemde Avrupa’da yönetenlerin yetkilerinin sınırlanması daha yaygınken, halkın temsilcilerinden oluşan meclise pek rastlanılmazdı. Önceleri yönetenlerin yetkilerinin sınırlanmasına çok fazla önem verilirken meclislerin oluşmasıyla birlikte halkla aynı olan yöneticilerin çıkarlarının da halkla aynı olduğu ve bunlardan bir tehlike gelmeyeceği ve halkın yetkisinin kendine karşı sınırlanmasına gerek olmadığı yönünde de bir anlayış gelişmiştir (Yılmaz, 2001: 29).

Demokratik ve liberal gelişmeler birlikte olmasına rağmen çatışma içerisinde olmuştur. Örneğin ilk önemli liberal düşünür John Locke, yönetimin sınırlanması üzerinde dururken halkın kendi kendini yönetmesi düşüncesi üzerinde durmamıştır. Locke’a göre yönetimin amacı yaşamı, özgürlüğü ve mülkiyeti korumak olduğu için, oy hakkının yönetim tarafından zarar görebilecek çıkarlara sahip mülk sahipleriyle sınırlanması gerektiğini savunmaktaydı. J. Madison ve J.S. Mill gibi diğer liberal düşünürler de sınırlanmamış demokrasinin mülkiyeti ve bireysel özgürlükleri tehlikeye atacağı savunmaktadır. Mill, oy hakkının eğitimsizlere verilmesine karşı çıkıyordu. Demokrasi taraftarları ise tüm bireylerin siyasal katılma hakkının olmasını ve bir vatandaşın çıkarının diğerinden üstün tutulamayacağı savunmaktadır (Yılmaz, 2001: 30).

Liberal düşünüler ilişkilerin gönüllü olmasına önem vermişler, zor kullanmaya karşı çıkmışlardır. Bu nedenle genelde otoriteye özeldir de devlete karşı çıkmışlardır. Liberalizme göre devletin temel görevi içeride düzeni ve dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı güvenliği sağlamaktır. Devlete sınırlı bir görev, yani denetim görevi verilmiştir. Bunun için devlet, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı güvenlik sistemi, toplum içinde düzen ve adaleti sağlamak için idare ve hukuk sistemine sahip olmalıdır. Devlet bireylerarası anlaşmazlıklarda taraf olmayacak, aynı zamanda fırsat eşitliğini de sağlayacaktır (Yılmaz, 2001: 36).

Liberalizmin temel ilkelerinden bir diğeri de piyasa ekonomisidir. Piyasa, bireylerin karşılıklı rızasına dayanan ve toplumda ekonomik faaliyetlerin baskı olmadan düzenlenmesini sağlayan mekanizmadır. Kısaca piyasa ekonomisinde insan ilişkileri gönüllüdür, yani zorlama yoktur. Piyasa, özgürlüğü destekleyici ve kendiliğinden düzen sağlayan niteliktedir (Yılmaz, 2001: 37). Liberalizmin iktisadi boyutunun öncüsü, laissez-faire’ci (bırakınız yapsınlar) politik iktisat anlayışının temellerini atan İngiliz düşünür Adam Smith olmuştur. İktisadi liberal

görüş piyasa düzeninin işleyebilmesini, devletin iç ve dış barışı koruması ve adil kurallar koymasıyla ilişkilendirmektedir (Erdoğan, 1998: 9).

İlk dönemde devletin sınırlanmasıyla özgürlüğün artırılması düşünülmekteydi. Serbest piyasanın ve bireylerin serbest faaliyetlerinin de özgürlüğü tehlikeye soktuğu görülerek devletin olumlu eylemlerinin özgürlüğü sağlamada katkı sağlayacağı ve sağlaması gerektiği yönünde bir anlayış gelişmiştir. Kısaca başlangıçta devlete karşı bireyin korunması dikkate alınırken daha sonra iş hayatındaki gelişmelerle birlikte bireylerin diğerlerine karşı korunması da gündeme gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla devletin müdahalesinde korunmak anlamında negatif özgürlük ötesinde devletin aktif müdahalesiyle sağlanan pozitif özgürlük anlayışı ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2001: 37).

Başlangıçta liberalizm ve demokrasi birlikte gelişirken zamanla çatışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştır. İktidarın sınırlanması yönündeki arayışlar liberal gelişmenin temelini oluştururken sonraları iktidarın bizzat halkın rızasına dayanması yönünde talepler güçlenmeye başlamıştır. Yönetimin sınırlanması ile halkın rızasına dayanması yönündeki liberal ve demokratik unsurlar gerginlik oluşturmaktadır (Yılmaz, 2001: 28).

Sanayileşmenin toplumda yarattığı dengesizliklerle birlikte düzenlenmemiş sanayi ve ticaretin yarattığı insanlık dışı koşullara karşı duyulan insani tepkiler sonucunda devletin sınırlanması birinci öncelik olmaktan çıkmıştır. Başlangıçta bireysel hakların devlete karşı korunması isteğinin ötesinde artık işsizlik gibi birçok sebeple tehdit altında olan bireylerin korunması için devlete yönelme ile birlikte düzenleyici ve koruyucu devletin öne çıkması yönünde yeni bir liberal anlayış öne çıkmıştır (Yılmaz, 2001: 30).

Bu liberal gelişmeler günün koşullarına göre parça parça uygulanmış ve farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Örneğin ilk liberal gelişme İngiltere’de görülmüş ve yararçı felsefe benimsenerek, devrimci değişim yerine zahmetli, soğukkanlı araştırmalar sayesinde gerçekleşmiştir. Fransa’da ise değişim devrimci, ani ve kanlı olmuştur. Almanya’da ise liberal gelişme akademik nitelikte olmuş ve sivil özgürlükler ancak yargı düzeninde yer bulmuştur. Ticaret ağırlıklı İtalyan şehirlerinde ise liberal hareketler ticari ve sınai orta sınıfın ortaya çıktığı bölgelerde güçlü olmuştur. Sosyal hareketliliğin olduğu bu ortamlarda özgürleşme yönündeki taleplerin ve imkanların arttığı görülmektedir (Yılmaz, 2001: 27-28).

Liberalizmin gelişmesinde iki eğilim görülmektedir: klasik liberal anlayış ve sosyal liberal anlayış. Klasik liberal anlayış; devleti anayasayla sınırlamayı öngören, sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren ve negatif özgürlükçü bireyci bir anlayıştır. Sosyal liberal anlayış ise bazı özgürlüklerin devlet eliyle sağlanabileceğini öngören, serbest piyasanın

dengesizliklerini sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü bir anlayıştır (Yılmaz, 2001: 32).

1.2.1.2. Sosyal Liberalizme Doğru

Klasik liberalizm en geniş özgürlüğün, devletin ve yasaların olmadığı durumda gerçekleşeceğini savunmaktaydı. Ancak yeni liberaller yalnızca yasa yapmamakla ve devletin müdahale etmemesiyle özgürlüğün sağlanamayacağını, devletin müdahalesi dışında da özgürlüğün tehlikeye düştüğünü savunmaktadırlar. Özgürlüğü toplumsal bağlamda ele alan sosyal liberal düşünürler, özgürlüğün sağlanmasında devlete daha aktif rol vermektedirler. Devletin aktif müdahalesiyle özgürlüklerin korunması toplum için olumlu ve gerekli bulunmaktadır. Serbest piyasa doğal olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak görülüyor ve özgürlüğün korunması için devletin müdahalesi zorunlu bulunuyor. Dolayısıyla devletin otoritesini olumlu yönde kullanması destekleniyor. Özel girişimin kötüye kullanılmasına karşı ortamın insanileştirilmesi için devletin müdahalesini savunan bir eğilim ortaya çıkıyor. Böylece klasik liberalizmin ötesinde sosyal liberalizme doğru bir eğilim ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2001: 38-40).

Bu bağlamda 18. yüzyıl liberalizmi ile 20. yüzyıl liberalizmi ayrılmaktadır. 18. yüzyıl liberalizmi, diğer bir adıyla klasik liberalizm, devletin otoritesinin kaldırılmasıyla özgür toplum kurularak toplumda eşit yurttaşların birliğinin oluşacağını savunur. 20. Yüzyıl liberalizmi ise insani amaçlar için devletin olumlu müdahalesini savunmuştur (Yılmaz, 2001: 40). Bu yaklaşım siyasal alanda aktif bir devleti gerekli kılmaktadır (Erdoğan, 1998: 11).

Devletin sosyal amaçlı müdahalesinin kabul edilmesi ve refah devleti uygulamasıyla birlikte devletleşen yapılar ortaya çıkmıştır. Sosyal devlet, refah devleti gibi yaklaşımlarla olabildiğince büyüyen devletçi yapının serbest piyasa alanını önlemesi ve ekonominin siyasi kararlarla yönlendirilmesini hızlandırmıştır (Yılmaz, 2001: 42).

1.2.1.3. Liberalizm- Demokrasi Birlikteliği ve Gerginliği

Demokrasi liberalizmden çok daha eski olmakla birlikte, liberal demokrasi liberalizmden sonra gelen ve ondan daha yeni olan bir demokrasidir (Sartori, 1996: 413). Liberalizm, demokrasi üzerinde egemenliğini kurmuştur. Çünkü demokrasinin liberalizmi kendine katmasından çok liberalizm demokrasiyi özümsemiştir. Böylece demokratlar özgürlüğün amaç, demokrasinin de araç olduğunu kabul etmişlerdir (Sartori, 1996: 404; Uygun, 2017: 128). Aynı zamanda Sartori, liberal demokrasinin kısaltılmış halinin demokrasi olduğunu ifade etmektedir. Liberal devletin önce geldiğini ve modern demokrasinin gerçek dünyaya liberalleşerek girdiğini düşünmektedir (1996: 487). 19. yüzyılda

liberal düşünce demokrasiden daha üstünken; 20. yüzyılda tam tersi şekilde demokrasi liberal düşünceden daha üstün hale gelmiştir (Sartori, 1996: 418).

Demokrasi ile liberalizm arasındaki somut bir ayrım liberalizmin öncelikle devlet iktidarının sınırlandırılmasına dikkat çekmesi, demokrasinin ise halkın iktidarını devlete ortak etmesi düşüncesinde yatmaktadır. Bunun sonucunda liberal olan daha çok siyasal kaygı, demokrat olan ise daha çok refah kaygısı duymaktadır (Sartori, 1996: 416). Başka bir ifadeyle demokrasi, egemenliğin şekli ile ilgilenip halkın kendi kendini yönetmesini ele alırken, liberalizm egemenliğin ve yetkinin nasıl kullanılacağı ile ilgilenir. Liberallere göre bireylerin vazgeçilemez doğal hakları vardır ve hangi sistem olursa olsun bu haklar güvence altına alınmalıdır. Liberaller, demokrasinin çoğunluk sistemiyle bireylerin temel haklarını tehlikeye sokabileceğini, aynı zamanda birey ve azınlıkların çoğunluğun baskısından kurtarılması gerektiğini düşünürler. Temel hakların çoğunluğun yetki alanından çıkarılarak devletin yetkisinin kötüye kullanılmasının önlenmesi gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda demokrasi teorisyenleri, bazı yasaların zorlaştırılmış bir şekilde çoğunluk gerektirmesi, öncekilerin iradesinin şimdilerinkini bağlaması olarak düşünür ve demokratik bulmazlar. Ancak çoğunluk iradesinin demokrasinin temeli olan bireyi ve özgürlüklerinin yok edemeyeceğini savunurlar. Bu noktada liberalizm ve demokrasi arasında uyum gerçekleşmiş olmaktadır (Yılmaz, 2001: 52-53).

Tocqueville'den beri liberalizmle demokrasi arasındaki ilişki özgürlük ile eşitlik arasındaki ilişki olarak gösterilmiştir. Liberalizmde özgürlük demokraside eşitlik vardır. Bunları birleştirmek için liberal demokratik sistemlerin görevinin özgürlük ile eşitliği birleştirmek olduğu savunulmuştur (Sartori, 1996: 415). Ancak şu durum belirtilmelidir ki liberalizm demokrasinin bir aracıyken, demokrasi liberalizmin bir aracı değildir. Liberal demokrasinin formülü özgürlük yoluyla eşitliktir. Başka bir ifadeyle liberalizm yoluyla demokrasi sağlanmaktadır. Yani özgürlükler kullanılarak eşitlik sağlanmaktadır (Sartori, 1996: 420). Bu bağlamda liberaller demokrat olmak zorundaydı ancak bütün demokratlar liberal olmak zorunda değildi denilebilir. Bu ayrımın sebebi ise her iki düşüncede özgürlüğün çağrışımının farklı oluşu ve bu çeşitliliğin birbirine zıt olmasında yatmaktadır (Lipson, 1984: 59).

Liberalizmin, bireye dayanması anlayışı ve eşitlik anlayışı demokratik gelişmelerle uyumlu olmuş ve demokratik gelişmelerin önünü açmıştır. İktidarın sınırlanması ile başlayan süreç halkın kendi kendini yönetmesi gibi bir düzeye ulaşmıştır. Ancak bu sonuca liberaller şüpheyle yaklaşmaktadır. Örneğin J. Locke oy hakkının mülk sahipleriyle sınırlanması gerektiğine inanmaktaydı. J.S. Mill ve J. Madison gibi liberal düşünürler sınırlanmamış

demokrasinin mülkiyeti ve bireysel özgürlüğü tehlikeye sokacağını düşünmekteydi. Ancak liberal düşünce ile demokrasi arasındaki bu çelişkiye rağmen 19. yüzyılda yaygın kabul görmüş ve siyasi iktidar mücadelesine mülk sahipleri dışındaki farklı kesimler de katılmıştır. Farklı kesimler siyasi alana katılmıştır ancak toplumda farklı çıkarlar ve fikirler bulunmaktadır. Bunların nasıl yönetilebilir hale getirileceği ise demokrasinin karşılaştığı önemli bir sorundur. Demokrasi teorisyenleri çoğunluğun iradesi ve yönetimi ile bu sorunu çözmeye çalışmışlarsa da liberaller, çoğunluğun tiranlığının oluşabileceğini bu nedenle çoğunluğun sınırlanması gerektiğini savunmuşlardır (Yılmaz, 2001: 51-52).

Locke, Montesquieu gibi düşünürlere göre liberalizm, hukuk devleti ve anayasal devlettir. Savundukları özgürlük siyasi özgürlük olup serbest ticaret ve en güçlüünün yaşayabilmesi demek değildir (Sartori, 1996: 405). Sartori'ye göre ise demokratik devlet liberal-anayasal devlettir. Bu siyasi demokrasinin liberalizm ile kaynaştığı ve liberalizmin onun yerine geçtiği anlamına gelmektedir (1996: 419).

Yılmaz'a göre günümüzde liberalizmin aşırı bireyciliği sonucunda yalnızlaşan insana komüniteryan yaklaşım önerilirken liberal demokrasiye karşı radikal demokrasi arayışları görülmektedir. Yönetim bir grup profesyonel yöneticilere bırakılmış, halk kendi kendini yönetmek yerine sadece yöneticileri seçer hale gelmiştir. Yönetim işi yetişkin vatandaşlar yerine profesyonel siyasetçilerden oluşan bir elit grup tarafından yürütülmektedir. Kısaca yasama yetkisi yürütmeye, yürütme yetkisi de bürokrasiye geçmiştir (2001: 54).

Sartori'ye göre demokrasi sosyal birlik ve dağıtıcı eşitliğe, liberalizm ise üstünlük ve kendiliğinden olmaya değer verir. Eşitlik bütünleşme ve uyumlu olmak ister, özgürlük ise zahmetli ve düzensizdir. Demokrasi için çoğunluğun değeri çok azken, liberalizm çoğulculuğun ürünüdür. Demokrasi ile liberalizm arasındaki temel ayrım liberalizmin bireye demokrasinin ise topluma dayanmasıdır. Liberalizm devletin biçimiyle ilgilenirken demokrasi devletten kaynaklanan normların içeriğiyle ilgilenir. Normların nasıl yaratıldığı ise devletin biçimine ilişkin bir sorundur. Normlarla neyin elde edilmesi gerektiği içerik kaygısına ilişkin bir sorundur. Liberalizm yöntemsiz demokrasi ile ilgilenirken, demokrasi sonuçlara ve işin özüne odaklanır ve iktidarı denetlemekten çok onu kullanmak ister (Sartori, 1996: 416-417).

Sartori'ye göre denetlenmemiş iktidar tehlikelidir; mahkemeler ve yargıçlar bağımsız olmalıdır. Devletin sahip olduğu her türlü yapıya anayasa denmez; anayasa, iktidarı kullananları denetleyen ve sınırlayan bir yapıya sahip olmak demektir. Bir sabah eski Atina'da uyansaydık demokrasinin saldırgan, boğucu ve güvensiz olduğunu görürdük. Şüphesiz ki siyasi korkudan özgür de olamayacaktık. Eskilerin demokrasilerinin yalın bir şekilde kalmasının sebebi olarak demokrasilerinin devletsiz bir yapıya sahip olduğu

gösterilebilir. Ancak günümüz demokrasileri devletsiz değildir, olamazlar da. Sonuç olarak Sartori, liberal demokrasinin ortadan kalmasıyla birlikte demokrasinin ortadan kalkacağını savunmaktadır (1996: 424-425).

Bu düşüncelere zıt olarak gerçek demokrasinin liberal demokrasi olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Onlara göre liberal demokrasi sadece yapmacık bir burjuva veya kapitalist demokrasidir. Bu bağlamda özgün demokrasi, liberalizmin baskıcı ve aldatıcı özgürlüklerinin ötesindedir (Sartori, 1996: 421-422).

Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels gibi klasik seçkin teori kuramcıları demokrasinin imkansız olduğunu savunurlar. Onlara göre siyasi güç her zaman imtiyazlı azınlık ve seçkinler grubu tarafından kullanıldığı için demokrasi saf bir hayaldir (Heywood, 2016: 284).

1.2.2. Sosyal Demokrasi Kuramı

Liberal demokrasi kadar etkili olmayan sosyal demokrasi, liberal demokrasiye getirdiği eleştiri ve dayandığı kuramsal temeller doğrultusunda çalışmaya dahil edilmiştir. Öncelikle sosyal demokrasinin önde gelen kuramcısı olan Marx ve taraftarlarının liberal demokrasiye yönelik eleştirileri ele alınacaktır. Daha sonra bu eleştiriler bağlamında geliştirilen sosyal demokrasi kuramı incelenecektir.

1.2.2.1. Liberal Demokrasiye Marksist Eleştiri

Marx'ın demokrasiye yönelik eleştirisinin odak noktasında sınıf kavramı vardır. Avineri bir ifadesinde, gerçek demokrasi sınıf farklarını ortadan kaldırmayı gerektirirken, bunu gerektirmeyen biçimsel, radikal, politik, Jakoben demokrasi türlerinin ayrımını yapmaktadır, benzer şekilde Marx da yapmaktadır (Wolff, 2003: 124). Marksizm, sınıf ya da artık emeğin ekonomik örgütlenmesi ile ilgiliyken demokrasi siyaset ve iktidarın toplumsal dağıtımı ile ilgilenir. Aynı zamanda bu iki farklı toplumsal süreç kümesi, birbirinin oluşturulmasına yardım etmektedir. Dolayısıyla demokrasinin içeriği bir sınıf unsuru barındırmaktadır. Başka bir ifadeyle demokrasiyi benimseyen Marksistler kolektif, sömürgeci olmayan sınıf yapısını da benimsedikleri için onların demokrasileri sınıf unsurunu barındırmaktadır. Fakat sınıf, demokratik bir sistemin karar alma sürecinden çıkarıldığında bu dışlama yalnızca var olan sınıf yapılarının sürdürülmesini sağlayabilir. Marksistler bu tür demokrasileri eleştirmekte kendilerini haklı bulmaktadırlar (Wolff, 2003: 132).

Marx'a göre burjuva devletinde toplum ile devlet arasında çok büyük bir ayırım vardır. Burjuva devletinin bu özelliği, kapitalizmde ekonomik ilişkiler ile siyasal ilişkilerin birbirinden tamamen farklı alanlarda yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu toplumda

ekonomi ile politikanın birbirinden ayrılmasına dayanan kapitalist egemenlik biçimleri yer alır (Savran, 1987: 3).

Kapitalist toplumda üretim araçlarının mülkiyeti burjuva sınıfının elinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Marksistler burjuva demokrasisini gerçekte halkın çıkarlarını savunmayan, biçimsel bir demokrasi olduğu yönünde eleştirmektedirler. Marx'ın ifadesiyle "Modern devletin yürütme organı, bütün burjuvazinin ortak işlerini idare eden bir komiteden başka bir şey değildir". Marksistlere göre, kapitalist ekonomide emeğiyle geçinenler ile sermaye sahipleri arasında çelişki bulunmakta ve burjuvazi kendi çıkarlarıyla devlet aygıtının çıkarlarını özdeşleştirmektedir. Tüm bunlar demokrasinin işleyişini engellemektedir (Bilecen, 2010: 47). Ancak sosyalizmin kapitalizmi aşan bir hareket olduğunu düşünenler de vardır. Bu düşünce doğrultusunda sosyalizm ya demokrat olacak ya da olmayacaktır. Aynı zamanda artık kapitalizmi sorgulamadan demokratik gelişme yaşanmayacağını da eklemektedirler. Demokrasi ve sosyal ilerleme ayrılmaz bir bütündür (Amin, 2017: 145).

Marksistlerin üzerinde durduğu önemli bir eleştiri noktası da demokrasinin temsil sistemine dayanmasıdır. Modern dönemde demokrasi kaçınılmaz olarak temsilidir. Burjuva toplumunda siyasal katılım, toplumun üyelerinin kendi adlarına sürdürdükleri bir faaliyet değil, onlar adına siyasal yetkililerin üstlendikleri bir sorumluluktur. Yurttaşlar siyasallıklarını, kendi siyasal iradelerini siyasal alanın üyelerine devrederek gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle burjuva demokrasisi pasiftir ve insanların toplumsal kararlara doğrudan katılımını devletin yapısı gereği, olanaksız kılar. Burjuvanın oluşturduğu toplum-devlet ayrımı temsili demokrasiden daha ileri bir biçime izin vermemektedir. Marksist politik kuram temsil mekanizmasını bir illüzyon olarak görme eğilimi taşımaktadır ve yasama-yürütme birlikteliğini savunması sebebiyle Rousseau'nun görüşleriyle paralellik taşımaktadır. Marx'a göre bu sistemde yer alan temsili parlamento, bir evrensellik yanılsamasına dayanmaktadır. Parlamentoda, sivil toplumda ifadesini bulan atomize özel çıkarlar ve burjuvazinin farklı dilimlerinin kısmi çıkarları bütün ulusun çıkarı olarak genelliğe bürünmektedir. Çatışan bütün çıkarların genellik altında birleşmesi burjuvazinin sınıf hegemonyasını ifade etmektedir (Savran, 1987: 3-4).

Buna rağmen Marx, burjuva demokrasisinin tarihsel gelişimi içerisinde genel oy hakkının işçi sınıfını da kapsamı sebebiyle liberal hak ve özgürlüklerin genişlemesini açıkça desteklemiştir. Fakat işçi sınıfının kurtuluşu için genel oy hakkını yetersiz bulmuştur. Ayrıca Marksistlere göre genel oy, parlamento, grev, örgütlenme, toplu gösteri gibi haklar burjuvazinin toplumun geniş kesimine bağışlamasıyla değil, işçi sınıfının politik ve ekonomik

örgütleriyle verdiği mücadeleler sonucu kazanılmış haklar olduğuna inanmaktadır (Bilecen, 2010: 47-48).

1.2.2.2. Sosyal Demokrasi

Liberal olmayan demokrasi açısından ilk akla gelen isim Karl Marx'tır. Öncelikle şu belirtilmelidir ki Marx'ın özgürlük anlayışı ile liberalizmin özgürlük anlayışı birbirinden farklıdır. Fakat Marx da özgürlüğü hatta mutlak özgürlüğü gerçekleştirmek istemiştir. Marx'ın ideal toplumu, yani komünizm, açıkça ve en saf haliyle özgürlükçü toplumun en aşırı şeklinin temsil etmektedir (Sartori, 1996: 487-489).

Sosyalistlere göre demokrasi, hem özgürlük hem de eşitliği ifade etmektedir. Liberalleri de özgürlük adına eşitliği yok saydıkları için eleştirmektedirler. Siyasal alanda herkesin eşit değere sahip olması gerektiği demokrasi anlayışını benimsemişlerdir (Lipson, 1984: 60).

Sosyalist demokrasi ya da doğrudan demokrasi, temsili demokrasiden farklı olarak toplumu çoğunluğun yönetmesidir. Böyle olduğu için de toplum ile devlet arasındaki ayrım giderek azalır ve toplumun büyük bir bölümü toplumun düzenlenmesine doğrudan katılır. Marx sosyalist demokrasiyi bir geçiş dönemi olarak nitelendirir ve bu devletin bir yarı devlet olduğunu, bu döneme özgü siyasallığın tam anlamıyla siyasallık olmayışını ifade etmektedir. Sosyalist demokrasi, devlet durumundan devletsizlik durumuna geçiş sürecine özgü bir biçim olduğu için kendini devlet olarak değil, yok olma yolunda olan bir devlet olan örgütlenme biçimine dayanır. Bu örgütlenmelerin dayandığı mantık ise siyasal olanın giderek toplum tarafından özümsemesidir (Savran, 1987: 6).

Marx'ın demokrasi anlayışı devlet ve sınıf kavramlarından bağımsız bir biçimde anlaşılabilir. Bu bağ devlet kavramlaştırılış biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu düşüncede, devlet sınıflı toplumlara özgü bir olgudur ve geleceğin toplumunun sınıflı toplumlardan farklılaşmasıyla birlikte devlet yok olacaktır. Aynı zamanda devlet, toplumdan ayrılmayı ve toplumu oluşturan insanların faaliyetlerinin bir bölümünün kendilerine yabancılaşmış olmasını ifade etmektedir. Savran demokrasinin, belirli sınıf ilişkileri üzerinde yükselen ve bu ilişkileri yeniden üreten bir devlet ile bu ilişkilerin oluşturduğu toplumda olacağını ifade eder. Böyle durumda, devletin yok olması düşüncesiyle kurulmuş bir toplumda demokrasinin anlamı, devletin sınıf ilişkilerini yeniden üretmesi düşüncesiyle kurulmuş bir toplumda olduğundan farklıdır: Sosyalist demokrasi, devletin yok olmasının bir aracı ve biçimiymişken, burjuva demokrasisi devletin kendini yeniden üretmesinin bir aracı ve biçimidir (1987: 1).

Marx demokrasiye devlet ve burjuva demokrasisi olduğu için karşı çıkmaktadır ve komünizmin tam demokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Sonrasında Marx liberalizmin özgürlüğüyle, daha büyük özgürlük için ve onun adına savaşmıştır. Liberalizmin özgürlüklerini köleleşme biçimi olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Marx'ın ideal toplumu devletsiz, ekonomik bolluğun bir getirisi olarak kendiliğinden uyumlu bir toplumdur. Marx'a göre siyasal ve ekonomik açıdan aşırı özgürlük siyaset ile ekonomi ayrımının yok olmasıyla elde edilebilir (Sartori, 1996: 493).

Marx'ın demokrasi hakkındaki düşüncelerinin aksine sosyalizm içerisinde demokrasi fikri değişmiştir. Bu konuda Friedrich Engels'in düşünceleri önemlidir. Engels'in 1843 yılında bir gazete makalesinde yer alan demokrasi konusundaki erken teşhisi şu şekildedir (Çulhaoğlu, 2003: 94):

“Fransız Devrimi, Avrupa’da demokrasinin yükselişiydi. Demokrasi, devlet yönetiminin her biçimi için geçerli olduğu üzere, kendi içinde çelişkilidir; temelde, sahteciliktir, ikiyüzlülükten başka bir şey değildir (...) dolayısıyla, başka her tür yönetim biçimi gibi demokrasi de parçalara ayrılacaktır. İkiyüzlülük sürüp gidemez; içindeki çelişki açığa vuracaktır. Sonuçta elimizde kalan ya normal kölelik, ki bunun karşılığı açık despotizmdir, ya da gerçek özgürlük ve eşitlik olacaktır; bunun adı da komünizmdir.”

Engels bu cümlelerinin ardından 1847 yılında demokrasiyi överek düşünceleri radikal bir şekilde değişmiştir. Bu değişimin ardından “Demokratik hareket, uygar ülkelerin hepsinde, son tahlilde proletaryanın siyasal egemenliği için çaba göstermektedir” demektedir (Çulhaoğlu, 2003: 95).

Marx temsili parlamento sisteminin burjuvazinin egemenliğini kurması için en uygun kılıfı hazırladığı savunur. Marx'a göre, 1848 Şubat Devrimi süreci içinde burjuvazi tek dereceli genel oy hakkını kurumsallaştırmakla bir sınıf olarak egemenliğini kurmuştur. Genel oy, burjuvazinin daha önce siyasal alandan dışlanmış olan kesimlerinin de bu alana katılmasını sağlamıştır. Devrimle beraber burjuva sınıfının yalnızca belli kesimleri değil, tamamı yönetici sınıf konumundadır. Bu nedenle Marx'a göre temsili parlamento “...burjuvazinin farklı dilimlerinin ortak egemenliklerinin tek mümkün şekli, ...sınıf egemenliklerinin en güçlü ve en tamamlanmış biçimidir” (Savran, 1987: 4).

Genel oy hakkıyla beraber siyasal ayrıcalıklar kaldırılıp, toplumun bütün üyelerine siyasal eşitlik sağlandığında, sadece burjuvazinin bütün kesimleri değil, toplumun bütün sınıfları siyasal mücadele alanına katılmış olurlar. Dolayısıyla parlamenter demokrasi, burjuvazinin koşulsuz siyasal egemenliği önünde bir engeldir. Çelişkiler içeren burjuva demokrasisi bir yandan, kapitalist üretim ilişkilerine dayandığı için toplumsal ilişkilerin

ekonomik ve siyasal ilişkiler biçiminde birbirinden ayrılmasına dayanır. Bu nedenle de her zaman siyasal ve dolayısıyla pasif demokrasidir. Öte yandan onun bu siyasal niteliğini zorlayan özgürlükler içerir. Bu nitelik her zorlanmaya başladığında ise burjuva demokrasisi bizzat burjuvazi tarafından reddedilir (Savran, 1987: 5-6).

Devlet/sivil toplum ayrımı Liberal ve Marksist düşünce arasındaki en temel ayrımdır. Ekonomik alan/siyasal alan arasındaki ayrım da bu temel ayrımın bir başka ifadesidir. Liberal düşünce bu ayrımı dışsallık biçiminde ele alırken, aynı ayrımı Marksizm bütünsellik içinde ele almaktadır. Liberal düşüncenin dışsallığı, demokrasiye yaklaşımını da belirlemektedir. Bu bağlamda liberal düşünceye göre insanlar, üretim ilişkileri çerçevesindeki konumları ve üretim araçlarıyla olan ilişkileri ne olursa olsun siyaset alanında eşit yurttaşlardır. Kısaca mülkiyet ve mülkiyet dağılımı siyasal alandan ayrı düşünülmektedir. Ancak Marksist düşüncenin bütünsellik yapısı içerisinde işçilerin mülksüz olmaları, siyasetin aktif rol oynadığı süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kısaca Marksist düşünceye göre mülksüzleşme, ekonomi ve siyasetin iç içe olduğu bir süreçte gerçekleşmektedir (Çulhaoğlu, 2003: 99-100).

Marx, 1845 yılında komünizme gönül vermesine kadar demokrasini terimini destekler nitelikte kullanmıştır. Ancak 1845 yılından sonra bu terimin Marksist kullanımında belirsizlik vardır. Marx artık kuramsal yazılarında demokrasi terimini kullanmamaktadır. Demokrasi terimini komünizmden değer olarak daha aşağıda görmektedir. Marx'ı rahatsız eden ise demokrasinin kratos yani iktidar anlamını içinde barındırmasıdır. Bu bağlamda komünizmde iktidar yoktur. Demokrasiyi devletin hakim olduğu toplumla ve özellikle devletin proletaryayı burjuva demokrasisiyle bir tutmaktadır. Aynı zamanda Marx, halka yönelik yazılarında demokrasi sözcüğünü sadece olumlu anlamda değil, komünizmle eş anlamlı olarak kullanmıştır. Sonuç olarak Marx demokrasi sözcüğünü idealinin tanımlanmasında kullanmıştır. Marksist ideali ele aldığı Komünist Manifestosu'nda demokrasiyi "her bir bireyin özgür gelişiminin herkesin özgür gelişiminin bir koşulu olduğu birlik" olarak tanımlamıştır (Sartori, 1996: 489).

Marx'ın beklentisi "sınıf farklılıkları ortadan kalktığında ve bütün üretim araçları ortak hareket eden bireylerin elinde yoğunlaştığında kamu iktidarının siyasal özelliğini yitirecek" olmasıdır. Komünizm "uyum içinde bulunan demos"a eklenmektedir. Komünizmin komünist demokrasi olarak düşünüldüğü durumda Marx'ın devletsiz, iktidar sorunlarının olmadığı, herhangi bir bölünmenin veya çatışmanın bulunmadığı ve yine hiyerarşik yapıların yer almadığı baskısız kendi kendine yöneten bir demokrasi istediği söylenebilir. Kısaca ifade edilirse istenen halkın ortak yaşamının yönetiminin ilkel, basit ve saf olduğu bir düzendir (Sartori, 1996: 490-491). Marx mükemmel toplumun eşitlik değil, özgürlük yoluyla elde

edileceğini savunur. Çünkü Marx'a göre eşitlik itici bir güç olmadığı gibi bir zorunluluktur. Marx'ın kurtuluş mesajı özgürlükçüdür. Marx liberal demokrasiyi, demos'un her şeyden kurtulduğu ve her şeyde özgür olduğu tamamıyla özgürlük ve kurtuluş için reddetmiştir (Sartori, 1996: 493-494).

Marx'ın bu konuda başvurduğu tarihsel örnek Paris Komünü'dür. Komün'de kitlelerin daha önce toplumsal işbölümü tarafından kendilerine kapatılmış olan alanlara katılımı sağlanmıştır. Toplumsal işbölümündeki bu köklü dönüşüm, ekonomik kararlara katılımın aynı zamanda siyasal kararlara da katılım anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle herkesin üretimin yönlendirilmesinde söz sahibi olması aynı zamanda herkesin devlet yönetimine katılması demektir. Kısa aralıklarla yapılan seçimler, temsilcilerin geriye çağrılabilmesi ve kitlelerin temsilcileri üzerindeki doğrudan denetimi sosyalist demokrasinin kesintisiz bir demokrasi olduğu anlamına gelir (Savran, 1987: 8).

Paris Komünü'nde gerçekleşen Marx'ın halk tarafından halkın hükümetinin eğilimini gösteren bir komün deneyiydi. Marx Fransa'da İç Savaş başlığı altında topladığı Paris Komünü ile ilgili yazılarında proleter toplumun biçiminin sürekli ordunun, polisin ve bürokrasinin ortadan kaldırılması, genel oy, yapılan atamaların kısa süreli ve geri alınabilir olması, seçimle iş başına gelen ve azledilebilen yargıçlar gibi önlemler alındıktan sonra ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Marx'a göre alınan bu önlemler gerçek demokratik kurumların temelleriydi (Sartori, 1996: 495). 18 Mart-28 Mayıs 1871 tarihi aralığında gerçekleşen komün sırasında hayata geçirilen uygulamalar hem doğrudan demokrasinin uygulanabilirliği hem de işçi sınıfı iktidarı üzerine önemli sonuçlar doğurmaktadır. Komünde gerçekleşen demokratik önlem ise kilise ve devletin ayrılmasıdır. Ayrıca komünde kısa aralıklarla yapılan seçimler ve temsilcilerin geriye çağrılabilirliğine dayanan denetim sistemi, sosyalist demokrasinin kesintisiz bir demokrasi olduğu anlamına gelmektedir (Bilecen, 2010: 54).

Proletarya diktatörlüğü kavramı ele alındığında ise Marx çok sayıda eseri olmasına rağmen sadece altı kez bu kavramı kullanmıştır. Bu kavramın Marx'a atfedilmesi ise 19. Yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Proletarya diktatörlüğü siyasal devletle ilişkilidir ve Marx bu siyasal devletin hemen değilse de hızla yok olacağını söylemiştir. Marx siyaset sorununun siyaset yok edilerek yani devleti ortadan kaldırarak çözüleceğini savunmuştur. Bir devlet olarak görmediği proletarya diktatörlüğü, bir diktatör olarak proletaryanın devleti yok etmesidir. Marx'a göre diktatörlük devrimle eş anlamlıdır ve güç kullanımı demektir. Bu durum yeniden doğuşu sağlayan toptan bir devrimdir. Marx'a göre devrim gerekliydi ve sırasıyla devrim devletin ele geçirilmesi, kullanılması ve yok edilmesi aşamalarıyla gerçekleşecekti. Marx açısından proletarya diktatörlüğü proletaryanın silahlı mücadelesinin

sonucu devrimi gerçekleştirmesiydi. Ancak ifade edilmelidir ki silahlı mücadeleye giren bu proletaryanın amacı kendini yeniden teslim edeceği bir zulüm aracı olan başka bir devlet yaratmak değildi. Proletarya diktatörlüğü, proletaryanın olağanüstü bir şekilde kendi yönetiminden başka bir şey değildir (Sartori, 1996: 497-499).

Lenin, Marx'ın düşüncelerini bir araya getirip sistemli bir hale getirmiştir. Bu nedenle Lenin incelenmeye gerekli görülmüştür. Özellikle Marx'ın devlet, demokrasi ve proletarya diktatörlüğü gibi düşüncelerini yorumlamaya çalışmıştır. Lenin'e göre demokrasi, devletin çeşitli biçimlerinden biridir. Demokrasinin, devletin hangi biçimi olduğunun bir önemi yoktur. Lenin'e göre devlet ise, "bazı sınıfların baskı altında tutulması için bir şiddet örgütüydü, özel bir zorlama aygıtı veya özel bir baskı makinesiydi." Bu bağlamda demokrasi ile devleti bir değerlendiren Lenin'e göre devlet kötü olduğuna göre demokrasi de kötüdür. Bu nedenle devletin yok edilmesi gerektiği gibi demokrasi de yok edilmelidir. Kısaca Lenin'in demokrasi düşüncesi ifade edilirse, demokrasiyi reddetmiş ve komünizmin demokrasiyle ilişkisinin olmadığını söylemiştir (Sartori, 1996: 500). Lenin'e göre proletarya diktatörlüğü aracılığıyla komünizme doğru gelişme gerçekleşecektir. Böylece ilk kez zenginler için değil de yoksullar için demokrasinin, halk için demokrasinin gerçekleşeceğini savunmaktadır (Bilecen, 2010: 56).

Fakat Lenin proletarya diktatörlüğünün burjuva demokrasısından daha demokratik olduğunu iddia etmiştir. Demokrasinin kapitalist bir toplumda azınlık için olduğunu ancak proletarya diktatörlüğünde büyük bir çoğunluk için demokrasi ve sömürücü sınıf açısından bir diktatörlük olduğunu savunmuştur. Ancak Lenin, Devlet ve Devrim adlı eserinde proletarya diktatörlüğünün demokratik yönünden çok demokratik olmayan yönü üzerinde durmuştur. Aynı zamanda daha önceki demokrasi düşüncesiyle tam tersi olarak açıkça baskı ve şiddet kullanımının demokrasi olmadığını söylemektedir. Lenin Batı tipi demokrasilere özgürlüklerin kısıtlanması ve güç kullanımı gibi diktatörlük niteliklerini uygularken, proletarya diktatörlüğüne de Batılıların demokrasi olarak adlandırdıkları büyük bir çoğunluk için özgürlük gibi özellik atfetmektedir (Sartori, 1996: 500-502).

Lenin'in tezi komünizmin, tam bir demokrasinin bile yok olmasına yol açacağı yönündedir. Lenin burada açıkça demokrasinin varlığının devletin varlığıyla ilişkili olduğu yorumunu yapmaktadır. Lenin'in asıl ideali devletin ortadan kaldırılmasıdır. Bu durumda da demokrasi eşittir devlet ve devlet eşittir baskı çıkarımı doğrultusunda demokrasinin de ortadan kalkmasını beraberinde getireceğini savunmaktadır. Lenin'e göre güç, baskıcı şiddet kullanımı gibi diktatörlük özellikleri barındıran demokrasi; sosyalizm çerçevesinde

kapitalistlerin anlamlandırdığı anlamda; komünizme göre ise hiçbir anlamı yoktur (Sartori, 1996: 503-504).

Lenin daha demokratik olanı ifade etmeye çalışırken, Stalin rejiminde 1945'e kadar demokrasi sözcüğü yasaklanmıştı. 1945 sonrası halk demokrasisi adıyla yeniden gündeme geldi. Halk demokrasisi kavramı Sovyet denetimindeki Doğu Avrupa ülkeleri için kullanılmıştır. Halk demokrasisi sözcük olarak fazlalık içermektedir. Çünkü demokrasi zaten halk iktidarı anlamına gelmektedir. Ancak halk sözcüğünün kapitalistten farklılığını vurgulamak için kullanıldığı söylenebilir. Bu zayıf bir savunma olmakla birlikte halk demokrasisi, doğrudan demokrasi anlamına gelmemekteydi. Marx'a göre doğrudan demokrasi Paris Komününde gerçekleştirilmiştir. Lenin de bu konuda Marx'a katılmaktadır. Dolayısıyla 1940'larda doğrudan demokrasiyi düşünmek imkansızdı. Halk demokrasisi daha büyük demokrasiyi ifade etmek amacıyla kullanılmaktaydı. Sosyalist düşünceye göre Batı'nın burjuva demokrasilerinde particilik, sınıflardan oluşan toplumlara ait bir özelliktir. Sınıflar ortadan kaldırılınca particilik de ortadan kalkacaktır. Sınıfsız bir toplum homojen bir düşünceyi gerektirir. Bu bağlamda gerçek demokrasiyi ifade eden şey tek particiliktir (Sartori, 1996: 507). Genel olarak ifade edilecek olursa Marx da Lenin de devletin varlığının yalnızca sınıfların uzlaşmazlığına bağlı olduğunu göstermişler ve sınıfların ortadan kalkması ile devletin ortadan kalkacağını, bunun sonucunda da gerçek demokrasiye ulaşılabileceğini savunmuşlardır (Bilecen, 2010: 56).

Dünyada komünizmi gerçekleştirmek isteyen bütün ülkeler, proletarya diktatörlükleridir ve bu nedenle de demokratik diktatörlük olduklarını iddia ederler. Proletarya diktatörlüğünü demokratik yapan temel durum ise daha önceki sömürücü azınlığa karşı kullanılan baskı çoğunluk yani proletarya için bir iç demokrasidir. Bu durum Lenin'e göre demokrasinin koşuludur. Ancak Sartori, Lenin'in ve Marx'ın ölçütlerine göre komünist ülkelerde bugün kesinlikle demokratik bir diktatörlük olmadığını savunur. Çünkü her şeyden önce devlet çok daha fazla büyümüş bir durumdadır. Marksistlere göre proletarya diktatörlüğü burjuvazinininkinden daha demokratiktir. Ancak şurası bir gerçektir ki şu ana kadar proletarya diktatörlüğü gerçekleşmemiştir. Gerçekleşenler ise proletarya üzerinde devletin diktatörlüğüdür. Sartori'ye göre proletarya diktatörlüğü savı yeniden şu şekilde değiştirilirse anlam bulabilir: Proletarya her yerde, istisnasız diktatörlüğün pençesi altındadır ve proletarya üzerindeki komünist diktatörlük burjuva diktatörlüğünden daha iyidir veya ona tercih edilebilir (1996: 509).

Alman düşünür Edvard Bernstein, marksist düşüncenin proletarya devrimiyle komünist topluma geçiş hareketini eleştirmektedir. Düşüncelerini bu eleştiri üzerinden

temellendirmektedir. Kısaca ifade edilecek olursa sosyal demokrat hareketin kökeninde, liberal gelişmelerin ortaya koyduğu olumsuz sonuçları giderme düşüncesi yer almaktadır. Devletin ve toplumun, devrimle değil halkın rızasıyla, yani demokratik yoldan dönüştürülmesini savunmaktadır. İlimli bir tavır içerisinde olan Bernstein, liberalizmin yıkılmasını değil, reformlarla geliştirilmesini savunmaktadır. Bunun için de devrime değil, örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Devrimci bir parti olmak yerine demokratik sosyalist bir reform partisini gündeme getirmiştir (Yılmaz, 2001: 62-64; Çubukçu, 2016: 269). Sosyal demokrasi, Avrupa temelli bir kura olmuş ve liberal demokrasiyi aşmakta yeterli olamamıştır.

Başka bir şekilde ifade edilirse sosyal demokrasinin kapitalizmin karşısındadır ve halkın kapitalist bir azınlığın egemenliğinden kurtulmasını amaçlamaktadır. Sınıf savaşını kabul eden sosyal demokrasi, devrimci değildir. Demokratik anayasa rejimini kabul etmekle birlikte proletarya diktatörlüğünü reddetmektedir. Her türlü totaliterliği ve dikta rejimlerini reddeder. Aynı zamanda sosyalizmi komünizme götüren bir araç olarak görmezler, sosyalizm kendi başına bir amaçtır. Marksizmi reddetmezler ancak onun sosyalizm üzerindeki tekelciliğini reddeder. Yılmaz, günümüz sosyal demokrasisini, sosyal liberallerle sosyalizmin demokratik eğiliminin bir bileşimi olarak ifade etmektedir (2001: 67).¹⁹ Yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar liberal demokrasi veya kısaca demokrasi belirli bir hükümet biçimini ifade etmekteydi. Özellikle 1945’li yıllardan sonra demokrasi sözcüğünün değerinde değişim olmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra demokrasi sözcüğü olumlu anlamda, övmeye değer bir sözcük olmuştur. Silahların çatışmasının bitmesinin ardından demokrasiyi kazanma savaşı başlamıştır (Sartori, 1996: 518-519).

Genel olarak kabul gören görüş siyasal demokrasi kaçınılmaz olarak temsili olmasıdır. Savran’ın ifadesiyle burjuva toplumunda toplum-devlet ayrılığı temsili demokrasiyi gerekli kılar ve bu ayrılma doğrultusunda siyasal katılım vatandaşların kendi adlarına sürdürdükleri bir faaliyet değil, onlar adına siyasal yetkileri üstlendikleri bir sorumluluktur. Bu nedenle burjuva demokrasisi pasiftir, insanların toplumsal kararlara doğrudan katılımı devletin yapısı gereği olanaksız kılmaktadır (1987: 3).

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada demokrasi yeniden gündeme gelmiştir ve liberal demokrasi savaş sonrasında kurulmaya başlanan yenedünya düzeni çerçevesinde evrensel bir siyasal model haline gelmiştir. Oluşan bu yenedünya düzeni çerçevesinde liberal demokrasi Batı’yla sınırlı kalmayıp az gelişmiş ülkelere de yayılmaya başlamıştır. Savaş sonrası dünyada meydana gelen güç dengelerinin değişmesi önemli bir etken olmuştur. Savaştan galip çıkan Batı Blokunun lideri ABD olurken SSCB de savaştan güçlenerek çıkmıştır. Bu yeni güç dengeleri Soğuk Savaş’ın temelini oluşturmakla birlikte siyasal rejimlerin belirlenmesinde

etkili olmuştur. Ayrıca 1929 Bunalımı ile ortaya çıkan içe kapalı bir dönem sona ererek dünya ekonomisi yeni gelişme dönemine girmiştir. Ayrıca bu dönemde sömürgelerin bağımsız siyasal yönetimlere sahip olmasıyla az gelişmiş ülkelere de liberal demokrasi kuramı yerleşmesinde etkili olmuştur. Ülkelerin yönetici sınıfları hem güvenlik kaygısıyla hem de yabancı sermayeye dayalı gelişme isteğiyle Batı blokuna yani liberal demokrasiye yaklaşmışlardır (Ataay, 2008: 25-26).

1973 dünya ekonomik bunalımı sonrasında 1970'lerin sonlarından itibaren neoliberal yönetimlerin başa geçmesiyle beraber küreselleşme süreci başlamıştır. Bu dönemin en temel özelliği ise Batı'da 1950'lerden beri hakim olan çoğulculuğun zayıflamasıdır. Küreselleşme sürecinde demokrasinin yeniden canlanıp yayılmasını sağlayan olay, 1989-1991 yıllarında sosyalist blokun yıkılışı olmuştur. Sosyalist blokun yıkılması ile liberal demokrasi, kapitalizmin tarihsel zaferinin bir göstergesi olmuştur. Demokratikleşme ise tüm bu yaşananların olağan bir sonuç olarak görülmeye başlanmıştır. 1990'larla beraber daha fazla ülke demokrasiye geçmeye başlamış ve liberal demokrasi evrensel bir model olmuştur (Ataay, 2003: 144-147).

Eski sosyalist blok ülkelerine ve az gelişmiş ülkelere egemen olan yeni demokratikleşme dalgası, demokrasiyle kapitalizmi özdeşleştiren liberal yaklaşımın egemenliğinde gelişmiştir. Bu yeni dalga neo-liberalizmin yeni bir demokrasi ve devlet modeli anlayışı geliştirmesiyle örtüşmektedir. Burada minimal devlet yerine düzenleyici devlet olarak yeni bir devlet modeli gelişmekte ve neoliberal demokrasi modeli yönetim, sivil toplum kuruluşlarının katılımı, yerelleşme, çok kültürlülük gibi kavramlarla yapılandırılmaktadır (Ataay, 2008: 8).

İKİNCİ BÖLÜM

RADİKAL DEMOKRASİ

2.1. Radikal Demokrasi

Günümüzde hem devletin hem de devlet-toplum ilişkisinin ciddi toplumsal değişimler sonucunda belli bir dönüşüm içine girdiği görülmektedir. Bu dönüşüm hem modern demokrasi kurumlarının güçlerini zayıflatıyor hem de demokratik yönetimin anlamının, rolünün ve kapsamının radikal bir yeniden düşünme sürecine sokulmasını gerekli kılıyordu (Keyman, 2000: 122). 1980'lerden sonra, katılımcı demokrasi tartışmaları radikal demokrasi adı altında liberal demokrasinin çekirdeğini oluşturan halk egemenliği ve yurttaş eşitliği kavramlarının, eşitlik ve özgürlükle ilgili yeni anlamların, alanların ve kullanımların yaratılması yoluyla liberal demokrasi ve onun kurumlarının dönüştürülmesi gereği gündeme gelmiştir. Liberal demokrasinin krizine karşı radikal demokrasi, yurttaşlık eylemini güçlendirmenin ve karar alma süreçlerini demokratikleştirmenin başlıca yolu olarak çökseslilik kavramı çevresinde gelişen yeni bir kamusal anlayışını savunmaktadır. Böylece demokrasinin meşruiyet krizi; gönüllü yurttaş birlikleri, kolektif eylem ve sivil toplum tarafından tanımlanan kamusal alanda, liberal demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla çözülecektir (Doğanay, 2003: 38).

Radikal demokrasi projesi; kimlik-fark ilişkisine dayalı, devlet egemenliği söylemini sorunsallaştıran, siyasal alanı küresel/ulusal/yerel etkileşim eksenine doğru genişleten, sivil toplumu da devlet/parti gibi bir siyasal özne olarak düşünen ve bu doğrultuda katılımcı demokrasinin liberal demokrasi için önemini vurgulayan yeni bir siyaset anlayışı geliştirmektedir. Radikal demokrasi liberal demokrasinin postmodern hale göre yeniden oluşturulması gerektiğini savunarak demokrasiyi demokratikleştirmeyi amaçlamaktadır (Keyman, 2000: IX). Bu bağlamda radikal demokrasiyi radikal yapan şey, modern demokrasinin etik-politik ilkelerinin genişletilmesi ve demokratik devrimin radikalleştirilmesi ve derinleştirilmesinde yatar (Demir, 2014: 171).

Liberal demokrasinin içinde bulunduğu meşruiyet sorununun etkin yurttaş katılımı, sivil toplum, kamusal alan ve çoğulcu bir toplum yapısı ile aşılabileceğine dair radikal demokrasi teorisyenleri arasında bir uzlaşma olmasına rağmen radikal demokrasi tartışmaları içinde iki farklı eğilim bulunmaktadır. Her iki eğilim de liberal demokrasinin meşruiyet krizini çözmeyi hedeflemektedirken farklı ilke ve usulleri benimsemektedirler. Bir grup konsensüse ulaşma amacıyla olan müzakereci demokrasi modelini savunurken, diğer grup konsensüsün farklı kimlikleri dışlayacağını düşünen agonist demokrasi modelini

savunmaktadır (Zabunoğlu, 2017: 809). Müzakereci demokrasi kuramları; demokrasiyi kamu alanını, gündelik hayatı ve yurttaşlar arasındaki diyalogu kapsayan bir süreç olarak görür ve demokratik siyasetin temelini yurttaşlar arasındaki etkileşim ve tartışma yoluyla sağlanan rasyonel konsensüse dayandırır. Buna göre demokrasi yurttaşların katılımı, tercihlerin süreç içinde ve tarafların karşılıklı etkileşimiyle belirlendiği ve kararların son aşamada oylamaya başvurulsa da bir uzlaşma yoluyla alındığı bir süreçtir (Doğanay, 2003: 49). İkinci grup ise Chantal Mouffe'un öncülüğünde gelişen ve yeni toplumsal hareketler içindeki özne konumlarının çok katmanlılığının ve çeşitliliğinin saptanmasıyla yola çıkılarak demokrasinin tanımlayıcı ögesi olarak çelişkiyi esas alan agonistik (çekişmeci) çoğulculuk anlayışını temsil eder. Agonist yaklaşım farklı toplumsal ve kültürel kesimlerin kendi farklı toplumsal ve bireysel kimliklerini oluşturduğu ve koruduğu yeni yurttaşlık yorumunu getirmektedir (Doğanay, 2003: 39-40).

Radikal demokrasi kuramları, liberal demokrasi ve meşruiyet krizi ile demokratik yönetimin normatif temelini belirleyen ilkelerin, normların ve değerlerin saptanması sorunu üzerine odaklanmaktadır (Durdu, 2016: 80-81). Liberal demokrasinin krizini aşmaya yönelik bir kuram olan radikal demokrasinin kuramsal temellerinin incelenebilmesi için liberal demokrasinin krizi açıklanmalıdır. Bu sebeple radikal demokrasi kuramlarının, liberal demokrasinin krizine yönelik eleştirileri bir sonraki kısımda ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2. Liberal Demokrasinin Krizi

Demokrasi sorgulamaya ve eleştiriye açıktır ve kendi içerisinde karşıt görüşleri barındırmaktadır. Karşıt görüşler zaten demokratik bir sistemin ayrılmaz parçasıdır, fakat karşıt ya da farklı görüşlerin üzerinde uzlaşılan kurallar kalmadığında, sistem bozulma tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin temel sorunu çatışma ve uzlaşma paradoksundan kaynaklanmaktadır (Sağır, 2004: 3).

Özellikle eleştirilen konu temsil açısından demokrasinin değişim ve dönüşümlere uyumu konusudur. Demokrasinin ilk uyum ve dönüşüm sorunu kent devletinden Fransız Devrimi ile hız kazanan modern ulus devletlere geçişle yaşanmıştır. Kent devletinden modern ulus devlete geçiş sorunu aynı zamanda doğrudan demokrasiden temsili demokrasiye geçiş sorunudur. Daha sonraki süreçte demokrasinin uyum ve dönüşüm problemi, modern ulus devletlerden diğer devlet benzeri yapılanmalara geçişte de görülmektedir (Sağır ve Karkın, 2005: 3).

Günümüzde liberal demokrasinin artmakta olan suç ve şiddet olayları, kaynakların adil dağıtımı, ırksal ve etnik ihtilaflar, eğitim, fırsat eşitliği ve fakirlik gibi önemli sorunları

çözmede yetersiz kaldığı konusunda kabul gören bir eğilim vardır. Kısaca liberal demokrasi toplumların siyasal, sosyal ve kültürel sorunlarıyla baş etmede yetersiz kalmaktadır. Özellikle azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, etnik farklılıklar ve kültürel sorunlar gibi konularda liberal demokrasi çözümsüz kalmaktadır. Aynı zamanda liberal demokrasi kadınların kamusal ve özel alanda çıkarlarını geliştirmede etkisiz kalmakta, ayrımcılığa uğrayan etnik azınlıkların sıkıntılarını giderememekte ve kültürel kimliği koruyamamaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 140).

Doğanay (2003: 23-24) modern demokrasinin krizinin bir meşruiyet krizi olarak ele alınmasının en önemli sebebinin liberal demokrasinin dayandığı temsil sistemi olduğunu savunmaktadır. Liberal demokrasi, temsili demokrasinin dayandığı siyaset modelinin yurttaşları demokratik süreçlerden dışlayarak krize sebep olduğu nedeniyle eleştirilir. Liberal demokrasinin bu krizi; yurttaşların siyasete olan ilgisinin azalması, aktif eylemden uzaklaşması, temel siyasal kurumlar ve liderler karşısındaki güvensizliğiyle şekillenen meşruiyet sorunuyla ilişkilendirilmektedir. Meşruiyet krizi tartışmaları bağlamında 1960'lı yılların sonu ve 70'lerden itibaren siyasal sosyologlar uzlaşmanın bozulması, demokrasi krizi, siyasal ve ekonomik gerileme gibi kavramlar üzerinde durmaya başlamışlardır. Modern demokrasinin sorunlar karşısında yetersiz ve etkisiz kaldığını gözlemleyerek krizin nedenleriyle ilgili tezler ortaya koymuşlardır. Öncelikle sorunu basit bir yönetilemezlik ya da aşırı yüklenme krizi olarak değerlendiren bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu noktada eleştirilerini direkt refah devletine yöneltmişler ve sorunların çözümünün devletin küçülmesinde olduğunu iddia etmişlerdir. Liberal siyasal sistemin meşruiyet krizi yaşadığını savunanlar ise temsil sisteminin temel işleyiş mekanizmalarına yoğunlaşmışlardır. Bu yaklaşım krizi, demokrasiye yüklenen anlamla ilişkilendirmektedir

Doğanay'a (2003: 25-27) göre liberal demokrasinin temsili sisteme dayanması, radikal demokrasi kuramcılarının tarafından demokratik meşruluğun yurttaşların doğrudan demokraside olduğu gibi kamusal kararların içeriğini değil, bu kararları belirleyecek temsilcileri belirlemeleriyle gerçekleştiğini varsayması nedeniyle, yani özü itibarıyla problemlidir. Sorun Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde ifade ettiği ve Fransız devrimi tarafından liberal demokrasinin meşruiyet ilkesi olarak da kabul edilen halk egemenliği kavramının, liberal demokrasinin temsil modeliyle çelişmiş olmasındadır. Başka bir ifadeyle sorun, yurttaşların yasaların yaratıcıları olmaktan çıkarılması, halkın iradesinin seçilmişlerin iradesiyle sınırlanması ve genel iradenin temsilcilerin yararına tekelleşmesidir. Aynı zamanda krizin başlıca sebebi, siyasetin düzenli olarak yinelenen seçimlere indirgenmiş olması olarak da ifade edilebilir. Sitembölükbaşı'nın (2005: 141) da belirttiği gibi liberal demokrasinin

temsile dayanmasının bir sonucu olarak vatandaşların kendilerinin yapmaları gereken işler de dahil olmak üzere yönetim işlerini tamamen temsilcilere devretmesi hareketsiz vatandaşlar yaratmaktadır.

Liberal demokrasinin bir diğer önemli sorunu ise seçilmişlerin sözünün artık temsilin dili değil, kontrol edilemez bir uluslararası çerçevede, ekonomi yöneticilerinin sözü haline gelmesidir. Küreselleşen dünyada ekonominin ve siyasetin işleyiş mekanizmaları aracılığıyla siyasal tartışma, dışsal belirleyicilerin artan gücü karşısında anlamını ve etkisini kaybetmiştir (Doğanay, 2003: 29-30).

Liberal demokrasinin krizine liberalizm ideoloji üzerinden eleştiri yapan Barber, (1995: 107-108) liberalizmin yabancıyı bireye, uyumsuz girişimciye ve mahrumu özgüre çevirdiğini savunmaktadır. Bu durumda yurttaşlar arkadaş değil hasımdır. Hangi Antik Atinalı, Hristiyan, feodal özgür adam ya da serf, asker, kabileye mensup kişi ya da kentli köklerinden kopmuş, sahipsiz ve yalnız olmanın özgür olmak olduğunu düşleyebilir? Yalnızlık liberalizmin önde gelen özelliklerin biridir. Liberalizm, insan yalnız olduğu için aynı zamanda hedonist, saldırgan ve açgözlüdür der. Kısaca insan özgürlükle değil, aynı zamanda gereksinimlerle, güçle ve mülkiyetle tanımlanır. Sonuç olarak insan ihtiyaçların güttüğü, güç peşinde ve mülkiyet düşkünü bir yaratıktır.

Aynı zamanda demokratik mekanizmalar aracılığıyla siyasal partilerin ve adayların kendi projelerini en geniş sayıda seçmeni etkileyecek şekilde sunmaları, karar alma sürecini rekabetçi bir sürece ve çatışan çıkarların mekanik toplamına indirgemektedir. Böylece rekabetçi model içerisinde seçim politikaları ve parti sistemleri demokratik işlevlerini yitirmektedir. Parti sistemleri ise asıl işlevini yitirmiş, parti organizasyonlarındaki bürokratik yapılanma ve denetim sonucunda seçmen tabanı ile olan ideolojik- toplumsal bağlar giderek zayıflamıştır (Doğanay, 2003: 27-28).

Barber'a (1995: 32) göre liberal demokrasi insan doğası, bilgi ve siyaset konusunda gerçekten de liberal, fakat özünde demokratik olmayan öncüllere dayanır. Liberal demokraside devlet, bireyin özgürlüğünü tehlikeye atarken, doğa durumu da potansiyel özgürlüğü tehlikeye sokar. Özgürlük siyasal iktidar olmadan yaşayamaz, fakat siyasal iktidar özgürlüğü yok etmektedir. Barber'ın (1995: 52) ifadesiyle "Egemen iktidar, özgürlüklerimiz için uygun bir muhafız olabilir; ancak o zaman muhafızı kim muhafaza edecek?"

Özgürlük liberal demokrasi için her zaman vardır. Özgürlük, siyasetin sonucu, amacı, nesnesidir ve siyaset özgürlüğün tek aracıdır. Fakat aynı zamanda iktidar da olmalıdır. Çünkü iktidar, siyasal aracın özü ve bu nedenle özgürlüğün korunmasının gerekli şartıdır. Bu birliktelik kutuplaşmış liberalizmin asıl çıkmazını ortaya koyar. Bu bağlamda şu iki soru akla

gelmektedir: Anarşizme düşmeden özgürlüğü nasıl koruyabilir ve tiranlığa düşmeden iktidarı nasıl kullanabiliriz? Özgürlük, tiranlığı yok sayarken anarşizmi doğurur. İktidar, anarşizme karşı gelirken tiranlığı doğurur. Bu ayrışma liberalizmin toplum sözleşmesi temelleri üzerine inşa edilir ve cılız demokrasinin hem özgürlüğe yönelik hem de iktidara yönelik çelişmesini doğurur (Barber, 1995: 143).

Liberal demokrasinin değişmekte olan siyasal, sosyal ve kültürel dönüşümlere uyum konusunda yaşadığı en önemli sorun ölçek konusudur. Demokrasinin ilk uygulamalarının görüldüğü kent devletlerinde halkın tamamı olmasa da mülk sahibi erkeklerin doğrudan katılımı, doğal olarak ölçeğin küçük olmasını mümkün kılıyordu. Ancak ulus devletlerde artan nüfus ve genişleyen coğrafya sorunu doğrudan demokrasiye getirilen temsil sistemi ile aşılmaya çalışılmıştır (Sağır ve Karkin, 2005: 3-4).

Ulus devletlerde artan nüfus ve genişleyen coğrafya sorununa getirilen temsil sisteminin sonucunda, yurttaşların kendilerini siyaset alanında ifade etmelerine aracılık yapan kurumlar ve kanallar görevlerini tam olarak yerine getirememiş ve böylece kitlelerin siyasete olan ilgisi azalmıştır. Çoğu yurttaşın siyasal yaşam içindeki hareket imkanlarının ve sorumluluğunun sınırlanmasıyla şekillenen bu yabancılaşma durumu, siyasal karar alma sürecinin seçilmiş bir azınlığın tekelinde bulunmasının sonucudur. Yurttaşlık bağının zayıflaması ve kolektif eylemin birey merkezli bir yapı kazanması, insanların birbirlerinden ve devletten bağımsız hale geldikleri, paylaşım ilkeleri yerine özerklik arayışının ön plana çıkarıldığı bir siyaset sürecinin oluşmasına yol açılmıştır. Liberal devlet modelinde demokrasi, yalnızca yasal süreçler ve usulcü düzenlemelerle ifade edilen hak ve özgürlükler düzeyinde ele alınmaktadır. Bu anlayış sonucunda geri plana itilen grupların toplumsal mücadele zeminleri ortadan kalkmaktadır (Doğanay, 2003: 30-31).

Demokrasi, yöneticilerin halkın rızasını almaları ya da yöneticilerin halkın çoğunluğunun rızasını almamış ama etkin bir biçimde çalışmalarını paradoksunu barındırır. Demokratik sistemlerde iktidara gelenler halkın çoğunluğu tarafından seçilerek meşruluk kazanır. Ancak bu hükümet etkin çalışmayarak sorunları çözemeyebilir ya da tam aksi durumda halkın çoğunluğunun rızasını alamamış ancak etkin çalışarak iç ve dış sorunları çözebilen bir hükümet de oluşabilir. Demokrasinin iç çelişkileri ve sorunları giderilse bile yine de yerleşebilmesi, istikrarlı olabilmesi, sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için siyasal kültürle siyasal yapının uyumlu olması gerekir. Kıta Avrupası ülkelerinde bireylerin ortalama eğitim düzeyleri çok yüksek olduğu halde bu ülkelerin demokrasileri sıkıntılar ve kesintiler yaşamıştır. Siyasal kültür alanında yapılan çalışmalar ABD ve İngiltere’de siyasal kültürle

siyasal yapının uyumlu olduğunu ortaya koyarken Almanya, İtalya, Meksika'da bunların birbiriyle uyumlu olmadıklarını göstermektedir (Sağır ve Karkın, 2005: 14-15).

2.3. Radikal Demokrasi Kuramları

1990'lardan itibaren küreselleşme söylemi hız kazanmıştır. Bu bağlamda tüm dünyada talep ve beklentiler ortaya çıkmıştır. Ekonomik, sosyal, kültürel, iletişimsel ve siyasal alanlarda çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Küreselleşme ve yerellik arasındaki ilişki giderek demokrasi sorununa sebep olmuştur. Ekonomik, sosyal, kültürel, iletişimsel ve siyasal alanda gerçekleşen gelişmeler doğrultusunda, postmodern dönem yönetim biçimleri, farklı kimlik talepleri ve beklentilerine karşı yetersiz gelmeye başlamıştır. Çünkü küreselleşmenin, farklılıkların temsili ve meşruiyeti konusunda tüm insanlığa barış, huzur ve istikrar getirmesi ümit edilirken aksine ideal demokrasi çerçevesinde devlet-birey ilişkilerinin yeniden ele alınması ihtiyacı doğmuştur. Küreselleşmeyle beraber vatandaşlık, ulusal kimlik, sosyal sınıf gibi belirlilik ölçütleri yıkılmış; farklılık ve kültürel kimlik gibi belirsizlik sorunları ortaya çıkmıştır. Mevcut yönetim biçimi olan liberal demokrasi ise söz konusu belirsizlik durumunun neden olduğu radikal taleplere cevap verememekte, ideal edilenin aksine ciddi bir ontolojik meşruiyet krizi içerisine girmiştir. Siyasal olarak meşruiyetin sorgulanması, farklılık bilincinin siyasal alana taşınması ve aidiyet bilincinin zarar görmesinden kaynaklanan güvensizlikle birlikte, devlet-birey ilişkisinin ideal demokrasi çerçevesinde yeniden ele alınması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Tüm bu ortaya çıkan ihtiyaç ve taleplere cevap olarak ortaya konulan en önemli paradigma, radikal demokrasidir (Erdem, 2011: 6-11).

Radikal demokrasi kişisel hayatın demokratikleştirilmesini, yani siyaset dışının siyasallaştırılmasında etkili olacak özgürlük ve gönüllük esasına dayalı toplulukların işlev gördüğü bir kamusal alanı öngörmektedir. Bu tür bir kamusal alan anlayışı, bireylerin özellikle günlük hayatını doğrudan etkileyen kurumlarda güçlendirilmeleriyle daha kamu ruhlu, daha hoşgörülü, daha akılcı, diğerlerinin çıkarlarına daha duyarlı ve kendi çıkarlarını araştırıcı olabilecekleri ve böylece, yaşadıkları deneyimlerin siyasal sistemi dönüştürebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Halkın gönüllü birlikler oluşturarak kolektif eylemde bulunduğu ve kendi görüşlerini ifade ettiği bu yeni kamusal alanın, siyasal tartışmanın gündemini oluşturabilecek konuları kamusal-özel ayrımına sıkıştıran yerleşik siyaset anlayışını değiştirmesi beklenmektedir. Karar alma gücünün sermayenin dayattığı eşitsizliklerden arındırılabilmesi, demokratik yaşamın sistematik oy verme davranışının ötesine geçirilebileceği savunulmaktadır (Doğanay, 2003: 39).

Radikal demokrasi kuramları liberal demokrasi ve meşruiyet krizi ile demokratik yönetimin normatif temelini belirleyen ilkelerin, normların ve değerlerin saptanması sorununa çözüm bulmaya çalışır. Bu sorunlara en güçlü ve en kapsamlı çözümler müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi olarak tanımlanan iki farklı, fakat birbiriyle ilişkili radikal demokrasi kuramları tarafından ortaya konmaktadır (Keyman, 2000: 129). Radikal demokrasi şemsiyesi altındaki bu iki model birbirine yönelik eleştirilerde bulunmakta, birbirleriyle farklılıklar göstermektedirler. Agonistik demokrasi modelinin öncüsü Chantal Mouffe, kendi yaklaşımını diğerlerinden ayırır, müzakereci demokrasinin liberal demokrasinin bir türü olduğunu iddia eder. Müzakereci demokrasi kuramcılarında Seyla Benhabib, bu iki modelin bir arada sentezlenebileceğini savunmaktadır. Bu iki modelin düşünürlerinin uzlaştıkları nokta ise liberal demokrasinin farklılıkları yeterince temsil etmediği ve bunları sadece özel alan içinde tuttuğudur. Bu durumun da mevcut eşitsizliklerin sürdürülmesine yol açtığını savunurlar. Onlara göre gerçek bir demokratik toplum için farklılıkların sadece özel alanda değil, siyasal/kamusal alanda da yer alması zorunluluktur (Üstüner, 2007: 316).

2.3.1. Müzakereci Demokrasi

Radikal demokrasi tartışmalarının önemli bir kısmını müzakereci (deliberative) demokrasi kuramı oluşturmaktadır. Kelime anlamı olarak müzakere, ilgili kimselerin kendilerini ilgilendiren herhangi bir konuda karar vermeden önce, birbirlerini ikna etmek ve ortak bir karara varabilmek için yapması gereken tartışma sürecini ifade eder. Bu bağlamda müzakereci demokrasi, toplumu ilgilendiren konularla ilgili kararların, bahsedilen şekilde gerçekleşen bir tartışma süreci sonucunda alınması gerektiğini belirtir (Zabunoğlu, 2017: 805).

Müzakereci demokrasi modeli, liberal demokrasinin meşruiyet anlayışını ve yaşadığı krizi aşmaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu kuramın farklı savunucuları olmasına rağmen bu çalışma kapsamında Jürgen Habermas'ın müzakereci demokrasiye getirdiği yorum temel alınacaktır. Habermas, Frankfurt Okulu'nun ikinci kuşak temsilcisidir (Zabunoğlu, 2017: 807). Habermas liberal demokrasinin krizinin ancak aktif yurttaş katılımı, sivil toplum, kamusal tartışma aracılığıyla aşılabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda Habermas'a göre yapılması gereken devlet erkleri arasında değil, toplumsal entegrasyonun değişik kaynakları arasında yeni bir denge kurulmasıdır. Yapılmak istenen kapitalist doğrultuda özerkleşmiş egemenlik sisteminin ilgası değil, sistemin emredici kiplerinin hayat alanlarına yönelik sömürsünü engellemektir. Bu engelleme bireyleri ve grupları siyasetten dışlayan bir temsil sistemine dayanan liberal siyaset ve demokrasi modelinin katılımı periyodik seçimlere

indirgeyen tasarımıyla gerçekleştirilemez. Bahsedilen engelleme ancak herkesin özgür ve kısıtlamasız biçimde katılacağı kamusal tartışmaya, diyaloga, müzakereye dayanan müzakereci bir demokrasi modeli ile gerçekleşebilir (Demir, 2011: 58).

Kısaca müzakereci demokrasiye göre demokrasi, kolektif yaşamın iletişimsel eylem ve sorgulama etkinliği temelinde örgütlenme biçimidir. Bu doğrultuda siyasetin ahlaksal bir eylem olduğu, demokratik yönetimin de devlet-toplum ilişkisinin kolektif kimlikler arasında sorgulama/tartışma/müzakere etkinliği temelinde örgütlenme tarzı olduğu savunulmaktadır (Keyman, 2000: 134).

Postmodern dönemde, rasyonellik-meşruluk ilişkisinin müzakereci demokrasi modeli içinde yeniden ele alınmasının temel sebebi, yasal bireysel haklar nosyonu üzerinde tanımlanmış modern vatandaşlık kavramının farklı kimlik taleplerini karşılayamaz hale gelmesidir. Liberal demokrasi, farklılıkları özel alana bırakmakta ve devlet endeksli kamusal alan içine yerleştirdiği vatandaş-kimlik temelinde bir evrensellik ilkesiyle hareket etmektedir. Aynı zamanda hukukun üstünlüğüne dayalı bir rasyonel-yasal otorite biçimini simgeleyen liberal demokrasi, demokratik yönetimin meşruluğu konusunda da bir kriz yaşamaktadır. Müzakereci demokrasi olarak radikal demokrasi liberal demokrasiyi demokratikleştirerek, başka bir ifadeyle, liberal demokrasiyi postmodern zamanların karmaşık toplumsal ilişkilerine cevap verebilecek bir demokratik yönetim biçimine dönüştürerek, liberal demokrasinin meşruluk krizi sorununu çözmeyi amaçlamaktadır (Keyman, 2000: 135-136).

Müzakereci demokrasi, bazı ilkelerini temsili demokrasi ile doğrudan demokrasiden ödünç almaktadır. Kamusal müzakereyi, siyasal ve hukuki ilişkilerin merkezine koymaktadır. Meşruiyetini oylamayla değil, rasyonel müzakere sürecinin kendisiyle temellendirmektedir. Liberal demokrasinin ortadan kalkmasını değil, katılımcı bir anlayışla yeniden kurgulanması gerektiğine vurgu yapan bir anlayıştır (Zabunoğlu, 2017: 805).

Başka bir ifadeyle müzakereci demokrasi anlayışında yapılmak istenen, liberal demokrasinin toplumsal grupların ve kolektif kimliklerin karar alma süreçlerine katılımını gerçekleştirecek bir tarzda yeniden kurgulanmasıdır. Müzakereci demokrasi savunucuları liberal demokrasinin meşruluk krizinin ancak kendisinin katılımcı bir demokrasiye dönüştürülmesiyle çözülebileceğini savunmaktadır (Keyman, 2000: 129-132).

Kamusal diyalogu pragmatik yansızlığa dayandıran liberal meşruiyet modeli ile bireyin ve bireysel çıkarların üzerinde kabul edilen ideal ve bütünlükçü bir ortak iyiyi öngören cumhuriyetçi-cemaatçi model, modern toplumlarda demokratik meşruiyetin temelini oluşturacak bir kamusal müzakere modeli oluşturma açısından yeterli görülmemektedir. Bunun yerine müzakereci demokrasi kuramcıları, adil bir tartışmanın dayanağını oluşturacak

normatif iddialar ve demokratik kurama gerçekleştiribilirlik anlamında pratik bir boyut getirecek bir bakış açısını öngörmektedirler (Doğanay, 2003: 50).

Müzakereci demokrasinin liberal demokrasiden ayrılan önemli bir yönü ise müzakereci demokrasiye göre yasanın meşruiyeti, çıkarları sadece dengeli bir şekilde temsil etmesine değil, yasanın ondan etkilenen herkes tarafından mantiki olarak kabul edilmesine bağlıdır. Serbest ve açık müzakere şartları içerisinde rasyonel bir kabul gerçekleşmektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 147-148). Müzakereci demokrasi, demokratik meşruluğun temelini yurttaşların ve yurttaş birliklerinin yürüttükleri kamusal eylem ve müzakereler aracılığıyla gerçekleştirilen bir siyaset kavrayışına dayandırmaktadır. Müzakereci demokrasi; demokrasinin ve yurttaş katılımının anlamına ilişkin tarihsel kökenleri Antik Yunan kent devletinde bulmaktadır. Çünkü Antik Yunan kent devletlerinde müzakere siyaset yapmanın başlıca yoludur. Antik Yunan döneminde kamusal çıkarlar kamusal alanda yürütülen müzakerelerle belirlenirdi ve siyasal katılım, yurttaşların bir araya gelerek kamusal sorunları açıkça tartışması ve ortak karara varması demektir (Doğanay, 2003: 42-43).

Yurttaş birliklerinin yürüttüğü siyaset kavrayışına dayanan müzakereci demokrasinin temelinde siyasal görüşme bulunmaktadır. Siyasal görüşme, herhangi belirli bir amaç ve önceden belirlenmiş gündemin aksine özgür vatandaşların gönüllü olarak yürüttükleri siyasal nitelikli görüşme veya tartışmadır (Sitembölükbaşı, 2005: 148). Müzakereci demokraside vatandaş, kendilerini ilgilendiren konularda özgür ve bağımsız olarak müzakereye katılan bireyleri kapsamaktadır (Zabunoğlu, 2017: 807). Müzakereci demokrasi daha çok siyasal kararların alındığı sürece odaklanmaktadır. Bu süreçte, vatandaşların mantıklı görüp kabul ettikleri herhangi bir görüş kolektif eyleme geçirilmektedir. Görüş ayrılıklarına düşülen kamu politikaları hakkında müzakerede bulunmalı, ittifak aranmalıdır. Aksi durumda bireyler birbirlerinin farklı görüşlerine olan karşılıklı saygıyı muhafaza ederek ihtilaflarıyla yaşamaya devam etmelidirler. Aynı zamanda müzakereci demokrasi siyasal otoritenin daha dürüst ve meşru halini, daha fazla bilgilendirilmiş kararlar ve vatandaşlığın daha aktif bir katılımını öngörmektedir. Bu bağlamda bütün vatandaşlar siyasal diyalog sürecine katılabilir, iddialarını ortaya koyabilir, sorgulayabilir, ihtiyaçlarını, değerlerini ve çıkarlarını ifade edebilir, ikna olmadıklarına karşı çıkabilir ve seslerini duyurabilirler. Ve tüm hususlarda eşit hakka sahiptirler (Sitembölükbaşı, 2005: 149-150).

Müzakereci demokrasi kuramları, meşruiyetin kaynağı olarak kamusal konuşmaya hayati bir rol yükler ve demokrasiyi katılanların problemleri en iyi nasıl çözecekleri, meşru gereksinimleri nasıl karşılayacakları yönünde öneriler getirdiği ve diğerlerini kendi önerilerini

kabul etmeye ikna edecek argümanlar sundukları pratik bir gerçek olarak değerlendirir (Doğanay, 2003: 49).

Seyla Benhabib'den aktaran Demir'e göre demokratik toplumlarda meşruiyet, ortak ilgi alanını oluşturan meseleler hakkında herkesin katıldığı özgür ve kısıtlamasız kamusal müzakereye dayanmaktadır (Demir, 2011: 58). Periyodik oylama ve seçimlerin demokratik süreçleri sınırlayan dışlayıcı yapısı karşısında özel çıkarıcı rasyonellik yerine Habermas, çatışmaların ortak duyuya dayanan bir biçimde ve iletişim içinde çözüldüğü pratik bir rasyonellik kavrayışını önermektedir. Yurttaşların siyasal iradenin oluşumuna genel olarak katılımıyla şekillenen özsel demokrasi, böyle bir kavrayış aracılığıyla gerçekleşebilecektir. Özsel demokrasinin başlıca unsuru, meşru otoritenin yurttaşların kendi aralarındaki tartışmaların ifadesinden, yani sözden kaynakladığı bir kamusal alanın varlığıdır (Doğanay, 2003: 51).

Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı ve siyaset modeli, kamusal konuşma ve tartışmaya dayanan ideal konuşma durumu ve iletişimsel eylem kuramı üzerine şekillenmektedir. Ancak bu kavramları anlayabilmek için Habermas'ın hayat alanı (yaşam dünyası) ve sistem alanı arasındaki ayırımından bahsetmek gerekir. Sistem alanı, toplumun temel yönetim sistemlerini, devleti ve ekonomiyi, makro toplumsal yaşamın para ve güç tarafından şekillenen alanını kapsamaktadır ve bu alan bürokrasi, pazar gibi güçlerin kontrolünde bulunmaktadır. Hayat alanı ise aileyi ve kamuoyunu kapsamakta; anlamların tartışıldığı, kimliklerin bireyler tarafından kurulduğu, devlet ve ekonomiden bağımsız, gönüllü siyasal birliklerden ve etkileşimlerden oluşan, yüz yüze deneyimin, konuşmanın, geleneklerin, kavrayışın, normların ve dayanışmanın gündelik alanıdır. Bu alan kültürel yeniden üretimin, toplumsal bütünleşmenin ve toplumsallaşmanın gerçekleştiği alandır (Doğanay, 2003: 51; Demir, 2011: 54-58; Özkan, 2017: 241).

Sistem, stratejik eylem ve araçsal aklın alanıyken; hayat alanı iletişimsel eylem ve iletişimsel akıl, diyalog ve karşılıklı anlaşmanın gerçekleştiği alandır (Demir, 2011: 55) Sistem alanı insanın doğa ya da insan üzerindeki egemenlik sürecinin kurucusu olarak görülen stratejik eylem tarafından belirlenir. Kamusal alanı kapsayan hayat alanı da, sıradan insanların ve toplulukların özneler arası etkileşimini esas alan, karşılıklı anlayışa ve uzlaşmaya dayanan iletişimsel eylemdir. Habermas özsel demokrasisinin temeline iletişimsel eylemi yerleştirir. Bu eylem karşılıklı anlayış ve diyaloga dayanır. İletişimsel eylem içerisinde gerçekleşen tartışma, ideal konuşma durumunu gerektirmektedir. İdeal konuşma durumu içerisinde konuşan özneye de bir takım sorumluluklar yüklenmektedir. Öncelikle konuşan özne anlaşılabilir bir ifade kullanmalıdır. Konuşan özne önermelerini ikna edici bir biçimde

sunmalı ve rasyonel temelleri olan bir güven duygusu aşılmalıdır. Konuşan öznenin önerisi normatif bir temelde ve onu dinleyene bilgi verici bir gerçeklik içermesi gerekmektedir (Doğanay, 2003: 51-54).

İletişimsel eylemin ortaya koyduğu ideal konuşma durumunun bazı koşulları bulunmaktadır. Bu koşullardan ilki öncelikle tüm toplumsal aktörlerin iletişimsel yetkinliğe, iddialar geliştirme ve onları sorgulama konusunda eşit ve tam kapasiteye sahip olmasıdır. Yetkin aktörlerin katılımına ilişkin hiçbir sınırlama getirilmemelidir. Bu koşullar altında tek hakim otoritenin iyi argümanın otoritesi olması sağlanmalıdır. İdeal konuşma durumu öncelikle tartışılan toplumsal sorunların rasyonel biçimde düzenlenmesini, ilgili kişilerin ortak çıkarına yönelik olmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda katılımcıların kendi kişisel tercihlerini aştıkları ve sorgulayabildikleri bir tarafsızlık durumu gerekmektedir. Kamusal tartışmalar aracılığıyla demokratik meşruiyetin kurulması için toplumun tümü için geçerli konular bularak ve sorunların çözümüne katkıda bulunarak, kötü iddiaların elendiği ve en iyilerinin öne çıkarıldığı, özgür ve aydınlanmış müzakerenin gerçekleştiği bir iletişim etiği gereklidir. Habermas'ın yaklaşımına göre demokrasi, tahakkümden ve iktidardan bağımsız olarak iletişim koşullarının gerçekleşmesidir (Demir, 2011: 56). İdeal konuşmanın ilkeleri ise öncelikle katılımcıların iletişimsel söz edimlerini kullanmada eşit şansının olmasıdır. Diğer ilke iletişimsel söz edimlerini eşit bir şekilde kullanan tüm katılımcıların temsil edici söz edimlerini dile getirme şansının eşit olması. Bir başka ilke ise tüm konuşmacıların konuşma edimlerini düzenleme olanağı bakımından eşit şansı olmasıdır. Ve son ilke tüm katılımcıların betimleyici söz edimlerini kullanmakta eşit fırsatlara sahip olmasıdır (Doğanay, 2003: 52-53; Zabunoğlu, 2017: 806; Özkan, 2017: 243).

Habermas kamusal alanı, toplumun bütününe etkileyen konuların ortaya çıkarılıp tartışıldığı ve yorumlandığı bir zemin olarak görmektedir. Müzakereci demokrasi kuramında, demokratik yönetimler için halkın karar alma süreçlerine katılmasıyla gerçekleştirilen kamusal iletişim mekânının varlığı zorunluluktur. Habermas'ın ifadeleriyle kamusal alan (Zabunoğlu, 2017: 808):

“Özel şahısların kendilerini ilgilendiren ortak bir mesele etrafında akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları süreç, araç ve mekânların tanımlandığı alandır.”

Habermas'ın ifade ettiği kamusal alan, olabildiğince çok sayıda insanın erişimine açıktır ve içerisinde çok çeşitli toplumsal deneyimlerin ifade edilip paylaşılabilirdiği bir forumdur. Kamusal alanda farklı iddia ve görüşler rasyonel tartışma içinde karşı karşıya

gelmektedir. Bu tartışma sonucunda ortak bir karara varılmaya çalışılır ve sonuçta ussal bir uzlaşmaya varılacağı öngörülür. Hatta bu durumun, toplumda marjinal olan birçok farklı görüşe de şans vereceği düşünülmektedir. Böylece marjinal kalmalarına neden olan birçok gerekçenin ortadan kaldırılması da öngörülmektedir (Özdemir, 2013: 85). Ortak bir karara varılamaması durumunda ise Cohen, müzakere sürecinin yerini oylamanın alacağını ve bu seçimde çoğunluğun aldığı kararların uygulanacağını ifade etmektedir (Zabunoğlu, 2017: 806). Müzakereci demokraside müzakerenin amacı uzlaşmaya (konsensüse) varmaktır. Uzlaşma mümkün olmadığında ve katılımcılar oylamaya başvurduklarında bile, vardıkları sonuç özel tercihlerin toplamı değil, kolektif bir yargıdır (Durdu, 2016: 82).

Rasyonel politik tercihlerin mümkün olabilmesi için de kamusal alanın olası alternatifler arasından birini seçme imkanının tanınması gerekmektedir. Müzakereci demokraside demokrasinin ön koşulu olarak kabul edilen kamusal alan, alınan kararlardan etkilenen ve konuşma yeteneğine sahip tüm bireylerin, geleneksel normlara karşı tavır alabilmelerini sağlayacak şekilde, eşit koşullarda katılım sağladıkları bir alandır (Erdem, 2011: 13-14). Habermas'ın kamusal alanında; kültür dernekleri, medya, sendikalar, tartışma kulüpleri ve vatandaş forumları yer almaktadır. Ancak aynı kamusal alanda firmalar, şirketler, iş dünyasına vs. yer yoktur (Zabunoğlu, 2017: 808; Özkan, 2017: 243). Sonuç olarak, müzakereci demokrasi kamusal alana ve karar alma süreçlerine farklılıkların farklılıklarıyla katılmalarını sağlamayı öngörmektedir (Özdemir, 2013: 87).

Habermas'ın müzakereci demokrasi kuramı, çağdaş toplumların çoğulcu karmaşıklığı içinde müzakerenin farklılaşmış toplumsal yapılarda nasıl yürütüleceği ve uzlaşmanın bağlayıcı karara nasıl dönüştürüleceği sorusuna yanıt arar. Burada temel sorun, ortak kararların yasal sürece, mevcut haklara ve diğer siyaset programlarına ters düşmeyecek biçimde nasıl alınabileceğidir. Bu konuda Habermas, sivil toplumda ortaya çıkan iletişimsel gücü devletin idari gücüne dönüştürmek için, devletin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmaktadır (Doğanay, 2003: 54). Meşrulaştırmanın sağlanabilmesi için müzakereci forumlar daha önce dışlanmış birçok insanın seslerini mümkün olduğu kadar duyurabilecekleri bir şekilde genişletilmelidir (Sitembölükbaşı, 2005: 151). Bu konuda müzakereci demokrasi agonistik kuramın demokrasi anlayışının farklılıklar ve kimlik üzerinde yaptığı vurguyu kabul etmektedir. Ancak insanın kendini belirleme ve meydana getirme kapasitesinin farklı kimliklerin çatıştığı bir mücadele alanında değil, ortak iyiye ve adalete ilişkin müzakere etme ve sorgulama süreçlerine dayalı iletişimsel eylem içinde gerçekleşeceğini savunmaktadır. Müzakereci demokrasi, demokratik meşruiyetin kaynağı olarak kamusal eylem ve konuşma tarzlarına verdiği önem aracılığıyla, modern toplumlarda

etkin yurttaş katılımının gerçekleşme koşullarına ilişkin ayrıntılı bir çerçeve getirmektedir (Doğanay, 2003: 40-42). Siyasetle ilgili elde edilen bilgilerin ve siyasal konuşmaların bireylerin görüşlerinin niteliğini artıracaklarını savunmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 147).

Habermas'a göre karmaşık-çoğulcu toplumlarda müzakereci demokrasinin geçerlilik kazanmasının başlıca koşulu, hukuk devleti ilkesi üzerine kurulu bir siyasal sistem yapısının oluşturulması ve sivil toplumun devlet tarafından bir dizi insan hakları düzenlemesi ve anayasal destekle güvence altına alınmasıdır. Demokratik kamusal alan; problemleri belirleyen ve olası çözümler sunan bir yapı içinde işlev görürken, yasama organı da müzakereyle işlemelidir (Doğanay, 2003: 55). Habermas'ın hukuka ve yasal süreçlere yaptığı vurgu müzakereyi, iletişimsel eylemin gerçekleşme alanı olarak gördüğü kamu alan ile liberal demokrasinin kurumları arasında birleştirme çabasını ortaya koymaktadır (Doğanay, 2003: 56).

Liberal kuram, sivil toplumu ekonomik alan içerisine yerleştirir ve burada bireyi piyasa koşullarıyla baş başa bırakır. Ancak Habermas sivil toplumu hayat alanı/kamusal alan içerisine yerleştirmektedir. Bu kamusal alan, Habermas'ın ifadesiyle iletişimsel eylemin temelinde hareket eden bir alandır ve kamusal alan ile sivil toplum arasında çizilen karşıtlığın gerisinde bir düşünme ve sorgulama alanı yaratmaktadır (Keyman, 2000: 133-134). Sivil toplum, devlet ve ekonomi alanı dışında gönüllü birliklerin alanı olarak görülmektedir. Bu bağlamda sivil toplum devlet olmayan her şey olarak tanımlanır. Sivil toplum içinde insanların gönüllülüğe, özgürlüğe, demokrasiye meyilli olduğuna inanılır. Sivil toplum gönüllülüğe dayalı özerk bir alan olduğu için özgürlük ve demokrasinin yaşandığı bir yer haline gelir. Bu şekilde demokrasiyle özdeş hale getirilen sivil toplum, demokrasiyi besleyen bir kaynak olarak düşünülür. Aynı zamanda sivil toplum devlete, siyasal topluma bir tehdit olmak bir yana, kendiliğinden devlete yardım eder (Demir, 2011: 55-57; Özkan, 2017: 241).

Müzakere sürecinde, ortak konu sorunu oldukça önemlidir. Müzakere sürecinde tartışılacak konular nasıl belirlenecektir (Zabunoğlu, 2017: 805)? Sorunların çözümünde öncelikli konuları kimin belirleyeceği ve sorunların çözümünde uygulanacak mekanizmaların neler olduğu en önemli sorunlardır. İyi ve doğru gibi öznel ahlaki kavramlar üzerindeki ihtilaflar azalmayacağı için daha fazla ve daha iyi bir müzakereye olan ihtiyaç da artacaktır. Bütün bu sorunların çözümünde ve vatandaşlara fırsatlar sunan sosyal politikaların geliştirilmesinde toplumsal müzakere bir ihtiyaç haline gelmektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 146). Bu konuda Benhabib, herkesin ortak çıkarı olarak kabul edilen konuların, özgür ve eşit bireyler arasında, rasyonel ve adil biçimde yürütülen kolektif müzakereler sonucunda belirlenebileceğini iddia etmektedir (Zabunoğlu, 2017: 806).

Habermas, demokrasinin gerçekleşebilmesi için uzlaşmanın önemine ve zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre müzakereci demokrasi sonucunda ortaya çıkacak karar, zorlamanın olmadığı bir tartışma süreci sonunda alınmış ve uzlaşmayı yansıtacak şekilde rasyonelleşmiş bir niteliğe sahip karardır. Ancak şurası önemlidir ki Habermas müzakerenin anlaşmaya varmasını güce dayanmayan uzlaşma olarak ele almaktadır ve bu konuda “etkilenen herkesin ihtilafı normun sonuçlarını özgür biçimde kabul etmediği müddetçe çekişmeli bir norm pratik bir söylemde katılımcıların rızasını karşılayamaz” yorumunu yapmaktadır (Zabunoğlu, 2017: 807; Demir, 2011: 52).

Habermas’tan sonra müzakereci demokrasiye katkı sağlayan önemli bir isim olan Cohen’e göre müzakereci demokrasi, eşit yurttaşlar arasındaki özgür tartışma koşullarını katılım, birlik oluşturma ve ifade olanakları, rekabete dayalı düzenli seçimler, yasal denetim gibi araçlarda güvenceye alan bir toplumsal ve kurumsal düzenlemeler bütünüdür. Bu sürecin temel unsuru makul çoğulculuktur. Makul çoğulculuğun altında yatan kaygı ise usulcü bir yaklaşımla katılım ve ortak yarar ilkeleri arasındaki gerilimin ortadan kaldırıldığı birleştirici demokrasi strateji oluşturulmasıdır. Cohen’e göre makul çoğulculuk ilkesiyle şekillenen demokrasi modeli, insanlar arasında her biri kendi içinde makul görünen, ancak birbiriyle bağdaşmayan değerlerin ortaya koyduğu farklılıkları esas alan ve başkalarınca kabul edilebilir akılcı nedenlerle ortaya koyma yoluyla işleyen müzakerelere dayanmaktadır (Doğanay, 2003: 58-59).

Müzakereci demokrasi karşılıklı tanıma ve saygıyı artırır ve ortak faydanın keşfedilmesini sağlar. Müzakereci bakış açısı sayesinde siyasal tartışma bireylerin düşüncelerini genişleterek belli konularda farklı ve bazen karşı görüş açısından düşünme fırsatı sağlayarak karşılıklılığı ve tarafsızlığı kuvvetlendirir. Arendt bunu temsili düşünme veya genişlemiş zihniyet olarak adlandırmakta ve bu sayede insanların tarafsızlığının gelişeceğini ve görüşlerinin niteliğinin artacağını savunmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 152).

Genel olarak ifade etmek gerekirse müzakereci demokrasi anlayışının ulaşmak istediği hedef küresel süreçte yaşanmakta olan karmaşık siyasal süreçlerin ve zorlu yönetim sorunlarının aşılabilmesidir. Müzakereci demokrasi küreselleşmeyle birlikte yükselişe geçen kimlik siyaseti, azınlık hakları, bir arada yaşama gibi sorunları çözebilmeyi amaçlamaktadır. Müzakereci demokrasi bu amaca ulaşmak içinde farklılıkların eşit bir biçimde barış içerisinde bir arada yaşayabilmelerinin yolunu arar. Müzakereci demokrasi anlayışının hayata geçirilebilmesi için yurttaş olma bilinci, aktif ve çıkarlarını bilen bir birey, sisteme dahil olan ve sistemi değiştirebilecek gücü kendisinde gören insanlardan oluşan bir toplumsal yapıya ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda müzakereci demokrasinin uygulanabilmesi için demokratik

işleyişleri daha sağlıklı olan devlet sistemleri ve buna uygun insan potansiyeli yüksek toplumların olması gerekmektedir (Durdu, 2016: 83).

2.3.1.1. Müzakereci Demokrasi Eleştirileri

Müzakereci demokrasinin eleştirilerine yer verilen bu kısımda öncelikli olarak müzakereci demokrasinin modern siyasal kurumlardaki uygulama güçlüğü eleştirilmiştir. Daha sonrasında müzakereci demokrasinin temel ilke ve savlarına yönelik eleştirilerine yer verilecektir. Radikal demokrasi kuramcısı olarak Mouffe'un müzakereci demokrasiye yönelik eleştirilerine yer verildikten sonra kısa bir şekilde liberal demokrasinin müzakereci demokrasiye yaptığı eleştiriye yer verilecektir.

Müzakereci demokrasiye getirilen eleştirilerin üzerinde en çok durduğu nokta, bu modelin siyasal kurumların gerçek dünyasına uygulanmasının zorluğu üzerinedir. Müzakereci demokrasinin önerilerinin ve savlarının karmaşık modern toplumlara uygulanmasında karşılaşılabilecek zorluklar ve müzakerecinin nasıl kurumsallaşacağı sorusu eleştirilerin çıkış noktasıdır. Müzakereci demokrasinin, insanların birlikte nerede ve nasıl müzakere edecekleri sorusuna yanıt vermekte yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Farklı müzakere topluluklarının aynı konu üzerinde farklı kararlara ulaşması ya da müzakere bulunan tarafların herhangi bir ortak nokta üzerinde uzlaşamamaları durumunda karar almanın olanaksızlaşması gibi pratik problemlere dikkat çekilmektedir (Doğanay, 2003: 57).

Rasyonel ve katılımcı bir siyaset talebini ortaya koyan müzakereci demokrasi kuramları ile ilgili yapılan diğer eleştiri, ideal konuşma durumunun sınırlılıkları ve müzakereci usullerin oluşum ve işleyiş koşulları içinde beliren dışlama mekanizmaları üzerinedir. Bu eleştiriye müzakereci demokrasi içinde verilen cevap aynı zamanda hem müzakereci usullerde hem de kamusal konuşmanın ve dilin işleyişinde güç ilişkilerinin nasıl kurulduğunu, nasıl yeniden üretildiğini ve bu ilişkilerden soyutlanmış bir alternatif iletişim biçiminin ne ölçüde mümkün olduğunu sorgulama çabasının ürünüdür. Öncelikle müzakereci usullerin rasyonellik ilkesi sorgulanır ve bu bağlamda ideal konuşma durumunu varsayan bir iletişim pratiğinin demokratik kapasitesi ve sınırlılıkları üzerinde eleştiriler yoğunlaşır. En iyi savın her zaman kabul edilebilecek en iyi seçenek ve izlenebilecek en iyi eylem biçimi olduğu kabul edilir. Ancak ideal konuşma durumu eşit değerde birden fazla argümanın bulunduğu durumlarda hangisinin daha rasyonel olduğu sorusuna cevap verememektedir. Aksi durumda katılımcıların aynı rasyonelliği paylaştıkları ve aynı en iyi sav üzerinde uzlaştıkları durumda ise kamusal müzakerecinin gereklilik koşulları ortadan kalkmaktadır (Doğanay, 2003: 64-66).

Rasyonel bir uzlaşının elde edilebileceği dışlayıcı olmayan kamusal bir tartışma alanının varlığını varsayan müzakereci demokrasi, modern çoğulculuğun doğasındaki çatışmalı durumu görmezden gelmektedir. Bir müzakerenin sonlandırılmasıyla diğer olanaklar dışlanmaktadır. İçinde bu dışlayıcılığı barındıran müzakere sürecinde alınan karar, müzakere sürecinin genel ilkelerinin emirlerine başvurularak elde edilen bir kararın sonucudur. Bu bağlamda agonistik demokrasi, dışlama olmadan bir uzlaşmanın imkansızlığını açığa vurmaktadır (Özkan, 2017: 249).

Bir başka eleştiri Habermas'ın ideal, adil müzakereci usuller tarafından üretilen çıktının tanımı gereği doğru olacağı iddiasının yanlışlığı ve eksikliği üzerine olup keskin anlaşmazlıkların ve çıkar farklarının olduğu bir ortamda uzlaşma talep etmenin statükoyu koruyucu bir işlev göreceği yönündedir. Müzakereye katılan tarafların toplumsal kimlikleri, müzakereye kimlerin dahil edildiği ya da kimlerin dışarıda bırakıldığı, tartışma gündeminin nasıl ve kim/kimler tarafından belirlendiği soruları cevapsız kalmaktadır. Aynı zamanda müzakerenin kabul görmüş usulleri, bazılarının daha güçlü ve egemen konumda olmasına, çöksesliliğin kaybolmasına, insanların sürece giderek daha az katılmalarına, farklılıklara karşı daha az tahammüllü davranmalarına yol açan baskı, uzmanlaşma, gruplaşma, çekinme, dışlama gibi bozulmalara yol açabilmektedir. Diğer yandan yurttaşların eşit biçimsel olanaklarla katıldıkları bir müzakere, bütün diğer usuller eşitlenmiş olsa bile, kendisini yüz yüze ilişkiler ve diyaloglar alanında gösteren mikro düzeydeki iletişimsel eşitsizlikler tarafından yönlendirilecektir (Doğanay, 2003: 66-67).

Yurttaşların seslerini duyurmak, diğerlerini ikna etmek için mücadele ettikleri bir süreç olan demokrasi, bir mücadeleler alanıdır. Bu mücadeleler alanında düzensiz, sıkıcı, yıkıcı iletişim yöntemlerine başvurarak öteki konumuna taşınanları sürece dahil etmenin yolu açık tutulmalıdır (Doğanay, 2003: 80). Meşruiyetini müzakereye katılan vatandaşların kapsamlılığında alan müzakereci demokrasi, kapsamlılığı nasıl sağlayacağını açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır (Sitembölükbaşı, 2005: 156).

Müzakereci demokrasiye yöneltilen bir başka eleştiri müzakerenin diline yöneliktir. Müzakere sürecinde konuşmayı demokratik yapan şey eşit, özgür, kendiliğinden ifadeler değildir. Eşit söz alma, eşit katılma, tartışmanın kurallarını eşit koyma, tutarlı konuşmayı cesaretlendirme, dikkatli dinleme, buna uygun biçimde açık ve basit ifadeler kullanma gibi düzenlemeler konuşmayı demokratik yapar. Aynı zamanda müzakere üzerine kurulu bir demokratik meşruiyet modeli, hayatın siyasal olmayan ilişkilerini siyasallaştırarak demokratikleştirme potansiyeline sahip olmalıdır (Doğanay, 2003: 73).

Müzakerelerin sağlıklı yürütülmesine şüpheyle yaklaşılmakta, önyargılı davranma ve duygusal düşünme riski olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda müzakereye katılanların eğitim durumu bile tartışmalarda duygusallık-akılcılık ayrımını gerekli kılmaktadır. Bu durum müzakereci demokrasinin akılcı temelde tartışma ilkesinin uygulanabilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Müzakereci demokrasi sisteminde bireylerin müzakereye eşit katılımı bir başka eleştiri noktası olmuştur. Yapılan müzakere eşitler arasında eşit ve mantıklı tartışmanın bir sonucu olursa sonuçlar demokratik olarak meşru kabul edilir. Ancak müzakereci demokrasi kuramcıları bazı insanların siyasal müzakere konusunda diğerlerinden daha yetenekli olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir (Sitembölükbaşı, 2005: 156-157).

Bir diğer önemli bir eleştiri konusu da müzakereci kuramın eşitlik anlayışına yöneliktir. Müzakereci demokrasi kuramcıları, siyasal ve ekonomik güç bir tutularak konuşmacılara eşit bir ortam sağlanacağını varsaymaktadır. Ancak insanların siyasal ve ekonomik eşitlikten yoksunluğu, onların sadece eşitlik ilkesinin zedelenmesi için tek neden değildir. Ayrıca bunun dışında; içselleştirilmiş duygular, kimi insanların konuşma üslubunun değersiz görülmesi ya da aksine üslubunun yüceltilmesi gibi durumlar da eşitlik ilkesini etkilemektedir. Müzakerenin eşit konuşmacılar arasında yapılması hedeflenmektedir ancak bunun için siyasal ve ekonomik güç dengesizliklerinin yanı sıra kültürel farklılıkların da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Müzakereci demokrasi teorisinde yer alan eşitlik ilkesinin nasıl uygulamaya geçirileceği önemli bir sorudur. Müzakereci modelde teorik olarak bir eşitlik olsa bile cinsiyet, kültür, ırk gibi farklılıkların aynı ortamda hayata geçirilmesi, uygulamada pek mümkün görünmemektedir (Zabunoğlu, 2017: 812).

Müzakereci demokrasiye göre iyi işleyen demokrasi, demokratik politik kurumlar arasındaki çatışma üzerinde gerçekleşen bir müzakereyle gerçekleşir. Aslında uzlaşmayla anlaşmazlık bir arada olmak zorundadır. Ancak demokratik bir toplumsal düzen içerisindeki uzlaşma, empoze etme yöntemiyle katılımcıların rızasının artması sağlanarak gerçekleşmiş olabilir. Foucault'un çalışmalarından yola çıkarak demokratik sistemlerde, düşünülmesi arzu edilenlerin dayatılmadığı, ancak halkın zihnine ince araçlarla kazındığı söylenebilir. Benzer şekilde müzakere sürecinde tartışma yasaklanmamaktadır. Fakat tartışmanın istenilen sınırlar içerisinde yapılması istenmektedir. Çünkü bu düşünceye göre doğru sınırlar çerçevesinde yapılan tartışmalar, sistemi ve iktidarı kuvvetlendirir (Özkan, 2017: 248).

Müzakereci modelin katılımda gönüllülük prensibi bir başka eleştiri konusudur. Müzakereci demokrasi, bireylerin müzakereye katılımı konusunda özgürlüğün ve eşitliğin önemine vurgu yapar ve katılımın gönüllü olması gerektiğini savunur. Müzakereye katılımın gönüllü olmasının, katılımın düşük olmasına veya zamanla düşmesine yol açabileceği

öngörülmekte ve bu nedenle kapsamlılık ilkesinin zarar göreceği savunulmaktadır. Düşük katılımı bir müzakere sürecinde alınacak kararlar, bu sürece katılmayan çoğu insanı etkileyecektir ve bu durum müzakereci demokrasi modelinin meşruluğuna yönelik ciddi eleştirilere yol açmaktadır. Müzakere sürecine katılım konusunda bir başka durum ise toplumda yer alan farklı eğitim düzeyine sahip bireylerdir. Eğitim düzeyi farklılığı konusundaki temel sav ise eğitim düzeyi düşük kimselerin olaylara etkisinin daha sınırlı olacağı ve eğitim düzeyi yüksek olanların akılcı tartışmayı daha rahat yürütebileceği yönündedir. Akla gelen ilk soru bunların ortak paydada nasıl buluşacağıdır? Aynı şekilde, müzakereci demokrasi, tartışmaya katılan kimselerin ön yargılardan ve duygusallıktan uzak olduğunu varsaymaktadır. Ancak müzakereye katılan kişilerin, bu niteliklere sahip olacağı konusu kesin değildir (Zabunoğlu, 2017: 812-813).

Habermas'ın müzakereci demokrasi modelinde, farklı sınıfların üyesi olan her birey eşit haklara sahiptir. Fakat burada farklılıkların kamusal alanda neye göre ve nasıl tanımlanacağı konusu eleştiri konusudur. Müzakereci demokrasi kuramı, müzakere sürecinin çatışan değerlere sahip bireyleri arasında uzlaşmacı anlayışı teşvik etmektedir. Ancak bu uzlaşmanın mutabakat üretmek yerine çatışmayı teşvik edebileceği de savunulmaktadır. Müzakere sonucunda kararlar çoğunlukça alınacaktır. Bu kararların azınlıklar da dahil herkesi bağlayıcı nitelikte olması toplumsal çatışmaya sebep olabilir. Bu durumun özellikle müzakereye katılan farklı kültür gruplarında kendini göstermesi öngörülmektedir. Bireyler kendi kültürlerine bağlılık konusunda taviz vermeyecekleri gibi başka kültürlerin düşünceleriyle ortak bir paydada bir araya gelme anlayışını reddedebilirler. Genel bir ifadeyle müzakereci demokrasi, birçok idealin bir arada olduğu ilkeler bütünüdür. Bu ilkeler müzakere sürecinde kolektif olarak gerçekleşmek zorundadır. Yoksa müzakerecinin meşruiyetine şüpheyle yaklaşılacaktır (Zabunoğlu, 2017: 813-814).

Habermas'ın geliştirdiği müzakere sürecinde rasyonel olmayanların tartışma ortamına girememesi durumu, tartışmanın özgür bir tartışma olmaması sebebiyle eleştirilmektedir. Bu konuda Feyerabend bu düşünceleri destekleyen bir açıklamada bulunarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Nesnel dünya algısı kişiden kişiye ve topluluktan topluluğa değişmekte olup, her özne için ayrı olan nesnel dünya algısı üzerinde uzlaşılabilir ortak bir zemini mümkün kılmamaktadır” (Özkan, 2017: 246).

Mouffe, rasyonel temelli müzakereci yaklaşımın, antagonizma ve farklılık kavramlarının yer aldığı siyasalın doğasını ihlal etmesinden dolayı, liberalizmin krizine

çözüm üretemeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü Mouffe, rasyonalitenin ulaşılması güç bir hayal olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Mouffe, rasyonel uzlaşma iddialarına da şüpheyile yaklaşmaktadır. Mouffe, siyasetin alanının, akılcı ve evrensel çözümlerin üretildiği çoğulcu değerlerden arındırılmış tarafsız bir alan olmadığını dile getirmekte ve böyle bir alanın da tehlikeli ve gerçeklikle bağdaşmayacağını düşünmektedir (Mouffe, 2015: 95-97; Kanatlı, 2014: 122; Balanuye, 2018: 83).

Müzakereci kurama göre demokratik bir toplumda, toplumsal ilişkiler iktidar tarafından kurulmaz. Aksine Laclau ve Mouffe radikal demokrasi projelerinde, iktidar ilişkilerini toplumsalın kurucu unsuru olarak kabul ederler. Bu bağlamda müzakereci kuramın en büyük eksikliği, bu demokratik politika modelinin iktidarı ortadan kaldırması ve rasyonel uzlaşmanın gerçekleştirilebildiği kamu alanının varlığını yok saymasıdır. Müzakereci kuram, değerler çoğulculuğunun zorunlu kıldığı antagonizma durumunu kabul etmemektedir (Özkan, 2017: 247).

Agonistik demokrasi müzakereci demokrasi modelini, iletişimsel eylemin sistemik niteliğinin kimlik sorununu anlamada sorunlar yaratması ve vurgularken aynı zamanda uzlaşmaya dayalı demokrasi anlayışını kamusal alanın normatif temeli olarak görmenin sorunlu bir çoğulculuk anlayışına yol açtığı noktasında eleştirmektedir (Keyman, 2000: 139).

Müzakereci uygulamaların gerçekleştirilebileceği sorunu etrafında geliştirilen müzakereci demokrasi bir yaklaşımı, sorunu liberal kurumlarla bağdaşan somut müzakereci modeller önererek aşma eğilimindedir. Bu yaklaşımı benimseyen kuramcılardan biri olan Carol Gould, insanların müzakereye katılımlarının sonuç üzerinde bir değişiklik getireceğine inanmaları durumunda katılmaya daha fazla önem vereceklerini, zaman veya mekandan kaynaklanan engelleri aşabileceklerini savunmaktadır. Katılma davranışlarının, katılmayı sağlayacak demokratik yapıların mevcut olması halinde ve katılmanın eğitici rolünün etkisiyle değişeceğini beklemektedir (Doğanay, 2003: 61).

Liberaller müzakereci demokrasiyi, müzakere sürecinin konu bakımından bir sınırlamasının olmamasından dolayı eleştirmektedirler. Bu konuda John Rawls, bütün siyasi sorunlar için kamusal aklın kullanılmasının geçerli olmadığını ifade etmektedir. Rawls'a göre, siyasi konulardan sadece anayasal konular ve temel adalet sorunları kamusal tartışma kapsamındadır. Ayrıca Rawls'a göre her konunun tartışılabilmesi düşüncesi, bireysel özgürlükler bakımından kaygılı bir durumdur (Zabunoğlu, 2017: 811-812).

Liberal kuramcılar müzakereci demokrasi modelinin güçlenmesinin bireysel özgürlüklere zarar vereceği, böylece hukukun üstünlüğü ilkesi için de bir istikrar sorunu oluşturacağını söylemektedirler. Feministler ise aksine müzakereci demokrasi modelinin

yeterince güçlü olmadığını ve kamusal alan/özel alan ayırımına dayandığı sürece modern toplum içinde dışlanmış ve ötekileştirilmiş kimliklerin sorgulama sürecine dahil edilmemesi gibi bir tehlikeyi de taşıdığını vurgulamaktadırlar. Realist kuramcılar, normatif bir demokrasi modeli olan müzakereci demokrasinin ütöpik olduğunu savunmaktadırlar (Keyman, 2000: 136-137).

Seyla Benhabib'in bu eleştirilere verdiği cevapları aktaran Keyman, Benhabib'in cevaplarını haklı ve inandırıcı bulmaktadır. Benhabib, liberal kuramcılarının kamusal alan/özel alan ayırımında gözden kaçırdıklarını düşündüğü konuya değinmektedir. Liberal kamusal alanın devlet ve devlet kurumları içinde yer aldığını söyleyen Benhabib, müzakereci demokraside kamusal alanın sivil toplum olduğuna dikkat çekmektedir. Kamusal alanın sivil toplum olarak düşünülmesiyle bireysel özgürlük alanlarının zedelenmesinin aksine, pekiştiğini ve güçlendirildiğini savunmaktadır. Ayrıca feministlerin iddia ettiğinin aksine postmodern toplumda kamusal alan, heterojenlik, ötekilik ve farklılık ifadelerini taşıyan sivil toplum örgütlerinin ve yeni toplumsal hareketlerin yer aldığı diyalojik bir sorgulama/tartışma/müzakere alanını simgelemektedir (2000: 137-138).

2.3.2. Agonistik Demokrasi

Radikal demokrasi kuramı, J.J. Rousseau'nun felsefi, sosyal ve ekonomik eşitlik üzerine kurulu radikal halk egemenliği savına dayandırılmaktadır. Rousseau, sadece halk egemenliğine dayanan devleti meşru kabul etmektedir. Rousseau'nun modelinde, her vatandaş kendi hayatını şekillendiren kararlara katılmaktadır. Liberal demokrasinin yaşadığı temsil krizini çözmeyi hedefleyen radikal demokrasi projesi, Rousseau'yla benzer şekilde halkın karar mekanizmalarına daha etkin bir biçimde katılımını savunmaktadır. Radikal demokrasinin halkın karar alma mekanizmalarına daha etkin bir şekilde katılmasını sağlamak için önerisi, devlet ile sivil toplum ilişkilerinin demokratikleştirilmesi ve bunun için karar alma süreçlerinin kamusal alanın taleplerine açılmasıdır. Başka bir ifadeyle sivil toplum örgütlerinin, karar alma süreçlerine katılan kişiler ve örgütler ile bu süreçte ele alınan konular arasında siyasal etki eşitliği sağlanmalıdır. Radikal demokrasi türlerinden biri olan agonistik demokrasi, farklılıkların siyasallaşması gerekliliği kabulü ile öne çıkmaktadır (Erdem, 2011: 11-14).

Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe birlikte kaleme aldıkları "Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Bir Demokrasiye Doğru" adlı eser başta olmak üzere, tüm çalışmalarında postmarksist bir eleştiri temelinde inşa edilen yeni bir demokratik model tasarımılamışlardır. Postmarksizm; ideoloji ve politikayı ekonomiden ve sınıfsal ilişkilerden uzaklaştırarak,

asında marksist teorinin işçi sınıfının öncülüğü, üretim tarzı ve ilişkilerinin belirleyiciliği, proletarya diktatörlüğü, sosyalizme politik bir devrim yoluyla ulaşılacağı gibi temel kabullerinin sol içinden sorgulanması ve reddedilmesidir (Kaygalak, 2001: 34). Laclau ve Mouffe bu eserlerinde postmarksizm terimini sık sık kullanmaktadır. Postmarksizm terimini açıklamak için postmodernizmin açıklanması gerekmektedir. Bu bağlamda postmodernizm, modernizmin temel ilkelerini oluşturan akılcılık ve rasyonalite gibi kavramlardan ayrılışı ifade etmektedir. Postmarksizm ise Antonio Gramsci'nin hegemonya, Louis Althusser'in ideoloji ve Saussure'cü dilbilim anlayışının etkisindedir ve kuramsal ve toplumsal bakımdan aydınlanmacı düşünceden uzaklaşmayı önermektedir. Hegemonya, söylem, toplumsal çatışma, yönetime katılım gibi kavramların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Batı, 2010: 3-4).

Laclau ve Mouffe sosyalist projenin, sadece sınıf temelindeki ilişkiyi değil, başka bağımlılık biçimlerini de kapsamaması gerektiğini savunur. İkili sınıf kimlikleri arasında eşdeğerlik zinciri kurulması gerektiğini ifade ederler. Yazarlara göre farklı kimlik taleplerinin, birbiriyle eşdeğer olarak eklenilebilmesi çoğulculuğu gerektirir. Bu noktada çoğulculuğu temel alan liberal demokrasiyle ortak görüşleri vardır. Yazarlara göre sol, liberal demokrasiye karşı farklı bir tutum geliştirmeli, liberal demokrasinin zayıf yönleri fark edildiği gibi güçlü yönleri de fark edilmelidir. Laclau ve Mouffe'un ifadesiyle solun görevi liberal-demokratik ideolojiyi reddetmek değil, aksine onu radikal ve çoğulcu bir demokrasi yolunda derinleştirmek ve genişletmektir. Politik alanların çoğaltılması ve iktidarın tek bir noktada yoğunlaşmasının önlenmesi, toplumun demokratik dönüşümünün koşuludur. Bu bağlamda liberal demokrasinin tamamen yeni bir siyasal toplumla yer değiştirmesi değil, bu kuramın radikalleşmesi projesi üzerine radikal demokrasi inşa edilmelidir (Laclau ve Mouffe, 2017: 270-272; Üstüner, 2007: 317).

Aynı zamanda Mouffe, demokrasi ile liberalizm arasındaki gerilimin uzlaştırılmaz olduğunu da savunmaktadır. Müzakereci demokrasinin bu gerilimi uzlaştırma çabasını eleştirmektedir. Mouffe'a göre bu uzlaşmazlığın ortadan kaldırılması, siyasetin sonu anlamına gelmektedir. Aynı zamanda demokrasi ve liberalizm arasındaki paradoks, demokrasiye yol açmaktadır. Bu bağlamda liberal demokrasi, kurumları ve değerleri ile birlikte korunmalıdır. Mouffe bu paradokstan beslenerek agonistik demokrasi modelini ortaya çıkarmıştır (Üstüner, 2007: 317-318).

Agonistik demokrasi de müzakereci demokrasi modeli gibi liberal demokrasinin yeniden yapılandırılmasını, başka bir ifadeyle demokratikleştirilmesini hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda iktidar ve meşruluk kavramlarına dayanarak demokratik yönetim

sorusunu ele alır. Agonistik yaklaşıma göre demokrasi sadece bir yönetim metodu değildir. Aynı zamanda demokrasi, siyasi kararların meşruluğunu sağlayan ilkeleri ve değerleri de içeren bir kavramdır. Ayrıca agonistik demokrasi de müzakereci demokrasi gibi liberal demokrasinin yaşadığı meşruluk krizinin çözümünü katılımcı demokratik yönetim içinde aramaktadır. Aynı zamanda agonistik demokrasinin de kamusal alan kavramını demokratik yönetimin ön koşulu olarak gördüğü söylenebilir. Agonistik demokrasi, devlet-sivil toplum ilişkisinin farklılıkların beraber yaşaması temelinde kurulacak çok-kültürlülük yoluyla demokratikleştirilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğun özündeki değerlerin yaşama geçirilmesinin kamusal alanın varlığıyla mümkün olduğunu, dolaylı bir şekilde de olsa kabul etmektedir. Agonistik demokrasinin temel öğeleri olan çoğulculuk ve ötekine karşı eleştirel sorumluluk ilkelerinin, demokratik yönetimin normatif temelini oluşturması, ancak kamusal alanla mümkündür (Keyman, 2000: 139-140).

Müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modelleri arasındaki fark ise agonistik demokraside kamusal alanın kimlik/fark ilişkisi temelinde düşünülmesidir. Habermas'ın kamusal alan kavramı, toplumsal kimliklerin kurulma sürecini benlik nosyonuna indirgemekte ve bu anlamda ciddi bir özne kuramı içermemektedir. Bu benlik anlayışının temel sorunu, kendisinin meşruiyetini her zaman kendi tanımına uymayan kimlikleri ötekileştirmesinde bulmasıdır (Keyman, 2000: 140-141). Mouffe'a göreyse günümüz demokrasininin dinamiği çoğulculuktur. Bu bağlamda çoğulculuğu demokrasinin temeline koyar. Mouffe, demokrasi projesinde, çoğulculuğun uzlaşılı yoluyla aynılaştırılarak değil, farklılıkların tanınmasıyla bir anlam bulacağını savunmaktadır (Kanatlı, 2014: 123).

Agonistik demokrasiye göre demokrasi çelişkilerin ve farklılıkların taleplerinin kurumsallaşmasını simgelemektedir. Bu bağlamda demokratik yönetimin temeli uzlaşılıya değil, farklılık talepleri arasındaki rekabet ve çelişkidir. Agonistik demokraside demokratik yönetimin amacı farklı kimlikler arası ilişkilerin agonistik ilişkiye dönüşmesini sağlamak ve bu doğrultuda devlet-sivil toplum ilişkisini düzenlemektir. Toplumsal kimliklerin kendi taleplerini ve çıkarlarını ifade ederken, bu talep ve çıkarların sınırlarını tanımlarını sağlayan ve böylece farklılıkların siyasallaşması sürecinin ötekini yok etme eylemine dönüşmesini engelleyen demokratik yönetime, agonistik demokrasi denmektedir. Kısaca agonistik demokrasi, demokratik yönetimin rasyonelliği ile meşruluğu arasındaki bağlantının nasıl kurulacağı sorusuna verilen cevaptır (Keyman, 2000: 145-146; Özdemir, 2013: 87).

Bu konuda agonistik demokrasi modeli, farklılıkların siyasallaşmasını toplumsal bir gerçek olarak kabul etmekte ve bu süreci demokratik tarzda yeniden kuracak bir kimlik siyaseti geliştirmektedir. Kimlik siyasetinin postmodern dönemde siyasetin yeni bağlamını

oluşturduğunu savunmaktadır. Kamusal alanın demokratik yönetiminin ön koşulu olduğunu kabul etmekle birlikte, müzakereci demokrasi kuramından farklı olarak kimlik ilişkisi temelinde düşünülen bir kamusal alan kavramını savunmaktadır (Keyman, 2000: 143).

Siyasetin yeni bağlamının kimlik siyaseti olduğunu vurgulayan agonistik demokrasi, nasıl bir kimlik ve kültürel kimlik nasıl algılanmalı gibi soruları ön plana çıkarmaktadır. Bu durum kimlik/fark ilişkisi temelinde ele alınan bir kamusal alan kavramının oluşumuna yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle agonistik kamusal alan, farklılıkların birlikte yaşamasına imkan sağlayan düşünce tarzının ürünü olmakla birlikte aynı zamanda bu durumun sağlayıcısıdır. Bu bağlamda agonistik demokrasi, radikal demokrasinin gerçekleşmesi için çeşitlilik, çoğulculuk ve çatışmanın var olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda siyaset, toplumda birbirleriyle ilişki içinde olan farklılıklar arasında yaşanan, açık bir tartışma ve antagonizma sürecidir. Müzakereci demokrasi modelinden, uzlaşmaya olan mesafeli tutumuyla ayrılmakta, böyle bir uzlaşma arayışının demokrasi algısına zarar vereceğini kabul etmektedir (Erdem, 2011: 14).

Agonistik demokrasi modelinin temel vurgusu, farklı boyunduruk altına alma biçimlerine karşı verilen, çeşitli demokratik mücadeleler arasında bir eşdeğerlilik zinciri yaratmanın gerekliliğidir. Bu modelin ana argümanlarının cinsiyetçilik, ırkçılık ve çevre mücadelelerinin yeni bir sol kanat hegemonik olmayan projede, işçilerin mücadeleleriyle eklemlenmesi gerektiğidir. Sosyal grupların olumsal karakteri üzerindeki ısrarına dayanan bu model, aslında Mouffe'un, siyasal ekonomik açıdan değerlendirdiğini iddia ettiği agonistik demokrasi modeli ile etik/ahlaki bir yaklaşım üzerine inşa edilmiş olan müzakereci/katılımcı demokrasi modelinin bir eleştirisine dayanmaktadır (2015: 157).

Mouffe'a göre radikal demokrasi; farklılığı, soyut insan kavramıyla dışlanmış olan her şeyi kabullenmemizi talep eden bir siyasal projedir (Mouffe, 2010: 29-30). Mouffe, demokratik toplumun, toplumsal ilişkilerde eksiksiz bir uyum hayalinin gerçekleştirileceği bir toplum olarak zihinde canlandırılmayacağını ifade eder. Toplumun demokratik karakterinin, sadece toplumsal aktörlerin kendisine bütünü temsilinin mal edilemeyeceği gerçeğiyle yansıtılabileceğini savunur. (2015: 34).

2.3.2.1. Siyasal- Siyaset Ayrımı

Mouffe'un üzerinde durduğu önemli bir ayrım siyasal ve siyaset üzerine yaptığı ayrımdır. Mouffe'a göre siyaset alanında, siyasal mücadelelerden farklı olarak belli mücadeleler yürütülmektedir. Öncelikle belirtilmelidir ki siyasal mücadelelerin aksine, siyaset alanında yürütülen mücadeleler antagonistik bir özellik taşımazlar. Ancak bu durum siyasetin

alanının çatışmadan tamamen uzak olduğu anlamına gelmez. Siyaset alandaki çatışma, birbiriyle rekabet halindeki çeşitli taraflar arasındaki basit bir çıkar çatışmasından başka bir şey değildir. Aynı zamanda, siyaset alanındaki rakip grupların ya da çıkarların uzlaşması da söz konusudur. Ancak siyasal ortaya çıkaran çatışma, basit bir ifadeyle çıkarların çatışması ya da uyumsuzluğun yanı sıra tarafların varlığının birbirlerinin varlığına doğrudan bir tehdit oluşturduğu antagonistik bir ilişki türüne, husumete işaret etmektedir. Antagonist ilişki içindeki iki tarafın aynı yapı içerisinde var olması mümkün olmadığı gibi antagonist ilişki bir yapının içsel paradokslarından da türemez. Bu ilişki herhangi bir toplumsal yapının, içsel unsurları ile bu unsurlarla hiçbir ortak noktası olmayan bir dışsallık arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir. Kısaca siyasal alan iktidarın, çatışmanın ve antagonizmanın alanıdır. Siyaset alanı ise farklı çıkarlara sahip grupların rekabet ettiği ve uzlaşmaya varabildiği bir düzeni oluşturan uygulamalar ve kurumlar bütünü olarak tanımlanabilir (Özen, 2013: 42).

Tüm siyasi ilişkilerin, kimliklerin, gelişmelerin merkezinde siyasal bulunmaktadır. Siyasal alanda gerçekleşen tüm çatışma olasılıkları siyasal alanın varlığı sonucunda antagonistik ilişkilere dönüştürülür. Aynı zamanda siyaset, dünyadaki düzeni kurmak için siyasi uygulamaların gerçekleştiği kurumları içermektedir. Siyasal olan ontolojik bir teoriye sahipken; siyaset, bir anlamda uygulamaya ait bir olgudur (Kanatlı, 2014: 123). Mouffe'un ifadesiyle siyaset ve siyasalın kapsamı şu şekildedir:

“Siyasalla insan toplumlarının kurucu unsuru olarak gördüğüm antagonizma boyutunu, siyasetle de insanların, siyasalın sebep olduğu çatışmalar bağlamında, birlikte yaşamalarını sağlayan pratikler ve kurumlar kümesinin yarattığı bir düzeni kastediyorum (Mouffe, 2018: 16).”

Başka bir ifadeyle; siyasal olan dini, etnik, ekonomik olabilecek her türlü biz/onlar ayrımının yapıldığı alandır. Farklı toplumsal ilişki düzeylerinde ortaya çıkar ve farklı biçimler alır. Aynı zamanda insan ilişkilerinin doğasında var olan çatışmadır. Çatışmanın var olması ise bir ötekinin var olmasıyla mümkündür. Agonistik demokrasi de bunu gerektirir. Ancak agonistik düşüncede ötekini, düşman olarak algıladığımızda çoğulculuk nasıl sağlanacak? Bu sorunun cevabı noktasında siyaset kavramı devreye girmektedir. Siyasal olan, siyasetin doğasını inşa eden bir özelliktir. Siyaset ise, siyasal alanda olan çatışmaların, kurumlar ve siyasi uygulamalar aracılığıyla siyasi alana yansımalarıdır. Yukarıdaki soruya cevap olarak Mouffe, siyasetin, çatışmanın doğasında var olan düşman algısını, eşit koşullara sahip bir rakip algısına dönüştürdüğünü savunmaktadır (Kanatlı, 2014: 124; Özdemir, 2013: 89).

Mouffe, yerleşik demokrasi yaklaşımının yetersizliklerine karşı kendi yaklaşımının dayandığı argümanı şöyle özetler (Balanuye, 2018: 83):

'Political' olanın yıkıcı çatışma boyutunu kavradığımızda demokratik politikanın önündeki temel meydan okumanın insan ilişkilerinde yerleşik bu boyutu nasıl seyrelteceği konusunda olduğunu fark ederiz. Gerçekte, demokratik politikanın esas sorusu rasyonel bir uzlaşma -dışarısı olmayan bir uzlaşım- nasıl ulaşılabileceği değildir; bu tür bir uzlaşım karşısında 'onlar' olmayan bir 'biz'in kurulmasını gerektirir ki bu olanaksızdır. Çünkü, daha önce de vurguladığım gibi, bu tür bir 'biz'in olanaklılık koşulu 'onlar'dır. Öyleyse, demokratik politikanın asıl sorunsalı, politikanın tam da kurucu unsuru olan bu 'biz/onlar' ayrımının çoğunluğun tanınmasına olanak verecek biçimde nasıl inşa edileceğidir.

Mouffe siyasal kavramında, Carl Schmitt'in "egemen olağanüstü hale/kuraldışı duruma karar verendir" sözünden esinlenmiştir. Schmitt'in bu düşüncesi siyasal olanın nerede başladığına ve neye işaret ettiğine ilişkin bir ölçüt olmuştur. Bu bağlamda siyaset, egemenin durumun olağanüstü olduğuna karar verdiği yerde başlamaktadır. Olağanüstü durumun varlığına ve olağan koşullara geri dönülmesini sağlayacak stratejilerin belirlenmesine yönelik kararlar siyasal olanın kapsamını belirlemektedir (Kavuş, 2013: 297).

2.3.2.2. Biz/Onlar - Dost/Düşman İlişkisi ve Antagonizma/Agonizma Ayrımı

Mouffe toplumdaki antagonizmanın, çoğulcu bir demokrasiyle uyumlu bir biz/onlar karşıtlığını sağlayacak şekilde nasıl dönüştürüleceği meselesi üzerinde durmaktadır. Ayrıca demokratik siyasetin temel görevlerinden birinin mevcut antagonizmayı etkisizleştirmek/ehlileştirmek olduğunu savunmaktadır. Ehlileştirilmiş bir antagonizma ile meşru kabul edilebilmesi için çatışmanın siyasal birliği yok etmeyecek bir biçim alması kastedilmektedir. Mouffe'a göre, antagonistik bir dost/düşman ilişkisinde taraflar ortak bir zemini paylaşmamakta, birbirlerini düşmanlar olarak görmektedir. Bu bağlamda demokratik siyasetin amacı, muhalifler için meşru siyasal kanallar sağlamak ve böylece çatışmaların şiddetlenmesini önleyen kurumların oluşturulmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda Mouffe, çatışan tarafların birbirlerini düşman değil hasım olarak gördükleri, agonizma ilişkisini tanımlamaktadır (Kavuş, 2013: 299; Balanuye, 2018: 83). Laclau ve Mouffe'un ifadesiyle antagonizmalar:

"Kesin bir ifadeyle söylersek, antagonizmalar toplumun içinde değil dışındadırlar ya da daha doğrusu, toplumun sınırlarını, onun kendisini tam olarak oluşturmasının olanaksızlığını oluştururlar. Toplum hiçbir zaman toplum olmayı tam olarak başaramaz; çünkü bu sınırlanma onun içindeki her şeye nüfuz eder ve onun kendisini nesnel bir gerçeklik olarak kurmasını önler (Laclau ve Mouffe, 2017: 202-203)."

Mouffe'a göre, demokratik siyasetin en önemli görevi, çatışmaların agonistik bir biçime bürünmelerini sağlayacak kurumların ortaya çıkmasını sağlamaktır (2015: 14). Böyle modelde rakipler düşman değil, aralarında çatışmalı bir uzlaşma olan muhaliflerdir.

Mouffe'un antagonizma ve dost/düşman temeline oturttuğu siyaset, agonistik çoğulcu demokrasi modelinde uysallaştırılır. Ontolojik olan çatışma ve antagonizma kavramları, Mouffe tarafından demokratik siyaset adına denetim altına alınır (Üstüner, 2007: 324). Bu anlamda agonistik mücadele, çoğulcu bir demokratik siyasetin olmazsa olmazıdır (Mouffe, 2015: 158).

Mouffe'a göre asıl sorun, kimseyi dışlamadan nasıl bir konsensüse varılacağı değildir. Çünkü bu sorunsallaşma, onları olmayan bir biz gerektirmektedir ve bu durum da imkansızdır. Yapılması gereken, siyasetin kurucu bir özelliği olarak biz ve onlar ayrımını, aynı zamanda çoğulculuğun da tanınmasına izin verecek bir şekilde nasıl kurabiliriz sorusuna çözüm bulmaktır (2015: 26-29). Başka bir ifadeyle, sorulması gereken soru, antagonizmanın bir agonizmaya dönüşüp dönüşmeyeceğidir. Yani sorun, düşmanlar arasındaki mücadelenin bir muhalifler arasındaki mücadeleye dönüşmesi sorunudur (Mouffe, 2015: 37; Türk, 2016, 175).

Antagonizma, siyasal alanda yer alır ve çatışmaların merkezi olarak tanımlanır. Agonizma kavramı, Mouffe'un radikal demokrasi projesinin önemli dayanaklarından biridir (Özkan, 2017: 236). Agonizma, siyasal alanda gerçekleşen bu çatışmaların siyaset aracılığıyla kurumlara, söylemlere ve değerlere yansımalarıdır. Kısaca ifade edilecek olursa Mouffe'a göre siyasetin amacı, siyasal alanda gerçekleşen antagonizmaları agonizmaya dönüştürmektir. Böyle bir durumda demokrasinin amacı, mevcut keskin çatışmaları aynılaştırmadan, farklılık ilkesi doğrultusunda agonizmaya çevirmektir (Kanatlı, 2014: 124; Durutürk, 2018: 1429-1430). Kimlikler arasında mevcutta var olan uzlaşmazlık ve zıtlık hali demokratik zemine aktarılırsa, çatışma yani antagonizma, hasımlar arasındaki demokratik mücadeleye, başka bir ifadeyle agonizmaya dönüşebilecektir. Hatta Mouffe, bu yolla her şeyin demokratik bir zeminde yaşanacağından, terörizmin de son bulacağı iddiasını ortaya koymaktadır (Özkan, 2017: 237)

Agonistik demokrasiye göre kamusal alan sadece farklı kimliklerin bir arada varlığını içeren bir sorgulama/iletişim alanı olarak değil, farklılıkların beraber yaşamasını olanaklı kılan, dolayısıyla farklılıkların taleplerinin köktenci kimlik siyasetine dönüşmesini engelleyen bir dolayım alanı olarak da işlev görmektedir. Kamusal alan çerçevesinde ifade edilecek olursa, agonistik demokrasi modeli literatüründe, farklılıkların bir arada yaşamasını mümkün kılan bu düşünce tarzına agonizma, bu temelde kurulmuş kamusal alana da agonistik kamusal alan denilmektedir (Keyman, 2000: 145).

“İçinde birçok farklılığı barındıran toplulukları bir arada yaşatmanın yolu nedir?” sorusu siyasal ve yönetsel anlamda cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Cevaplanması

gereken bir diğ er soru da “farklılıklarla nasıl bir arada yaş anır?” sorusudur. Bu soruya, demokrasinin temsil, katılım gibi temel ilkelerini, farklılıkların tanınması temelinde kurgulayan bir modelle cevap verilebilir. Oluşturulacak bu modelde, farklı kimliklerin karş ılıklı olarak birbirlerini tanıyıp meş ru görebilecekleri, farklılıklarını koruyarak uzlaşabilecekleri ve birbirlerini dönüştürebilecekleri bir değ erler sistemi olmalıdır. Sadece bu şekilde, farklı kimliklere sahip halkların bir arada yaş aması sağ lanabilir (Özdemir, 2013: 74-79).

Mouffe, demokratik siyasetin asıl amacının biz/onlar ayrımını ortadan kaldırmak yerine bu ayrımı canlı tutmak olduğunu savunmaktadır. Mouffe’a göre, demokrasinin etkili bir şekilde iş leyebilmesi, tüm çıkar ve değ er çatış malarının uzlaştırılarak evrensel rasyonel bir kabule bağı lı değildir. Tam aksine demokrasinin etkili bir şekilde iş leyebilmesi, kamusal alanın farklı siyasal tasarılar arasındaki mücadeleye açık olmasıyla gerçekleş ir (Kavuş 2013: 298).

2.3.2.3. Özne

Özne kavramını da değ erlendiren Laclau ve Mouffe, radikal demokrasiye giden, katkı sağ layan öznelerin, toplumsal ilişkilerin kökeni olamayacağı noktasından hareket etmektedirler. Aynı zamanda kimliklerin de değ iş ken olduğunu vurgulayarak metinlerinde özne kategorisini her zaman, bir söylemsel yapı içindeki özne konumları anlamında kullanmaktadırlar. Bahsedilen bu özne konumlarının kendisi de ilişkisel ve değ iş kendir. Tam olarak bu nedenden dolayı bu konular istikrarsız bir şekilde iş gal edilmektedir (Şentürk, 2016: 34). Özne-sınıf ilişkisi bakımında da radikal demokratlar, dönüştürücü olan öznenin artık proletarya değil, belirsiz tekil özneler olduğunu savunurlar. Çünkü radikal demokratlar, iş ç i sınıfının artık o eski iş ç i sınıfı olmadığını kabul ederler. Bu bağ lamda radikal demokratlar, bunun yerine yeni bir toplumsal düzen arayış ına girmiş ler ve konumları değ iş ken ve istikrarsız bir karşı-hegemonik özneyi ele almış lardır. 19. yüzyılın temel sınıfları olan; iş ç iler, köylüler, köleler, sömürgeler yeni kimliklere dönüş mekte ve yurttaş, sendikacı, protest, çevreci, anti-sömürgeci, anti-emperyalist, feminist gibi yeni kimlikler, haklar ve yönetime katılım hakkı kazanmış lardır (Batı, 2010: 8-10).

Mouffe’un tanımladığı bir diğ er önemli kavram ise çok-parçalı öznedir. Mouffe’a göre, öznelerin ve kimliklerin bütüncül olması ve sabit bir merkeze ya da öze bağı lı olarak tanımlanması farklılıkların aynılaştırılması anlamına gelmektedir. Öznenin özcü, merkezci ve sabit anlamlı bir tanımının yanı sıra söylemsel olarak anlaş ılması gerektiğini savunmaktadır. Mouffe, özneye anti-özcü açıdan yaklaş ma sebebi olarak demokratik mücadelede farklı

kimliklerin bir araya gelip hegemon söyleme karşı bir duruş sergilemenin önünü açmak olduğunu ifade etmektedir (Kanatlı, 2014: 126).

2.3.2.4. Yurttaşlık

Agonistik demokrasi modeli, özünde yurttaşlık imgelemi içermektedir. Devlet ve yurttaşlık arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması gerektiğini savunur. Mouffe'un ifadeleriyle "çok çeşitli biçimler alabilen demokratik yurttaşlığın çeşitliliğinin demokrasi için bir tehlike değil, aksine varoluş koşulu" olduğu savunulmaktadır (2015: 83-84). Yurttaşlık kavramı, sınıf çatışmaları, etnik köken, cinsiyet, din, dil bakımından ya da ulus-devlet dışındaki başka herhangi bir toplumsal ölçütle tanımlanan gruplar arasındaki çatışmaları ortadan kaldırır ya da en azından bulanıklaştırır. Bu bağlamda yurttaşlığın devlet içinde birleştirici olması beklenmektedir (Batı, 2010: 15). Ancak Mouffe, etik-politik ilkelerin radikal demokratik yorumunu yapmadığı için bu durum vatandaşlık kavramının tutarlı bir tanımının olmamasına sebep olmuştur (Kanatlı, 2014: 128). Çatışmaların sorunsuz olmadığını Mouffe'un ifadeleriyle belirtmek gerekir:

"Bu elbette çatışma yaratacaktır, ancak farklı anlayışların tümünün çatışma olmadan bir arada var olmalarının beklenmesi hata olurdu. Ama bu mücadele, 'düşmanlar' arasında değil, 'hasımlar' arasındaki bir mücadele biçiminde cereyan edecektir, zira tüm katılımcılar diğerlerinin konumlarını yarışma içindeki meşru konumlar olarak kabul edecektir (Mouffe, 2015: 111)."

Radikal demokrasi farklılığı, kısmiliği, çoğulculuğu, heterojen olanı savunur ve soyut düzeyde, dışlanan her şeyin kabul edilmesini talep eder. Burada evrensellik reddedilmez, kısmileştirilir (Çağlar, 2008: 380).

Radikal demokrasinin çıkış noktasında ise yeni toplumsal hareketler vardır. Sosyalist strateji, yeni toplumsal hareketlerin çoğulcu talepleri sonucunda geliştirilen yeni özne kuramı ve liberal demokrasinin, sol bir eleştirisi üzerine kurulu yeni bir demokrasi kuramı olarak yeniden formüle edilmesiyle oluşturulmuştur (Duman, 2008: 130). Kadın, çevre, etnik, kimlik, insan hakları, cinsellik, anti-nükleer, anti-savaş gibi çeşitli kimlik sorunları çerçevesinde örgütlenen yeni toplumsal hareketler, postmodernist argümanların maddi temelini oluşturmaktadır. Bu yeni toplumsal hareketler, kimlik politikasının siyasal öznelere oluşturmaktadır. Postmodern kimlik politikası, sivil toplumun farklılıkların tanınmasına dayanır ve temelini yeni toplumsal hareketler üzerine kurar (Duman, 2008: 130).

Siyasala ait olan düşman ilişkilerini siyaset aracılığıyla hasım ilişkilerine dönüşümde esas rol oynayan, Mouffe'un tanımladığı etik-politik ilkelere bağlılıktır. Bu bağlamda siyasal

alandaki gerçekleşen dini, ekonomik, felsefi, siyasi her türlü çatışma, etik-politik ilkelere bağlılık koşuluyla tanımlanmalı ve düşman ilişkileri, siyaset aracılığıyla hasım ilişkisine çevrilmelidir (Kanatlı, 2014: 125).

2.3.2.5. Eşdeğerlik Zinciri

Eşdeğerlik zinciri kavramı ile farklı öznelerin nasıl bir araya geleceğini açıklayan Mouffe, demokratik bir toplumda radikal demokratların görevinin, farklı özneleri bir araya getirmek olduğunu savunur. Mouffe, özneyi bu şekilde tanımlayarak farklılıkların hem özne inşasındaki gerekliliğine vurgu yapmış hem de hegemonya karşısında farklı kimliklerin bir araya gelmesine değinerek söylemsel bir alternatif geliştirmiştir. Böylece özne parçalara ayrılarak fark ilkesi ön plana çıkarılmakta, çoğulculuğun ve farklılığın tanınması sağlanmaktadır. Dolayısıyla agonistik demokrasinin özünde farklılığın bir fark ilkesi olarak tanınması vardır (Kanatlı, 2014: 126).

Demokrasi doğasında çatışmayı barındırır, ancak her zaman siyaset alanına dâhil olanlarla dâhil olmayanlar doğrultusunda vücut bulur. Tamamen kapsayıcı olmayan agonistik demokrasi, aynı zamanda hayali bir yaklaşımdır. Mouffe'un da ifade ettiği gibi “bizler her zaman gelecek olan demokrasi üzerine konuşacağız, fakat hiçbir zaman ona ulaşamayacağız” (Kanatlı, 2014: 127).

Laclau ve Mouffe, evrensel-tikel arasında çözülemez bir paradoks olduğunu ifade ederler. Onlara göre evrensel, tikelle kıyaslanamaz; ancak tikellik olmadan da evrensellik var olamaz. Ancak bu çözümsüzlük de demokrasinin ön koşuludur. Laclau ve Mouffe, demokrasinin varlığını, evrenselin zorunlu hiçbir içeriği bulunmamasına bağlamaktadır. Ancak gruplar, kendi tikelliklerine geçici de olsa evrensel bir temsil görevi yüklemek için yarışacaklardır (Özkan, 2017: 234).

2.3.2.6. Hegemonya

Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi projelerinde hegemonya kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Marksist yaklaşımda hegemonya kavramını geliştiren düşünür Antonio Gramsci'dir. Gramsci hegemonya kavramı ile toplumda yer alan grupların ve sınıfların toplumsal yaşamın ekonomi, siyaset ve ideoloji alanlarındaki ilişkilerini incelemektedir. Gramsci hegemonya kavramını, yönetici sınıfın egemenliğini kurmak amacıyla orta ve alt sınıfların onayını alması ve bu onay alma durumunun parlamenter demokratik bir biçimde gerçekleşmesi sorunu üzerinden incelemektedir (Ataay ve Kalfa, 2008: 29). Gramsci, yönetici sınıfların egemenliğinin “zor kullanma, doğrudan kontrol ve bunlardan daha etkin olmak suretiyle yönetilen sınıfların rızasıyla” sağlandığını savunmaktadır (Özkan, 2017: 239).

Laclau ve Mouffe, hegemonya kavramını olumlu anlamıyla kullanmış ve bu düşüncelerinin kaynağını postyapısalcı zemin oluşturmaktadır. Laclau ve Mouffe'a göre; her politik düzen, bir hegemonya ve kendine özgü iktidar ilişkilerinin ifadesidir. Bu nedenle politik pratik, o kimliklerin güvenilir ve daima değişebilir bir zeminde kurulması olarak düşünülmelidir (Özkan, 2017: 239). Gramsci'nin toplumun merkezine tek bir hegemonya çerçevesinde yapılandırmasını ve bu hegemonyanın merkezindeki öznenin sınıf ilişkileri temelinde tasarlanması düşüncesi Laclau ve Mouffe'a göre revize edilmeliydi. Toplumda çeşitli hegemonyaların bulunabileceğini düşünen ikili, toplumsalın "eklemlenmiş farklılıklar bütünü" olarak değerlendirilmesini savunmaktadır (Ataay ve Kalfa, 2008: 41).

Hegemonya çerçevesinde Laclau ve Mouffe'un çıkış noktası toplumsal mücadele pratiklerinin karmaşıklaştığı günümüz gelişmiş ve sanayileşmiş toplumlarında, çeşitli toplumsal failer arasında eklemlemeyi sağlayacak sınıfların ötesinde bir hegemonik stratejinin yaratılmasının zorunlu olduğu düşüncesidir. Aynı zamanda Laclau ve Mouffe kendi hegemonya kavramlarının, Marksist literatürde bu kavramı kullanan Lenin ve Gramsci'den farklı olduğunu savunurlar (Kaygalak, 2001: 37). Gramsci hegemonik öznelere, zorunlu olarak temel sınıflar üzerinde kurulduklarını ve hegemonik bir gücün çekirdeğinin temel bir sınıftan ibaret olduğunu savunmaktadır. Modern toplumda birçok hegemonik öznenin olduğu, bu nedenle de bir strateji ve anlaşmalar sistemi hegemonyanın işçi sınıfı merkezinde oluşturulmasının mümkün olmadığını savunurlar. Tikelci kimliğin çoğaldığı bir dönemde, eklemleme sürecini ya da farklılığa dayalı siyasetin inşasını, sınıfa dayalı hegemonya yerine kolektif iradeye dayalı hegemonya üzerinden yaparlar. Onlara göre ise hegemonya kavramı, ekonomik düzeye ait olmamakla birlikte, altyapı-üstyapı ayrımını ve ekonominin belirleyiciliğini, hegemonik bir gücün nihai çekirdeğinin bir temel sınıftan oluştuğu varsayımını reddederler. Kısaca özne farklılıklarının eklenmesiyle oluşan yeni bir hegemonya önerirler. Farka dayalı tüm toplumsal dinamikleri kapsayan ve bunların hiçbirini diğerine üstün kılmayan, gelecek olanı da daima içine alan, demokratik değerleri önemseyen bir proje önerisinde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda kendi çabalarının Gramsci'nin hegemonya kavramını radikalleştirmek olduğunu iddia ederler (Şentürk, 2016: 33-36; Özkan, 2017: 240).

Postmodern düşünce, çok sesliliği savunmakta ve bu düşünceyi önündeki engelleri kaldırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, modern yapının, bütünleştirme, ussallaştırma ve benzeştirme çabasına karşın; farklılıkların, farklılıklara dayalı çoğulculuğun ve farklılıkların özgürleşmesinin önemini vurgulamaktadır. Farklı kimliklerin toplum yaşamına yansımaları olumlu bir olgu olarak sunmaktadır. Bunun sonucu olarak da türdeş olmayı ve tek

tipleştirmeyi reddeden farklı kimlik yapılanmalarına meşru bir zemin oluşturmaktadır (Özdemir, 2013: 80-83).

Genel olarak ifade edilirse uzlaşma fikrine karşı olan Mouffe, işleyen bir siyasetin sonucu agonistik temelde, farklılıkların birbirlerini karşılıklı olarak değiştirme ve dönüştürmesiyle tüm çelişkilerin ortadan kalkabileceğini ifade etmektedir (Özdemir, 2013: 72). Bu bağlamda Mouffe, parlamento veya başka bir yerde, tüm farklılıkların katıldığı bir müzakereyle sağlanan uzlaşma anlayışını kesinlikle reddetmektedir. Çünkü ona göre böyle bir uzlaşma, farklılıkların varlık nedeni olan çelişkiyi, çoğulculuğu ve farklılıkları ortadan kaldıracaktır. Ancak şu da belirtilmelidir ki Mouffe, ortak paydada buluşabilme ve birlikte yaşayabilmek için sınırsız çoğulculuğa da karşı çıkmaktadır. Sınırsız çoğulculuğun; iktidar ilişkilerini, egemenliği ve farklılıkları ortadan kaldırabileceği öngörülmektedir (Özdemir, 2013: 89).

Mouffe ve Laclau, herkes için özgürlük ve eşitlik talep ettikleri için radikaldir. Sınıfsal bir perspektifi reddederek çok parçalı özneleri, yani Batı'da gelişen yeni toplumsal hareketleri özne olarak kabul ederler (Batı, 2010: 11). Radikal demokrasi kuramcıları, demokratik devrimi derinleştirmek ve genişletmek için demokratik değerlerin bir hegemonyası ve demokratik değerlerin çoğaltılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun için de demokrasi aracılığıyla özne konumları çoğulluğunun sağlanması ve çok daha farklı toplumsal ilişkiler dahilinde kurumlaştırılmasını hedefler. Esas öngörülleri ise, sivil toplum alanındaki demokratik mücadeleleri (anti-ırkçı, anti-kapitalist, özgürlükçü, protest, vb.) birbirine eklemleyecek demokratik eş değerlerin oluşması için çeşitli grupların kimliklerini dönüştürecek yeni bir ortak payda sağlanması gerekliliğidir (Batı, 2010: 12; Mouffe, 2010: 170).

2.3.2.7. Agonistik Demokrasi Eleştirisi

Liberal demokrasinin krizine bir çözüm olarak geliştirilen radikal demokrasi kuramından birisi olan agonistik demokrasinin, liberal demokrasiyi demokratikleştirme çabası yetersiz görülmektedir. Liberal demokrasinin radikalleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi noktasında bazı temel kavramlar ortaya atan agonistik demokrasi, bu kavramların temellerini zayıf bıraktığı konusunda da eleştirilmektedir. Agonistik demokrasinin özellikle siyasal-siyaset ayırımına dayandırdığı antagonizmaların agonizmaya dönüşmesi durumu eleştirilerin odak noktası olmuştur. Antagonizmaların hangi sebeple agonizmaya dönüştürüleceği, antagonizmaların agonizmaya dönüşmediği durumda nelerin olacağı gibi daha pek çok soru eleştiri konusu olmuştur. Agonistik demokrasinin eleştirisine yer verilen bu kısımda bahsedilen eleştiri konuları incelenecektir.

Laclau ve Mouffe'un agonistik demokrasi projesi, siyasal olana dikkat çekilerek eleştirilmektedir. Bu projenin gerçek anlamda radikalleşmediği iddia edilmektedir. Tarihsellik ve olumsuzluk vurgusuyla ortaya çıkan bu projenin, mevcut toplumsal üretim ilişkilerinin kökten dönüşümüne sahip olmadığı için derinleşmediği ve reformist bir yaklaşımın gerisinde kaldığı ileri sürülmektedir (Kavuş, 2013: 299).

Agonistik demokrasi projesi, biz ve onlar arasındaki karşıtlıkların dayandığı maddi koşullar konusunda sessiz kaldığı ve birbirine muhalif güçlerin neye göre, nasıl tanımlanacağına ve bu tanımdan hareketle nasıl bir mücadele hattı çizileceğine ilişkin teorik bir çerçeve sunmamaktadır. Tarihsel bağlamından koparılan mevcut çatışmaları meşrulaştırdığı ve bunları aşmaya yönelik bir perspektiften bizi yoksun bıraktığı belirtilmektedir. Bu kapsamda vurgulanan, dost ve düşman arasında sonsuza dek sürececek bir çekişme oyunu yerine, herkesin özgür ve eşit bir şekilde yaşayabileceği bir toplum arzulanmaktadır (Kavuş, 2013: 300).

Agonistik demokrasi, liberal sistemi meşru göstermesi bakımından da eleştirilmektedir. Buna karşın agonistik kuram, toplam bir kökten yeniden kuruluş değildir. Aksine, liberal demokrasiyi sosyo-ekonomik ve siyasal boyutta radikal anlamda dönüştürmekten bahsetmektedir. Kısaca liberal demokrasi agonistik kuramın, siyasal olanı gerçekleştirme yolunda stratejik bir araçtır (Tekdemir, 2016: 1217).

Özgürlük ve eşitliğin herkes için olduğunu ifade eden agonistik demokrasi, herkes etik-politik ilkeleri kabullenmiş aktörler olarak görür. Kendini bu şekilde tanımlamayan, demokratik çoğulculuk sistemini tanımayan, hatta ortadan kaldırmak isteyen hiçbir grup demokrasinin tanımlaması içerisine girememektedir (Tekdemir, 2016: 1217).

Dost/düşman ayrımı üzerine kurulan siyasal kavramı; dinsel, etnik, ahlaki ya da ekonomik kimlik üzerinden değerlendirilmektedir. Bu durumda bu ilişki karşı tarafı da yok edilmesine yönelik bir siyaset ortamı oluşturmaktadır ki böylece siyasette kriz başlar ve demokrasinin varlığına tehdit oluşturur. Çünkü bu demokratik karşıtlık, yerini üzerinde tartışılmaz değerlere ya da temel tanımlayıcı kimlik ilişkisine bırakmaktadır (Tekdemir, 2016: 1218).

Mouffe'a göre siyasal alanda gerçekleşen antagonizmalar, siyaset aracılığıyla agonizmaya çevrilecektir. Bunun için eşitlik ve özgürlük olarak tanımlanan etik-politik ilkelere bağlılık gerekir. Ancak etik-politik ilkelerin, neleri içerdiği sorusu yanıtızsızdır. Başka bir ifadeyle farklı eşitlik ve özgürlük yorumlarına sahip antagonizmaların hangi sebeple agonizmaya dönüşeceği belirsizdir. Kamusal alanda yer alan farklı etnik, dini, felsefi görüşlere sahip insanların aynı etik-politik ilkelere bağlı kalmalarının gerekçelerinin ne

olduğu bilinmemektedir. Gerekçe sunulmamasının yanı sıra bu ilkelere bağlılık göstermeyen insanların argümanları antagonizmadan agonizmaya dönüştürülememektedir. Bunun sonucunda da siyasal alanda antagonizma olarak varlığını sürdüren ve siyasetin dışına itilen radikal gruplar meydana gelecektir (Kanatlı, 2014: 130).

Radikal demokrasiyi hegemonik yapan durum; çok merkezliği, farklı ve değişik oluşumları birbirine bağlayan eklemlenme olgusudur. Eklemlenme sonucunda çok merkezli, açık, tarihselliğe göre değişebilir, bütünsellik oluşturmeyen bir biçim gelişecektir. Ancak eklemlenme sürecinin nasıl gerçekleşeceği Laclau ve Mouffe tarafından belirtilmemiştir (Batı, 2010: 5-6).

Liberal demokrasiye karşıt bir söylem olan radikal demokrasi, çatışma kavramını yok ederek sınıf sistemine dayalı tüm perspektifleri ortadan kaldırarak liberal demokrasinin sadece bir üst projesi olarak değerlendirilmektedir. Agonistik demokrasi, yönetime katılım konusunda da liberal demokrasinin ötesine geçememiştir. Bu konuda uygulanabilir yeni bir şey sunmadıkları gibi gerek sınıfların özcü pozisyonu gerekse emeğin yabancılaşması konularında derinlemesine analiz yapılmamıştır (Batı, 2010: 11-15).

SONUÇ

Demokrasi, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar tartışılan bir kavram olmuştur. İlk formları M.Ö. 5. yüzyıla kadar dayandırılan demokrasi, kelime anlamı olarak “halk yönetimi”ne karşılık gelmektedir. Günümüzde halk egemenliğinin siyasi karar almada temel olduğu konusunda uzlaşıya varılmış olsa da, halkın kimlerden oluştuğu ya da kimlerin halk içerisine dahil edilmesi gerektiği tartışmaların asıl kaynağını oluşturmuştur. Antik Yunan’da uygulanan doğrudan demokrasinin modern dönemde uygulanamamasından dolayı geliştirilen temsil sistemi, vatandaşların siyasi sisteme etkin katılımını sağlamıştır. Ancak siyasal katılımı artırmak için uygulanan temsil sistemi, liberal demokrasinin krizde olduğunu savunan radikal kuramcılar tarafından liberal demokrasinin farklılıkları yeterince temsil etmediği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Antik Yunan döneminde görülen demokrasi modelinde, yurttaşların doğrudan katılımıyla oluşturulmuş bir meclis bulunmaktadır. Modern anlamda yasama, yürütme ve yargı organlarının faaliyetlerini, halk tarafından oluşturulmuş üyeler yürütmekteydi. Kura sistemi, sıradan insanların yaşamlarında bir kez de olsa polisin en yetkili kişisi olabilmesini sağlıyordu. Ancak Antik Yunan dönemindeki demokrasinin tartışılmasının en önemli sebebi, siyasi haklara sahip yurttaşların kapsamının sınırlandırılmış olmasıydı. Özellikle Atinalı olmayan erkekler, kadınlar, çocuklar ve köleler siyasi haklardan mahrum bırakılmıştı. Siyasi haklardan mahrum bırakılan köleler sayesinde demokrasinin geliştiğini savunanlar olduğu gibi, köleliğin olduğu yerde demokrasinin tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. Başka bir deyişle Antik Yunan demokrasisi karar alma ve yönetme aşamalarına halkın doğrudan katılımını sağlayan bir sistem olması sebebiyle, ideal demokrasiye en yakın örnek olduğu konusunda övülmektedir. Aynı zamanda halkın büyük bir kısmının bu siyasal haklardan mahrum bırakılması noktasında ise eleştiriye maruz kalmaktadır.

Antik Yunan Devleti’nin egemenliğini kaybetmesi sonucunda demokrasi uygulaması uzunca bir süre ortadan kalmıştır. Avrupa’da yaklaşık 500 yıl süren feodalitenin ardından 16. yüzyıldan itibaren ulus devlet modeline geçilmiştir. Bu dönemde Kent devletini aşan ulus devlet ölçeğinde demokrasinin olabilme düşüncesi tartışılıyordu. Bu durumu mümkün kılan gelişme, feodaliteye özgü olan bir kurumun modern demokrasinin asli ögesi olarak kabul edilmesinde yatıyordu. Başka bir deyişle monarşi ya da aristokrasi kökenli temsil kurumunun kabul edilmesiyle demokrasinin ulus devlet modelinde uygulanabileceği savunulmaya başlanmıştı.

Ulus devlet ölçeğinde 17. yüzyılda yeniden ortaya çıkan demokrasi, üç büyük demokratikleşme dalgası yaratmıştır. İlk dalga, 1820'lerde ABD'de erkek nüfusun büyük bölümüne oy hakkı tanınmasıyla başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar süren uzun zaman diliminde 30'a yakın devletin demokratik rejimi benimsediği süreçtir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde otoriter ve totaliter rejimler ortaya çıkmış ve bu rejimler İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinin üstün gelmesiyle yıkılma eğilimine girmiştir. İşte bunun sonucunda 1960'larda, ikinci dalga olarak nitelendirilebilecek yeni bir demokratikleşme dalgası ortaya çıkmıştır. 1970'lerde Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ın demokrasiye geçmesi ve 1980'lerde askeri-bürokratik rejimlerin yıkılmasıyla beraber 1990'ların başında otoriter sosyalist rejimlerin yıkılışı ise üçüncü dalgayı oluşturmaktadır. Aynı zamanda Huntington üçüncü dalga Batı Hristiyanlığı ile demokrasi arasındaki ilişki doğrultusunda Katoliklikten kaynaklanan bir dalgalanma olduğu söylemektedir.

Üçüncü demokratikleşme dalgası olan sosyalist blokun yıkılışı siyasi anlamda daha derin ve köklü bir gelişme olmuştur. 1990'larda çok uluslu devlet olan SSCB, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi ülkelerin dağılmasıyla birlikte Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist ülkelerde rejim değişikliğine gidilmiştir. Sosyalist blokun yıkılmasının ardından devletçi ekonomiden serbest piyasa düzenine geçilmiş ve bu ülkelerin tümünde demokrasiye doğru bir yöneliş yaşanmıştır.

Pratikteki unsurlardan bahsettiğimiz bu modern demokrasi anlayışını biçimlendiren önemli etkenlerden biri de liberalizm düşüncesidir. Liberalizm devlet iktidarını sınırlayan bir kuram olarak, sistemli bir şekilde 17. ve 18. yüzyıllarda hem siyasal bir teori olarak hem de bir bilim olarak iktisadın katkılarıyla ekonomik temelde gelişmiştir. Siyasal boyutu doğal hukuk, insan hakları, toplum sözleşmesi ve anayasacılık teorilerine dayanmaktadır. Aynı zamanda aydınlanma felsefesi ve rasyonalizm akımı da klasik liberalizmi beslemektedir. Liberal anlayış, devlet ve toplum karşısında bireylerin hak ve özgürlüklerini üstün tutan doğal haklar görüşünü esas alır. Modern demokrasiler, liberalizmin siyasal iktidarı sınırlamak için ortaya koyduğu anayasanın üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti ilkeleri ve dokunulmaz haklar anlayışı, yargının bağımsızlığı, idarenin yasallığı gibi temel esasları benimsemiştir. Liberal demokrasinin iktisadi boyutunu ise serbest piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü düşüncesi oluşturmaktadır.

Liberalizm iktidarın kimde olduğuna değil, sınırlı olup olmadığına odaklanır. Modern demokrasi; liberal düşünürlerce savunulan, insanların devletin dokunamayacağı doğal haklara sahip olduğu anlayışına dayanmaktadır. Bu doğrultuda devlet iktidarını sınırlayan bu haklar, kişileri devlete karşı korumaktadır. Sınırlı yönetim ilkesine dayanan liberal devlet anlayışına

göre devlet, gücü kontrol edilmediği sürece bireylere karşı her zaman zulüm uygulama eğiliminde olabilmektedir. Modern demokraside insan hakları, demokratik süreçlerin işlenmesini sağlamaya yönelik araçsal bir öneme sahip olmakla birlikte insanın değerini koruyan ve insanın insan olma niteliğini güvence altına alan bir özelliğe sahiptir. Bu özellikler siyasal rejimlerin meşruluğunun temelini oluşturmaktadır.

Liberal demokrasi, siyasal otoritenin tek meşruiyet kaynağının genel seçimler olduğu seçimli demokrasi biçimidir. Siyasi eşitlik ilkesine dayanan seçimler, genel ve eşit oy verme hakkına dayanır. Bu bağlamda cinsiyet, ırk, din, ekonomik statü ve her ne sebeple olursa olsun oy verme hakkını sınırlayan her türlü sistem demokratik kabul edilmemektedir. Tam demokrasi için seçim düzenli, açık ve rekabet ortamında gerçekleşmelidir. Siyasi akım, hareket ve partiler arasındaki açık rekabetin bir sonucu olan siyasal çoğulculuk demokrasinin özüdür. Liberal demokrasinin en belirgin özelliği siyasal karar alma süreçlerinde temsile dayanıyor olmasıdır. Bu görüşe göre modern dönemde demokrasi, temsili sistemi zorunlu kılmaktadır. Liberal devlette karar alacak tek bir merkezin olmayışı seçimle oluşacak, tartışarak karar verecek, temsili nitelikteki bir siyasal organı zorunlu kılıyordu. Burjuva toplumunda siyasal katılım; toplumun üyelerinin kendi adlarına sürdürdükleri bir faaliyet olarak değil, onlar adına siyasal yetkililerin üstlendikleri bir sorumluluktur. Yurttaşlar siyasal faaliyetlerini, kendi siyasal iradelerini siyasal alanın üyelerine devrederek gerçekleştirmektedirler.

Liberal demokrasi modeli tez kapsamında sırasıyla sosyal demokrasi, müzakereci demokrasi ve agonistik demokrasi modelleri tarafından eleştirilmekte ve liberal demokrasiye alternatif olarak geliştirilmektedir. Liberal demokrasinin krizine yönelik ilk eleştiri Marksistler tarafından ortaya atılan temsil sisteminin pasif olduğuna yönelik bir eleştiridir. Marksist politik kuram temsil mekanizmasını bir illüzyon olarak görme eğilimi taşımaktadır ve yasama-yürütme birlikteliğini savunmaktadır. Marx'a göre bu sistemde yer alan temsili parlamento, bir evrensellik yanılsamasına dayanmaktadır. Parlamentoda, sivil toplumda ifadesini bulan atomize özel çıkarlar ve burjuvazinin farklı dilimlerinin kısmi çıkarları bütün ulusun çıkarı olarak genelliğe bürünmektedir. Çatışan bütün çıkarların genellik altında birleşmesi burjuvazinin sınıf hegemonyasını ifade etmektedir.

Sosyal demokrasi, temsili demokrasiden farklı olarak toplumu çoğunluğun yönetmesini savunmaktadır. Böyle olduğu için de toplum ile devlet arasındaki ayırım giderek azalmakta ve toplumun büyük bir bölümü toplumun düzenlenmesine doğrudan katılmaktadır. Marx sosyal demokrasiyi bir geçiş dönemi olarak nitelendirir ve bu devletin bir yarı devlet olduğunu, bu döneme özgü siyasallığın tam anlamıyla siyasallık olmadığını ifade eder. Sosyal

demokrasi, devlet durumundan devletsizlik durumuna geçiş sürecine özgü bir biçim olduğu için kendini devlet olarak değil, yok olma yolunda olan bir devlet olan örgütlenme biçimine dayanır. Avrupa temelli bir düşünce olan sosyal demokrasi, liberal demokrasiyi aşmamıştır.

Liberal demokrasinin meşruiyet, temsil ve yönetilemezlik gibi sorunları üzerine çözüm üretmeye çalışan başka bir düşünce de radikal demokrasi kuramıdır. Radikal demokrasi kuramının ortaya çıkışı, günümüz dünyasında hem devletin hem de devlet-toplum ilişkisinin ciddi toplumsal değişimler sonucunda belli bir dönüşüm içine girdiği düşüncesine dayanır. Bu dönüşüm hem modern demokrasi kurumlarının güçlerini zayıflatıyor hem de demokratik yönetimin anlamının, rolünün ve kapsamının radikal bir yeniden düşünme sürecine sokulmasını gerekli görüyordu. Liberal demokrasinin krizine karşı radikal demokrasi, yurttaşlık eylemini güçlendirmenin ve karar alma süreçlerini demokratikleştirmenin başlıca yolu olarak çökseslilik kavramı çevresinde gelişen yeni bir kamusal anlayışını savunmaktadır. Böylece demokrasinin meşruiyet krizi, gönüllü yurttaş birlikleri, kolektif eylem ve sivil toplum tarafından tanımlanan kamusal alanda, liberal demokrasinin derinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla çözülecektir.

Radikal demokrasi kuramları liberal demokrasi ve meşruiyet krizi ile demokratik yönetimin normatif temelini belirleyen ilkelerin, normların ve değerlerin saptanması sorununa çözüm bulmaya çalışır. Radikal demokrasi kuramcıları liberal demokrasinin tamamen yeni bir siyasal toplumla yer değiştirmesini değil, bu kuramın radikalleşmesi projesi üzerine radikal demokrasi inşa edilmesini savunurlar. Liberal demokrasinin krizde olduğunu ve günümüz siyasal taleplerine cevap veremediğini kabul eden ve bu nedenle liberal demokrasiyi reddetmeyip geliştirmeye çalışan Radikal Demokrasi, kendi içerisinde de farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Bu çalışma kapsamında Habermas'ın öncülüğündeki müzakereci demokrasi ve Mouffe'un öncülüğündeki agonistik demokrasi modelleri, ele alınmıştır. Habermas, liberal ve cumhuriyetçi demokrasi modelleri arasında konumlandırılabilir bir model sunmuştur. Habermas'ın müzakereci demokrasi modeline göre, farklılıkların olduğu bir toplumda bu farklılıklar siyasal alanda da uzlaşma yoluyla varlığını sürdürmelidir. Kısaca ifade edilecek olursa Habermas, liberal demokrasinin meşruiyet krizinin ancak kendisinin katılımcı bir demokrasiye dönüştürülmesiyle çözülebileceğini savunmaktadır. Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışı ve siyaset modeli; kamusal alan, kamusal konuşma ve tartışmaya dayanan ideal konuşma durumu ve iletişimsel eylem kuramı üzerinden şekillenmektedir. Ancak müzakereci demokrasi, insanların birlikte nerede ve nasıl müzakere edecekleri sorusuna yanıt vermekte yetersiz kalmaktadır. Farklı müzakere topluluklarının aynı konu üzerinde farklı kararlara ulaşması ya da müzakere bulunan tarafların herhangi bir ortak nokta üzerinde

uzlaşmamaları durumunda karar almanın olanaksızlaşması gibi pratik problemler ortaya çıkabilmektedir.

Müzakereci demokrasi modeli, agonistik demokrasi modeli ile ortak özelliklere sahiptir. Özellikle liberal demokrasinin yeniden yapılandırılmasını, başka bir ifadeyle demokratikleştirilmesini hedeflemek gibi ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu hedef doğrultusunda iktidar ve meşruluk kavramlarına odaklanarak demokratik yönetim sorusunu ele alırlar. Fakat agonistik yaklaşıma göre demokrasi sadece bir yönetim metodu değildir. Aynı zamanda demokrasi, siyasi kararların meşruluğunu sağlayan ilkeleri ve değerleri de içeren bir kavramdır. Ayrıca agonistik demokrasi de müzakereci demokrasi gibi liberal demokrasinin yaşadığı meşruluk krizinin çözümünü katılımcı demokratik yönetim içinde aramaktadır. Aynı zamanda agonistik demokrasinin de kamusal alan kavramını demokratik yönetimin ön koşulu olarak gördüğü söylenebilir. Agonistik demokrasi; devlet-sivil toplum ilişkisinin, farklılıkların bir arada yaşaması temelinde formüle edilecek çok-kültürlülük yoluyla demokratikleştirilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda çoğulculuk ve katılım gibi demokratik meşruluğun özündeki değerlerin hayata geçirilmesinin kamusal alanın kapsayıcılığının artırılmasıyla mümkün olduğunu, dolaylı bir şekilde de olsa kabul etmektedir. Agonistik demokrasinin temel öğeleri olan çoğulculuk ve ötekine karşı eleştirel sorumluluk ilkelerinin, demokratik yönetimin normatif temelini oluşturması, ancak kamusal alanla mümkündür.

Mouffe ve Laclau'nun Hegemonya ve Sosyalist Strateji adlı kitabında temellerini attıkları agonistik demokrasinin, kuramsal temelleri Rousseau'ya dayanmaktadır. Laclau ve Mouffe çalışmalarını postmarksist eleştiri üzerine inşa etmişlerdir. Laclau ve Mouffe sosyalist projenin, sadece sınıf temelindeki ilişkiyi değil, başka bağımlılık biçimlerini de kapsamı gerektiğini savunur. Yazarlara göre farklı kimlik taleplerinin, birbiriyle eşdeğer olarak eklemlenebilmesi çoğulculuğu esas almayı gerektirir. Laclau ve Mouffe'un ifadesiyle solun görevi liberal-demokratik ideolojiyi reddetmek değil, aksine onu radikal ve çoğulcu bir demokrasi yolunda derinleştirmek ve genişletmektir. Politik alanların çoğaltılması ve iktidarın tek bir noktada yoğunlaşmasının önlenmesi, toplumun demokratik dönüşümünün ön koşuludur.

Ancak bu iki kuramı farklılaştıran özellikler de mevcuttur. Habermas'ın uzlaşmaya dayalı demokrasi modelini Mouffe, konsensusa dayalı demokraside farklılıkların aynılaştığı yönünde eleştirmektedir. Mouffe, çoğulcu demokrasinin temelinde çatışmanın olduğunu ifade ederek agonistik demokrasi modelini geliştirmiştir. Mouffe; rasyonel temelli müzakereci yaklaşımı, antagonizma ve farklılık kavramlarının yer aldığı siyasalın doğasını ihmal

etmesinden dolayı, liberalizmin krizine çözüm üretemeyeceğini iddia etmektedir. Çünkü Mouffe, rasyonalitenin ulaşılması güç bir hayal olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda Mouffe, rasyonel uzlaşma iddialarına şüpheyle yaklaşmaktadır. Mouffe; siyasetin alanının, akılcı ve evrensel çözümlerin üretildiği veya çoğulcu değerlerden arındırılmış bir tarafsız alan olmadığını dile getirmekte ve böyle bir alan tahayyülünün de tehlikeli ve gerçeklikle bağdaşmayacağını düşünmektedir.

Mouffe'un üzerinde önemle durduğu bir diğer husus ise siyasal ve siyaset ayrışmasıdır. Mouffe'a göre; tüm siyasi ilişkilerin, kimliklerin, gelişmelerin merkezinde siyasal bulunmaktadır. Siyasal alanda gerçekleşen tüm çatışma olasılıkları siyasal alanın varlığı sonucunda antagonistik ilişkilere dönüştürülür. Siyasal olan ontolojik bir teoriye sahipken siyaset, bir anlamda uygulamaya ait bir olgudur. Siyaset alanında, siyasal mücadelelerden farklı olarak başka mücadeleler yürütülmektedir. Siyaset alanındaki çatışma, birbiriyle rekabet halindeki çeşitli taraflar arasındaki basit bir çıkar çatışmasından başka bir şey değildir. Aynı zamanda, siyaset alanındaki rakip grupların ya da çıkarların uzlaşması da söz konusudur. Kısaca siyasal alan iktidarın, çatışmanın ve antagonizmanın alanıdır. Siyaset alanı ise farklı çıkarlara sahip grupların rekabet ettiği ve uzlaşmaya varabildiği bir düzeni oluşturan uygulamalar ve kurumlar bütünü olarak tanımlanabilir.

Mouffe projesini, ayrıca antagonizma ve agonizma kavramları üzerine kurar. Antagonizma, siyasal alanda yer alır ve çatışmaların merkezi olarak tanımlanır. Agonizma, siyasal alanda gerçekleşen bu çatışmaların siyaset aracılığıyla kurumlara, söylemlere ve değerlere yansımalarıdır. Başka bir deyişle Mouffe'a göre siyasetin amacı, siyasal alanda gerçekleşen antagonizmaları agonizmaya dönüştürmektir. Böyle bir durumda demokrasinin amacı; mevcut keskin çatışmaları aynılaştırmadan, farklılık ilkesi doğrultusunda agonizmaya çevirmektir. Kimlikler arasında mevcutta var olan uzlaşmazlık ve zıtlık hali demokratik zemine aktarılırsa çatışma, yani antagonizma; hasımlar arasındaki demokratik mücadeleye, başka bir ifadeyle agonizmaya dönüşebilecektir. Hatta Mouffe, bu yolla her şeyin demokratik bir zeminde yaşanacağını savunmaktadır.

Diğer kuramlarda olduğu gibi Mouffe'un radikal demokrasi projesi de akademik literatürde sıklıkla eleştirilmiştir. Eleştiriye konu olan noktalardan biri Mouffe'un tanımladığı kavramlara ilişkindir. Mouffe'a göre siyasal alanda gerçekleşen antagonizmalar, siyaset aracılığıyla agonizmaya çevrilecektir. Bunun için eşitlik ve özgürlük olarak tanımlanan etik-politik ilkelere bağlılık gerekir. Ancak etik-politik ilkelerin, neleri içerdiği sorusu yanıtızsızdır. Başka bir ifadeyle farklı eşitlik ve özgürlük yorumlarına sahip antagonizmaların hangi sebeple agonizmaya dönüşeceği belirsizdir. Kamusal alanda yer alan farklı etnik, dini, felsefi

görüşlere sahip insanların aynı etik-politik ilkelere bağlı kalmalarının gerekçelerinin ne olduğu bilinmemektedir. Gerekçe sunulmamasının yanı sıra bu ilkelere bağlılık göstermeyen insanların argümanları antagonizmadan agonizmaya dönüştürülememektedir. Bunun sonucunda siyasal alanda antagonizma olarak varlığını sürdüren ve siyasetin dışına itilen radikal grupların argümanlarının siyasetteki yeri ne olacaktır sorusu cevapsız kalmaktadır.

Tez kapsamında ulaşılmaya çalışılan sorular, bu bilgiler doğrultusunda cevaplanacaktır. Bu çalışmada da benzer eleştirel sonuçlara varılmıştır. Buna göre öncelikle düşman ilişkisinin olduğu durumda, çoğulculuğun tam olarak sağlanamadığı Mouffe'un projesinde de görülmektedir. Çünkü antagonizma/agonizma çerçevesinde hazırladığı radikal demokrasi projesi sonucunda, antagonizmadan agonizmaya dönüşmemiş, siyasetin dışına itilen radikal grupların politik argümanları bulunmaktadır. Çoğulcu demokrasinin temelini çatışma olduğunu savunan Mouffe, konsensus yoluyla aynışmayı reddetmekte ancak farklılıklar arasındaki çatışmanın nasıl giderileceği konusunda gerekli çözümü sunmamaktadır. Mouffe, aynışmayı reddetmekte ancak siyasal alanda gerçekleşecek agonizma sonucunda, müzakereci demokraside de benzer şekilde gerçekleşen kazanan ve kaybeden ilişkisinin çatışmaya dönüşme ihtimaline çözümsüz kalmaktadır.

Sonuç olarak Mouffe ve Laclau'nun temellerini birlikte attığı radikal demokrasi projesi de liberal demokrasi krizi için gerekli çözümü geliştirememişlerdir. Liberal demokrasinin bir krizde olduğu kabul edilmekte, ancak krize çözüm olan modelin radikal demokrasi olup olmadığına şüpheyile yaklaşılmaktadır. Radikal demokrasi, farklılıkların bir arada demokratik bir yönetim içerisinde yaşamalarına çözüm önerisinde bulunmakta, yine de siyasal alanda dışlanan grupların akıbeti konusunda cevapsız kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Amin, S. (2017). *Modernite, Demokrasi ve Din*. (Çev. F. Başkaya, U. Günsür ve G. Öztürk), Yordam Kitap, İstanbul.
- Ataay, F. (2003). “Tarihsel Süreçte Az Gelişmişlik ve Demokrasi”. *Praksis*, (10): 135-158.
- Ataay, F. (2008). *Neoliberalizm ve Muhafazakâr Demokrasi*. De Ki Yayınevi, Ankara.
- Ataay, F. ve Kalfa, C. (2008). “Modern Prens’ten Post-Modern Prense: Gramsci’nin Siyasal Parti Kuramı Üzerine”. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, (15): 26-49.
- Bağce, H.E. (1999). “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(4): 3-14.
- Balanuye, Ç. (2018). “Agonistik Demokrasideki Kayıp Kavram: Bir ‘Modus’ Olarak Egemen”. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1): 80-89.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. (Çev. M. Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Batı, U. (2010). “Liberal Demokrasinin Dönüşümü ya da Postmarksist Teorinin Zafiyeti: Radikal Demokrasi Projesinin Eleştirisi”. *Akademik Bakış Dergisi*, (22): 1-20.
- Beetham, D. ve Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. (Çev. V. Bıçak), Liberte Yayınları, Ankara.
- Bilecen, T. (2010). *Birikim Dergisinde Demokrasi Algısı: Türkiye’nin Sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Canfora, L. (2010). *Avrupa’da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*. (Çev. N. Domaniç ve N. Avhan), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Çağlar, N. (2008). “Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3): 369-386.
- Çubukçu, S. (2016). “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”. B., Örs (Ed.). *Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 253-306.
- Çulhaoğlu, M. (2003). “Kapitalizm ve Demokrasi: İlişki ve İlişkisizlikler Üzerine Bir Deneme”. *Praksis*, (10): 93-103.
- Dahl, R.A. (1996). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (Çev. L. Köker), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Dahl, R.A. (2010). *Demokrasi Üzerine*. (Çev. B. Kadioğlu), Phoneix Yayınevi, Ankara.
- Demir, G. (2011). “Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik”. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22): 48-71.

- Demir, G. (2014). *Postmarksizm ve Radikal Demokrasi*. Patika Kitap, İstanbul.
- Duman, F. (2008). “Sınıf Siyasetinden Kimlik Siyasetine: Radikal Demokrasi ve Yeni Toplumsal Hareketler”. *Demokrasi Platformu*, 4(15): 113-141.
- Durdu, Z. (2016). “Türkiye’de Demokrasi Söylemi ve Radikal Demokrasi Olanacağı”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, (Armağan Sayısı): 75-88.
- Durutürk, B. (2018). “Küreselleşme ve Kimlik Politikaları: Liberal Demokrasinin Alternatifleri”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16): 1415- 1439.
- Doğanay, Ü. (2003). *Demokratik Usuller Üzerine Yeniden Düşünmek*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Erdem, B. (2011). “Radikal Demokrasi Kuramı Bağlamında Yeni Medyanın Geleceği: Wikileaks Örneği”. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (40): 5-24.
- Erdoğan, M. (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Huntington, S.P. (1995). “Demokrasinin Üçüncü Dalgası”. (Çev. E. Özbudun), L. Diamond ve M.F. Platner (Ed.). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Heywood, A. (2016). *Siyaset Teorisine Giriş*. (Çev. H.M. Köse), Küre Yayınları, İstanbul.
- Kanatlı, M. (2014). “Chantal Mouffe’un Radikal Demokrasi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tesam Akademi Dergisi*, 1(2): 115-135.
- Kavuş, S. (2013). “Demokrasi ve Taşra”. *Ankara Barosu Dergisi*, (1): 285-318.
- Kaygalak, S. (2001). “Postmarksist Siyasetin Sefaleti: Radikal Demokrasi”. *Praksis*, (1): 33-59.
- Keyman, E. F. (2000). *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Lipson, L. (1984). *Demokratik Uygarlık*. (Çev. H. Gülalp ve T. Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2017). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. (Çev. A. Kardam), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Mouffe, C. (2010). *Siyasetin Dönüşü*. (Çev. F. Bakırcı ve A. Çolak), Epos Yayınevi, Ankara.
- Mouffe, C. (2015). *Demokratik Paradoks*. (Çev. A. C. Aşkın), Epos Yayınevi, Ankara.
- Mouffe, C. (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek*. (Çev. M. Bozluolcay), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Mouffe, C. (2018). *Siyasal Üzerine*. (Çev. M. Ratip), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Özdemir, G. (2013). “Farklılıkların Kesiştiği Coğrafyalar İçin Bir Öneri: Radikal Demokrasi”. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1): 73-93.

- Özen, H. (2013). "Toplumsal Hareketlerin 'Siyasal' Rolü: Rasyonalist Yaklaşımların Eleştirel Bir Değerlendirmesi". *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68(3): 37-61.
- Özkan, S. (2017). "Radikal Demokrasi Projesi ve Müzakereci Demokrasi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30): 231-252.
- Sağır, M. (2004). "Demosun Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden Küresel Doğrudan Demokrasiye". *Amme İdaresi Dergisi*, 37(3): 1-15.
- Sağır, M. Ve Karkın, N. (2005). "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar". *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(10): 1-25.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Schmidt, M.G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev. M.E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara.
- Schmitter, P.C. ve Karl, T.L. (1999). "Demokrasi Nedir, Ne Değildir?". (Çev. L. Gönenç), A. Yayla (Ed.). *Siyasal ve Sosyal Teori*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2005). "Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi". *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(10): 139-162.
- Şentürk, B. (2016). "Özne, İdeoloji ve Söylem: Postmarksizm ve Laclau Üzerine Eleştirel Bir Deneme". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11): 27-41.
- Tekdemir, Ö. (2016). "Radikal Plüralist Demokratik Parti Olarak HDP'nin Başka Türkiye Önerisi: Hasım Politikası, Agonizm ve Popülizm". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 71(4): 1211-1240.
- Therborn, G. (1979). "Sermaye Egemenliği ve Demokrasinin Doğuşu". (Çev. Ş. Tekeli). *Birikim*, 50-51: 33-43.
- Türk, B. (2016). "Radikal Demokraside Siyasal Temsil Sorununu Carl Schmitt Üzerinden Düşünmek". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27): 167-182.
- Uygun, O. (2017). *Demokrasi: Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Üstüner, F. (2007). "Radikal Demokrasi: Liberalizm Mi, Demokrasi Mi? Evet, Lütfen!". *Orta Doğu Teknik Üniversite Gelişme Dergisi*, 34: 313-336.
- Wolff, R. (2003). "Marksizm ve Demokrasi". (Çev. C. Kamözüt). *Praksis*, (10): 123-134.
- Yılmaz, A. (2001). *Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar*. Vadi Yayınları, Ankara.

- Yılmaz, Z. (2017). “Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkânları”. *Mülkiye Dergisi*, 41(1): 33-65.
- Zabunoğlu, G. (2017). “Bir Radikal Demokrasi Teorisi Olarak Müzakereci Demokrasi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 66(4): 795-817.

İnternet Kaynağı

Savran, G., “Marx’ın Düşüncesinde Demokrasi”.

https://www.academia.edu/10264646/Marx%C4%B1n_D%C3%BC%C5%9F%C3%B1ncesinde_Demokrasi (Erişim Tarihi: 04.04.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hatice SÖNMEZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bodrum Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Yabancı Dil	İngilizce
E-Posta	haticesonmez48@gmail.com

